

**ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАҶУҶИШГОҶИ ИЛМӢ-ТАДҚИҚОТИИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛОӢТ**

**МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ**

**MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION**

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

НАШРИЯИ ИЛМИӢ ТАҲЛИЛӢ

2015, № 4 (32)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

НАУЧНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ИЗДАНИЕ

2015, № 4 (32)

HERALD OF CULTURE

SCIENTIFIC AND ANALYTICAL EDITION

2015, № 4 (32)

**ДУШАНБЕ
2015**

ТДУ 008+37тоҷик
ТКБ - 71. я5+78.3+85.3 (2 тоҷик)
П-12

UDK 008+37tajik
ВБК-71. я5+78.3+85.3 (2 tj)
П-12

ISSN 2306-6423. Паёмномаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии Пажӯҳишгоҳи илмӣ - тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот / Сармуҳаррир Ш. Комилзода – Душанбе: Истеъдод, 2015. – № 4 (32). – 128 с.

- ✓ Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шуда, дорои «Шаҳодатнома»-и №0167/мҷ, аз 04 августи соли 2015 мебошад.
- ✓ Шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии давлатии захираи иттилоотӣ №1131300269 аз 17 сентябри соли 2013.
- ✓ Шартномаи литсензиони №532-09/2013 аз 12 сентябри соли 2013 ҶММ Китобхонаи илмии электронии номгӯи иқтибосгирии илмии Россия.
- ✓ Корхонаи Фаръии ноҳияҳои тобеи маркази КФНТМ КВД «Почтаи тоҷик», рақами индекс 77728.

Сармуҳаррир: **Шариф Комилзода** – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент.
Муҳаррири масъул: **Мурод Муродов** – доктори илмҳои филологӣ, профессор.

Ҳайати таҳририя:

Абдуҷаббор Раҳмонзода – академики АИ ҶТ, доктори илмҳои филологӣ, профессор;
Мирзо Муллоаҳмадов – узви вобастаи АИ ҶТ, доктори илмҳои филологӣ, профессор;
Бозор Сафаралиев – доктори илмҳои педагогӣ, профессори АДФСҶ ш. Челябинск;
Николай Серёгин – доктори илмҳои педагогӣ, профессори АДФСҶ ш. Алтайск;
Ботур Каримов – номзади илмҳои педагогӣ, профессори ДДФСҶ;
Курбоналӣ Бӯриев – номзади илмҳои таърих;
Абӯбакр Зубайдов – номзади илмҳои таърих;
Дилшод Раҳимов – номзади илмҳои филологӣ, дотсент;
Шухрат Саъдиев – номзади илмҳои таърих, дотсент.

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.

© Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот, 2015

Нишони: Душанбе, хиёбони Н. Қаробоев, 17 (ошёна 2).

Email: pfi_97@mail.ru; ikimkrt@mail.ru

УДК 008+37тадж.
ББК-71. я5+78.3+85.3 (2 тадж.)
П-12

ISSN 2306-6423. Вестник культуры: научно-аналитический журнал Научно-исследовательского института культуры и информации / Главного редактора Ш. Комилзода. – Душанбе: Истеъдод, 2015. – № 4 (32). – 128 с.

- ✓ Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан, имеет регистрационное «Свидетельство» №0167/мҷ, от 04 августа 2015 г.
- ✓ Свидетельство о государственной регистрации информационного ресурса №1131300269 от 17 сентября 2013 г.
- ✓ Лицензионный договор №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года с ООО Научной электронной библиотекой Российского индекса научного цитирования.
- ✓ Унитарное Предприятие районов центрального подчинения ГУП «Почтаи Тоҷик», номер почтового индекса 77728.

Главный редактор: **Шариф Комилзода** - кандидат педагогических наук, доцент.
Ответственный редактор: **Мурод Муродов** - доктор филологических наук, профессор.

Редакционная коллегия:

Абдуҷаббор Раҳмонзода – академик АН РТ, доктор филологических наук, профессор;
Мирзо Муллоаҳмадов – член корр. АН РТ, доктор филологических наук, профессор;
Бозор Сафаралиев – доктор педагогических наук, профессор ЧГАКИ г. Челябинск;
Николай Серёгин – доктор педагогических наук, профессор АГАКИ г. Алтайск;
Ботур Каримов – кандидат педагогических наук, профессор ЧГИКИ;
Курбоналӣ Бӯриев – кандидат исторических наук;
Абӯбакр Зубайдов – кандидат исторических наук;
Дилшод Раҳимов – кандидат филологических наук, доцент;
Шухрат Саъдиев – кандидат исторических наук, доцент.

Журнал печатается на таджикском, русском и английском языках.

© Научно-исследовательский институт культуры и информации, 2015

Адрес: Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж).

Email: pfi_97@mail.ru; ikimkrt@mail.ru

ТДУ 001+37точик+9точик+301+32точик+327+07+008

Ш. Комилзода

БАРҲЕ АЗ ДАСТОВАРДҲОИ ПАЖӢҲИШҶОҲИ ИЛМӢ-ТАДҚИҚОТИИ ФАРҶАНГ ВА ИТТИЛООТ ДАР СОЛИ 2015

Кормандони Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти фарҳанг ва иттилооти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд ПИТФИ) дар соли 2015 пажӯҳишҳои илмиро бо назардошти ниёзҳои воқеии илмӣ-амалии соҳаи фарҳангу ҳунар, тибқи талаботи мавзӯи илмии “Самтҳои асосӣ ва дурнамои рушди фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ иҷтимоӣ (солҳои 2011 – 2015)” № 01011 ТД 066 роҳандозӣ намуда, дар татбиқи лоиҳаҳои “Созмондихии бойгонии иттилоотӣ оид ба фарҳанг” (барои солҳои 2013-2015) ва «Ҷифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ захираҳои иттилоотии ҳуччатишудаи халқи тоҷик» (барои солҳои 2014-2016) саҳм гирифтанд. Чӣ хати мукамал гардонидани «Феҳристи миллии намунаҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ» ва пешниҳоди намунаҳои барҷастаи унсурҳои миллии мероси фарҳанги ғайримоддӣ халқи тоҷик ба ЮНЕСКО низ таҳқиқот доир намуданд. Ҷамзамон, аз ҷониби ходимони илмии ПИТФИ лоиҳаҳои 4 мавзӯи илмӣ: «Тадқиқи равандҳои инноватсионии соҳаҳои фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ» (барои солҳои 2015–2019); «Таҳқиқ ва ҳуччатикунонии унсурҳои фарҳанги ғайримоддӣ дар кишвар» (барои солҳои 2016–2020); «Равандҳои инноватсионии фаъолияти китобдорӣ-иттилоотӣ дар муҳити ҷаҳонишавии фарҳанг» (барои солҳои 2016–2020); «Вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (барои солҳои 2016–2020) ва лоиҳаи «Созмондихии бойгонии иттилооти илмӣ дар соҳаи китобдорӣ» (барои солҳои 2016–2018) таҳия ва пешниҳод шуд, ки Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағгузори онҳоро дастгирӣ намуд.

Соли 2015 ходимони ПИТФИ пажӯҳишҳои илмиву сотсиологиро дар самти омӯзиш ва таҳқиқи масоили таърихи фарҳанг ва ҳунар, санъати театрӣ, мусиқӣ, рақсӣ, фаъолияти муассисаҳои фарҳангиву иҷтимоӣ, сайёҳӣ, китобдорӣ, осоронашиносӣ, таъбу нашр, тавсифи жанру унсурҳои фолклорӣ, касбу ҳунароҳои мардумӣ, чашну маросимҳои миллии, фазои иттилоотӣ ва фарҳангии ҷомеа, идома доданд. Тавассути баргузори экспедитсияҳои илмӣ ва сафарҳои хизматӣ ба шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ, вазъи воқеии фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ иҷтимоӣ мавриди баррасиву омӯзиш қарор гирифтанд. Аз ҷумла, ходимони ПИТФИ ба шаҳрҳои Хучанд, Истаравшан, Турсунзода, ноҳияҳои Ҳисор, Шаҳринав сафар намуда, чӣ хати ҷамъоварии мавод, ҳуччатнигорӣ ва таҳияи «Феҳристи миллии намунаҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ» ва матни мукаммали номинатсияи «Фарҳанги оши палав» саҳм гузоштанд. Ҷамзамон дар Фестивали байналмилалӣ «Абрешим ва адвӣёт» (28 май - 1 июни соли 2015, шаҳри Бухоро) ширкат варзида, соҳиби сертификат гардиданд. Дар ин сафар тавассути мушоҳида, мусоҳиба, аксбардорӣ ва сабти видео маводи хеле гаронбаҳои

этнографӣ чамъоварӣ карда шуд. Аз чумла, беш аз 500 аксҳои ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ, мавзӯҳои табиӣ, намунаҳои либосу матоъ, ашёи суннатии рӯзгор, нақшу нигорҳои тоҷикӣ, касбу ҳунарҳо, санъати мардумӣ, 12 файли видеоии касбу ҳунарҳои халқӣ сабт гардид. Маводи гирдомада барои пешбурди корҳои илмию амалӣ ва бунёди сарчашмаи ягонаи иттилоотӣ оид ба ҳамаи намудҳо ва самтҳои мероси фарҳангии тоҷикон муфид мебошад. Таҳқиқоти сотсиологӣ дар шаҳри Хучанд, ноҳияҳои Бобочон Ғафуров ва Ҷаббор Расулов доиршуда собит намуд, ки дар фаъолияти муассисаҳои фарҳангиву иҷтимоӣ дар радифи комёбиҳо норасоӣҳо низ вучуд доранд ва тақозо мекунанд, ки бо назардошти талаботҳои замони муосир шаклу усулҳои наву самарабахши хизматрасонӣ дар фаъолияти ин муассисаҳо қорӣ карда шавад. Масъалаи дигаре, ки таҳқиқот собит намуд на ҳамаи аҳолии вилоят аз хизматрасонии ин муассисаҳо бархурдоранд. Якчанд омилҳои мавҷуданд, ки ин равандро халалдор месозанд: аз чумла, надонистани забони давлатӣ дар ноҳияҳои наздисарҳадии вилоят; таъсири воридшудани фарҳанги бегона (яъне пахши барномаҳои садо ва симои моҳворавии давлатҳои ҳамсарҳад); ба таври пурра ва бо сабабҳои техникӣ фаъол набудани садо ва симои давлатӣ. Таҳқиқоти дар ноҳияҳои Рашт, Чирғатол ва Тоҷикобод баргузоршуда нишон дод, ки дар муқоиса ба солҳои пешин мақсаду вазифаҳои фарҳанги миллӣ бо роҳи ислоҳоти чузъӣ таҷдиди назар шуда бошанд ҳам, вале сифати фаъолияти фарҳангӣ-фароғатӣ, мазмуну мундариҷаи он, сатҳи маънавиёти шаҳрвандон, баҳусус дар деҳот, ҷомеаро пурра қонеъ карда наметавонанд. Ҳоло шумораи зиёди шаҳрвандони ин навоҳӣ ба фаъолияти фарҳангӣ-фароғатӣ фаро гирифта нашудаанд.

Бо мақсади омӯзиш ва чамъоварии мавод оид ба тавзеҳи рақси тоҷикӣ ва ҳунарҳои бадеии халқӣ, ходимони илмии ПИТФИ дар ноҳияҳои Ашт, Шаҳритуз, Муъминобод экспедитсияҳои илмӣ баргузор намуданд. Гурӯҳи қорӣ дар ин ноҳияҳо бо ҳунармандони мардумӣ, устоҳо, санъаткорон ва соқинони маҳал суҳбатҳои фарҳангӣ доир намуда, ба хусусиятҳои хоси намудҳои мухталифи эҷодиёти халқ, аз қабилӣ эҷодиёти ҳаваскорӣ бадеӣ ва эҷодиёти ҳунарҳои мардумӣ аз наздик ошно шуданд. Бештар оид ба тарзу усули дӯхтани гулдӯзӣ, чакандӯзӣ, нозуқиҳои ҳунарҳои адрасбофӣ, қолинбофӣ, сабадбофӣ, ресандагӣ, иҷрои вежагиҳои рақси мардонаву занона, суруду таронаҳои анъанавии маҳалӣ ва ғайра маълумот гирифтанд.

Натиҷаи таҳқиқотҳои анҷомдодаи гурӯҳи қорӣ аз ин экспедитсияҳо дар шакли хатгӣ (намунаҳои рақс – 36 номгӯӣ, бозиҳои кӯдакона – 119 номгӯӣ, ҳунари гулдӯзӣ – 32 нақш, расму оинҳои халқӣ – 58 номгӯӣ, хӯрокҳои миллӣ – 31 номгӯӣ, намунаҳои фолклорӣ – 80 номгӯӣ, феҳристи ҳунармандон – 108 нафар), аксҳо (1205 адад), сабтҳои овозӣ (607 дақиқа) ва видеоӣ (1045 дақиқа) чамъоварӣ карда шуд. Ин мавод имкон медиҳад, ки мазмуну муҳтаво ва сохтори «Феҳристи миллии намунаҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ» такмил ёбад ва дар он намунаҳои нави эҷодиёти халқ ворид шавад.

ПИТФИ соли 2015 дар баробари таҳқиқи самтҳои гуногуни ҳаёти фарҳангии ҷомеа ва роҳандозии корҳои илмӣ, инчунин дар ташкилу баргузори конферонсу семинарҳо, мизҳои мудаввару ҳамроҳии илмӣ, аз қабилӣ: «Артиши миллӣ кафили сулҳу субот», «Ҷомеаи муосир: мушқилот, ғояҳо ва дурнамои

он дар фазои иҷтимоии фарҳангӣ», «Модар - сарчашмаи меҳру вафо», «Ар-тиши миллӣ кафили сулҳу субот», «Матбуот дар даврони рушди расонаҳои электронӣ», «Наврӯз – пайвандгари тамаддунҳо», «Китоб – умдатарин нури тамаддуни башарӣ», «Сабақҳои таърихӣ», «Масоили рушди санъатшиносӣ дар Тоҷикистон», «Ваҳдати миллӣ - асолат ва дастовардҳои он», «Ваҳдати миллӣ-дастоварди арзишманди даврони истиқлол», «Ҷойгоҳи Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ дар тамаддуни ҷаҳонӣ», «Ваҳдати фарҳанги миллӣ-омили асосии раҳой аз зухуроти ифротгарой», «Рушди фарҳанги миллӣ дар даврони истиқлол», «Ҷойгоҳи Нақибхон Туғрали Ахрорӣ дар адабиёти тоҷик», «Нақши Ҳисори Шодмон дар рушду нумӯи фарҳанги миллӣ», «Ҷойгоҳи фалак дар мусиқии тоҷик», «Мушкилоти ҳифз ва рушди анъанаҳои фарҳангии тоҷикон дар шароити ҷаҳонишавӣ», «Пардаи зеру бами созу наво» (дар заминаи эҷодиёти Арбоби ҳунари Тоҷикистон Ҷӯраҳон Обидпур), «Нақши Конститутсия (Сақонун) дар таҳкими маърифати фарҳангии ҷомеа», «Ҷойгоҳи парчам дар худшиносии миллӣ», «Интиҳоби Пешвои миллат – зарурияти воқеии давлатдорӣ навини тоҷикон», «Ҳифзи мероси фарҳангӣ ва аҳамияти он дар тарбияи худшиносии миллӣ», «Фарҳанги оила дар замони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» сахм гузошт.

Дар доираи ҷорабиниҳои баргузоршуда тавачҷух бештар ба масъалаҳои мубрами фарҳангу ҳунари миллӣ, баррасиву таҳлили муаммоҳои ҷойдошта ва пешниҳоди тавсияномаҳо ҷиҳати ҳалли мушкилоти мавҷуда, ҷойгоҳи фарҳанги миллӣ дар ваҳдати умумибашарӣ, рушди маърифати фарҳангии ҷавонон ҳамчун омил пешгирии гаравидани онҳо ба ифротгарой, нақши осори бадеӣ дар ифшои таассуб ва хурофоти мазҳабӣ, зоҳир карда шуданд. Ҷараёни баргузорӣ ва натиҷаи ҷорабиниҳо тавассути воситаҳои ахбори омма - шабакаҳои телевизионӣ ва радиоҳо пахш гардида, дар саҳифаҳои маҷаллаҳои «Адаб» (2015. – №3-4. – С. 149, 158-159), «Тоҷикистон» (2015. – №11-12. – С. 7), «Паёмномаи фарҳанг» (2015. – №3(31). – С. 120 –122), рӯзномаи «Ҷумҳурият» (2015. – 17 июл, 20 август, 6 октябр, 24 декабр), ҳафтаномаҳои «Омӯзгор» (2015. – 17 июл), «Минбари халқ» (2015. – 5 август, 2 сентябр, 30 сентябр, 16 декабр), «Адабиёт ва санъат» (2015. – 13 август), «Баҳори Аҷам» (2015. – 18 июн, 14 август, 19 август, 8 сентябр, 18 сентябр, 5 октябр, 10 октябр, 21 декабр) ва дигар нашрияҳо ба таъб расиданд. Ҳамзамон олимони ПИТФИ дар 50 ҷорабиниҳои муҳими илмии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ширкат варзида, суҳанронӣ намуданд.

Соли 2015 аз ҷониби ходимони илмии ПИТФИ 293 номгӯи маводи ҷопӣ, аз қабилӣ рисолаву маҷмӯаҳои илмӣ, мақолаву тақризҳо, барномаву дарсномаҳо, дастурҳои таълимию методӣ ва китобномаҳо ба таъб расид. Аз ҷумла, «Феҳристи миллии намунаҳои мероси фарҳанги ғайримоддӣ» бо теъдоди 200 нусха интишор ёфт. Ҳамзамон, 4 шумораи маҷаллаи илмию таҳлилии «Паёмномаи фарҳанг» ва ҷилди дуюми маҷмӯаи таҳқиқотҳои олимони муассиса таҳти унвони “Осор” дар ҳаҷми 480 саҳифа нашр шуд. 58 мақолаи энциклопедии ходимони илмии ПИТФИ ба «Донишномаи фарҳанги мардум» ворид шуд.

Натиҷаи корҳои илмию таҳқиқотии ходимони ПИТФИ масоили муҳимми фарҳанги миллии моддиву ғайримоддӣ, роҳҳои рушду такомули он ва бар-тарэфсозии камбудиву монеаҳои ҷойдошта, баланд бардоштани тафаккур ва

сатҳи фарҳангиву ҳештаншиносии аҳли чомеа, ҳифзу эҳёи суннат ва расму оини мардумӣ, таълиму тарбияи насли наврас дар рӯҳияи фарҳангу тамаддуни куҳанбунёди миллӣ, даст кашидан аз унсурҳои зараровари фарҳанги бегона ва амсоли инро дарбар гирифта, барои таҳияи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, пешниҳодот, нақшаҳои дурнамо, концепсияву номинатсияҳо, барномаҳо оид ба рушди соҳаҳои гуногуни фарҳангу ҳунар ва иттилоот, тарбияи кадрҳои илмӣ соҳа муфид мебошанд. Бахусус ин дастовардҳои илмӣ олимони ПИТФИ-ро мутахассисону муҳаққиқон, омӯзгорону муҳассилони факултаҳои фарҳангшиносӣ, мусиқшиносӣ, рӯзноманигорӣ, китобдорӣ ва иттилоотшиносии донишгоҳу донишқадаҳои кишвар, мактабҳои мусиқӣ, коллечҳои фарҳангу ҳунар ва кормандони муассисаҳои фарҳангиву фароғатӣ, китобхонаву осорхонаҳои ҷумҳурӣ, мавриди истифода қарор медиҳанд.

Соли 2015 ПИТФИ бо пажӯҳишгоҳҳои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, Донишқадаи фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода, Донишгоҳи славянии Русия -Тоҷикистон, Донишқадаи санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон, Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов, Китобхонаи миллии Тоҷикистон дар самти ташкил ва баргузор намудани конферонсу симпозиумҳо, семинару ҳамоишҳои илмӣ, таҷрибаомӯзии донишҷӯён, таҳияву пешниҳоди номинатсияҳо, интишори маҷмӯаҳои илмӣ, барномаву дарсномаҳои таълимӣ, тайёр намудани мутахассисони ҷавон дар аспирантураву докторантура, такмили ихтисоси кормандони соҳа ҳамкорӣ дошт. Ҳамзамон, ҳамкориҳои мутақобилаи илмӣ бо Донишгоҳи давлатии фарҳанг ва санъати Маскав, Академияи давлатии фарҳанг ва санъати Челябинск, Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Чувашистон, Китобхонаи илмӣ электронии Россия, идораи маҷаллаҳои «Библиография», «Библиотечная Ассамблея Евразии» густариш ёфт.

УДК Таджик: 37+9таджик+001+008+301+32+32+07

Ш. Комилзода

НЕКОТОРЫЕ УСПЕХИ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ИНСТИТУТА КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ В 2015 Г.

В исследовании освещены наиболее важные результаты научной деятельности Научно-исследовательского института культуры и информации Министерства культуры Республики Таджикистан в 2015 году. В статье рассматривается процесс реализации научных тем, результаты социологических работ и научной экспедиции ученых института в области изучения нематериального культурного наследия таджикского народа, организация и проведения научных мероприятий. Уделено, также особое внимание на результативность научных изысканий сотрудников института в 2015 году и совершенствование взаимного сотрудничества института с отечественными и зарубежными научными институтами и вузами культуры.

Ключевые слова: научно-исследовательский институт культуры и информации, ученый, исследования, социология, экспедиция, научные темы, проект, научный результат, мероприятия, сотрудничество.

UDK Tajik: 37+9 tajik+001+008+301+32+32+07
Sh.Komilzoda

SOME SUCCESS OF THE RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION IN 2015

In this article are highlighted the most important results of the Research Institute of Culture and Information in 2015. Author summaries the process of implementation of the research projects, the results of sociological studies and scientific fieldworks of the Institute scholars in the field of intangible cultural heritage of the Tajik people, the organization and conduct of scientific activities. There is paid also special attention to the results of scientific researches, achieved in 2015 and the mutual cooperation of the Institute with domestic and foreign research institutes and universities related to the culture.

Keywords: Research Institute of Culture and Information, scholar, research, sociology, fieldwork, scientific topics, project results, conferences, cooperation

ТДУ 8 тоҷик 2 + 37 тоҷик + 8 тоҷик ф + 1ф + 61 тоҷик + 9 тоҷик
М.Т. Ниёзова

НАЗАРИ УСТОД САДРИДДИН АЙНӢ БА НАҚЛУ РИВОЯТҲОИ ОИД БА АБӢАЛӢ ИБНИ СИНО

Абӯалӣ ибни Сино, ки дар Машриқзамин ҳамчун «Шайхурраис», дар мамолики Араб бо номи «Амирултабъ» ва дар кишварҳои Аврупо бо унвони «Авитсенна» низ ёд мешавад, аз зумраи дурахшонтарин ситораҳои фазои тамаддуни умумиҷаҳонӣ ба шумор меравад. Ӯ на фақат ба ҳайси маъруфтарин донишманд, файласуфи нозукбин ва мумтозтарин ҳақиму табиб, балки ҳамчун равоншинос, риёзидон, беҳтарин омӯзгори мантиқ, ситорашинос ва ниҳоят шоир ва муסיқидон шинохта шуда аст.

Дар фолклори тоҷик нақлу ривоятҳои зиёде оид ба паҳлуҳои гуногуни ҷаҳоншиносӣ ва шахсияту характери Абӯалӣ ибни Сино мавҷуданд, ки гирдоварӣ ва таҳқиқи онҳо барои мушаххас кардани чеҳраи воқеии Ибни Сино маъҳази хубе ба шумор мераванд.

Мазмуни нақлу ривоятҳои, ки дар бораи Абӯали ибни Сино иттилоъ медиҳанд, қайҳо боз диққати аҳли илму адаб ва ҳаводорони осори адабиёти

шифохиرو ба худ чалб кардаанд. Ба омӯзиши мазмуну мухтавои ривоятҳои марбут ба Сино адибону олимони тоҷик таваҷҷуҳи зиёде зоҳир кардаанд. Аз он ҷумла, устод Садриддин Айнӣ дар рисолаи «Шайхурраис Абӯалӣ Сино» роҷеъ ба ривоёти мардумии бахшида ба ин донишманди бузург андешаву муносибати ҳешро баён кардааст. Мо дар ин мақолаи худ мехоҳем бубинем, ки фикру мулоҳизаҳои С. Айнӣ дар хусуси нақлу ривоятҳои оид ба Ибни Сино чи гунаанд ва онҳо дар инкишофи минбаъдаи соҳаи омӯзиш ва ҷамъоварии ин қабил асарҳои фолклорӣ чи аҳамияте доранд.

Устод Садриддин Айнӣ на танҳо яке аз аввалинҳо шуда ҳаёт ва фаъолияти илмию адабии Ибни Синоро таҳқиқ намудааст, балки дар бобати омӯхтан ва муайян кардани хусусиятҳои нақлу ривоятҳои халқӣ, ки бо номи Абӯалӣ ибни Сино вобастаанд, низ яке аз муҳаққиқони аввалини тоҷик ба шумор меравад. С. Айнӣ дар бораи нақлу ривоятҳои Ибни Сино асари алоҳида ва ё мақолаи махсуси илмӣ нанавиштааст, вале ӯ дар бораи ин ривоятҳо дар китоби худ «Шайхурраис Абӯалӣ Сино» (соли 1941), ки ба таҳқиқи ҷараёни зиндагӣ ва мероси илмию адабии ин донишманди забардаст бахшида шудааст, танҳо баъзе андешаҳои худро зикр намудааст. Ҳарчанд ки ин фикру мулоҳизаҳои ӯ хеле кӯтоҳу мухтасаранд, аммо моҳияти кавии илмӣ доранд.

Аввалин мулоҳизае, ки устод С. Айнӣ дар ин китоб зикр кардааст, дар бораи сабабҳои ба вучуд омадани ривоятҳои оид ба Ибни Сино ва дар байни халқ ба таври васеъ паҳн гардидани онҳо мебошад. Устод Айнӣ доир ба ин масъала чунин менависад: «Шояд аз ҷиҳати аз одат берун олими бузург буданаш ва ба муносибати пешааш-табобат ба халқ наздик буданаш бошад, дар бораи Абӯалӣ ибни Сино дар миёни омма афсонаҳои бисёре паҳн шудааст» [1, с. 55].

Чунон ки дида мешавад, С. Айнӣ сабаби ба вучуд омадан ва дар байни мардум васеъ паҳн гардидани нақлу ривоятҳои марбут ба Ибни Синоро вобаста ба донишу таҷрибаи пизишкии ӯ медонад. Ба ҳақиқат наздик будани ин ақидаро нақлу ривоятҳои сершуморе, ки дар тӯли солҳои зиёд аз замони зиндагии худӣ ӯ сар карда, то ба имрӯз, бо ташаббус ва саъю кӯшиши шахсони алоҳида, адибон, муаррихон ва фолклоршиносон ҷамъоварӣ шуда, қисман ба воситаи маҷмӯаю тазкираҳо ва асарҳои илмию адабӣ нашр гардидаанд, қисман ба тасдиқ мерасонанд.

Инчунин устод Айнӣ дар ин китоб чор ривояти халқиро ба тариқи намуна ҷоп намудааст, ки ин қор ҳам дорои аҳамияти махсус буда, аз кӯшиши дар роҳи гирдоварӣ ва нашри ин гуна нақлу ривоятҳо зоҳир кардаи ӯ шаҳодат медиҳад. Маълум мешавад, ки Айнӣ намунаҳои асарҳои фолклориро на фақат дар асарҳои бадеӣ барои тасвири образи ифодаи маъниҳои истифода бурдааст, балки дар таълифоти илмӣ низ барои собит кардани мақсаду матлаби худ баъзе матнҳои фолклориро моҳирона ба қор бурдааст.

Устод Айнӣ дар мавриди чунин матнҳои фолклорӣ, асосан, истилоҳи «афсона»-ро ба қор бурдааст, на ривоят ва на нақлу ҳикоятро. Яъне аз назари ӯ чунин ҳикояҳои халқӣ бофтаи омиёна мебошанд ва онҳоро набояд бо воқеаҳои таърихӣ омехта кард.

Инчунин ишораи дигари устод Айнӣ ба мазмуну мундариҷаи ривоятҳои оид ба Ибни Сино дахл дорад. Аммо С. Айнӣ пеш аз баёни мулоҳизаи худ доир ба

ин мавзӯ ҷаҳор ривояти халкиро, ки дар онҳо фазилатҳои ҳайратангези Ибни Сино бозтоб гардидаанд, мухтасаран ёдовар мешавад. Барои он, ки дар бораи ин ривоятҳо тасаввуроте ҳосил гардад, мухтасари мухтасари онҳоро дар поён аз забони устод Айни нақл менамоем:

1. «Гӯё ӯ (Ибни Сино Д.О.) дар Бухоро истода, аз садои кӯбаи кудунгарони Самарқанд, бинобар халал расонидани он ба корҳои илмиаш, шикоят мекардааст». Яъне гӯё қувваи шунавоии ӯ ба ҳамон дараҷа тез будааст, ки аз масофаи 250 километр роҳ садои кӯбаи кудунгариро ба дараҷае, ки ба корҳои илмиаш халал расонад, баланд мешунидааст» [2, с.55].

2. «Гӯё, рӯзе подшоҳ дар зери курсие, ки дар ҳузури ӯ одатан Абӯалӣ бар он курсӣ менишастааст, як тахта қогазро аз тахти қолин паҳн кунонида мондааст. Вақте ки Абӯалӣ ба ҳузури подшоҳ омада, бар он курсӣ нишастааст, баъд аз бо тааҷҷуб ба сақфу замини хона назар андохтан ба подшоҳ нигоҳ карда гуфтааст:

-Имрӯз ё шифти хона қадре паст шудааст ва ё ин ки заминаш қадре тангтар менамояд» [3, с.56].

3. «Гӯё дар вақти тифли навзод будани Абӯалӣ Сино модараш ӯро ба лаган андохта, шустишӯ кардааст. Дар вақти шустишӯ ангуштарини пурбаҳои модар ба даруни лаган афтода, бо рехтани оби вай он ангуштарин ба обрез рафтааст. Модар, ки аз ин ҳол беҳабар будааст, баъд аз хабардор шудани аз гум шудани ангуштарини худ канизаки худро ба дӯзди тухмат карда, ӯро зарбу лат кардааст. Албатта, ангуштарин аз канизак ёфт нашудааст.

Абӯалӣ калонтар шуда, ҳамин ки ба забон омадааст, модари худро таъна карда гуфтааст:

-Ту дар вақти гум кардани ангуштарин беҳуда аз канизак бадгумон шуда будӣ ва ҳол он ки ангуштаринат бо оби лаган ба обрез рафта буд. Ҳамон вақт ман ин ҳолро фаҳмида будам, афсӯс, ки забон надоштам, то ки ба ту фаҳмонам. Ту канизаки бечораро бечо азоб додӣ.

Ҳамин ки обреза кофта диданд, ангуштарин аз он ҷо ёфт шуда аст ва сухани Абӯалӣ навзабон рост баромадааст» [4, с.57].

4. Аҳолии деҳаи Лаглаққа, ки яке аз деҳаҳои Рометан (Ҳурметан) аст, пештар ба содагӣ машҳур буданд. Ба муносибати аз ҳамон деҳа будани Абӯалӣ Сино, дар ҳақиқи аҳолии он деҳа афсонае машҳур шуда буд. Назар ба он афсона дар вақти тақсим кардани ақл гӯё, Худо аз даҳ нӯҳ қисми он ақлро, ки ба саҳми лаглаққаччиён мерасидааст, ба Абӯалӣ дода, боқимонда як қисмро ба ҳама аҳолии он ҷо тақсим кардааст, бинобар ин аҳолии он ҷо камақлу сода шуда монда буданд» [5, с. 58].

Ин ҷаҳор ривояти халқӣ, ки бо ҳиммату ибтикори устод С. Айни аз сокинони шаҳри Бухоро сабт шуда, ҳамчун намунаи фолклорӣ ба хонандагон пешниҳод гардидаанд, дар Ганҷинаи шӯбаи фолклори тоҷики Институти забон, адабиёт, шарқшиносӣ ва мероси хаттии ба номи Рӯдакӣ вариантҳои гуногун доранд, ки дар ин мақола ҳангоми таҳлилу баррасии мухтасари нақлу ривоятҳои оид ба Ибни Сино эҷодшуда аз онҳо истифода шудаанд. Яке аз вариантҳои онро Восифӣ низ дар «Бадоеъ-ул-вақоъ» дарҷ кардааст.

Чунонки дида мешавад, С. Айнӣ сабаби ба вучуд омадан ва дар байни мардум васеъ паҳн гардидани нақлу ривоятҳои оид ба Ибни Синоро аз донишманди беназир ва ҳамчун табиб ба дили халқ роҳ ёфтани худи ӯ медонад, ки ба ҳақиқат наздик будани ин ақидаро нақлу ривоятҳои сершуморе, ки дар тӯли солҳои зиёд аз замони зиндагии худи ӯ сар карда то ба имрӯз, бо ташаббус ва саъю кӯшиши шахсони алоҳида, адибон, муаррихон ва фолклоршиносон ҷамъоварӣ шуда, қисман ба воситаи маҷмӯаю тазкираҳо ва асарҳои илмию адабӣ чи дар ватани худи Ибни Сино ва чи дар кишварҳои хорича манзури хонандагон гардидаанд, комилан ба тасдиқ мерасонанд.

Дар воқеъ Абӯалӣ ибни Сино аз зумраи он мардони бузурги таърихист, ки ба шарофати қобилияти баланди илмиаш дар қатори намоёнтарин арбобони маданияти пешқадами ҷаҳон меистад. Эҷодиёти доманадори ин мутафаккири забардаст ханӯз дар овони барҳаёт буданаш донишмандони маъруфи Шарқро дар ҳайрат оварда буд. Асарҳои илмии Ибни Сино баъдтар тамоми мамлакатҳои Ғарбро тасхир кард ва то асри XVIII «Ал-қонун-фи-тибб»-и ӯ китоби асосии соҳаи тиб ба шумор мерафт. Ба замми ин ҷама истеъдоду қобилият ва ақлу заковати фавқуллода, Ибни Сино бо раиятпарварӣ ва адолатпешагӣ ном ба-роварда буд.

Маълум аст, ки дар бораи шахсони бузурги таърихӣ - шоиру нависандагон, олимон, қаҳрамонон, сарварони давлат, лашкаркашон ва амсоли инҳо қиссаю ҳикоятҳо гуфтан ва дар ин гуна асарҳо сифатҳои неки чунин шахсонро васф намудан аз одатҳои дерин ва аз фазилатҳои хубу дилписанди халқи оддӣ мебошад. Халқ дар бораи олими олимон ва яке аз нобиғаҳои тамаддуни башарият Абӯалӣ ибни Сино ҳам нақлу ривоятҳои зиёде дорад, ки онҳо ҳамчун меҳрномаи дили халқ асрҳои аср аз даҳон ба даҳон ва аз насл ба насл гузашта то ба рӯзҳои мо маҳфуз мондаанд. Ин гуна нақлу ривоятҳо на фақат дар фолклори халқҳои Осиёи миёна мавқеи намоёнро ишғол менамоянд, балки дар байни мардуми кишварҳои дигари Шарқ - Эрон, Афғонистон, Ҳиндустон ва ғайра низ бисёр маъмул ва машҳур буда, кайҳо боз диққати олимон ва муҳаққиқонро ба худ ҷалб карда меоянд.

Ҳамин тарик, устод Айнӣ хангоми навиштани рисолаи худ маводи зиёдеро хеле ҷиддӣ ва бодикқат аз назар гузаронидааст ва маҳз дар натиҷаи ин ӯ имкон пайдо кардааст, ки дар масъалаи фаровонии миқдори ривоятҳои дар бораи Ибни Сино гуфташуда ба чунин хулоса ояд. Андешаҳои С. Айнӣ дар бораи заминаҳои асосии ба вучуд омадани ривоятҳои марбут ба Ибни Сино ва дар байни мардум васеъ интишор ёфтани онҳо комилан дуруст мебошанд.

Калидвожаҳо: Садриддин Айнӣ, ривоят, нақл, Абуалӣ ибни Сино, фолклор, тоҷик.

АДАБИЁТ:

1. Айнӣ, С. Шайхурраис Абӯалӣ Сино. – Сталинобод – Ленинград, 1941. – С. 55-58.

2. Асрорӣ, В., Амонов Р., Эҷодиёти даҳанакии халқи тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1980.

3. Восифӣ, З. М. Бадоеъ-ул-вақоеъ (чопи интиқодии А.Н.Болдирев). – М., 1964.

4. Мирзоев, А. Ҳикоятҳо оид ба Ибни Сино ва шахсияти ӯ. – Сталинобод, 1953.

5. Обидов, Д. Андешаҳо перомуни ривоятҳои тоҷикӣ // Фолклор, адабиёт, забон. – Душанбе: ЭР-граф, 2004.

6. Раҳимов, Д. Ривоят яке аз навъҳои насри шифоҳӣ // Чинори пургул. – Душанбе: Фан, 2008.

7. Раҳимов, Д. Фолклори тоҷик. – Душанбе, 2009.

8. Раҳматов, Х., Ривоятҳо // Дастурамал оид ба чамъ кардани эҷодиёти даҳнакии халқ. – Сталинобод, 1960.

9. Сурат ва сирати Ибни Сино (маҷмӯаи ривоятҳо) / Тартибдиҳандагон А. Алимардонов, Ҷ. Додалишоев. – Душанбе, 1980.

10. Симои ҳафт аллома дар қиссаҳои қадима (маҷмӯаи ривоятҳо) / Тартибдиҳанда Д. Обидов. – Душанбе 2010.

11. Ҳақими мумтоз (маҷмӯаи ривоятҳо дар бораи Сино) / Таҳияи Д. Обидов, Ҷ. Рабиев. – Душанбе, 1980.

УДК Таджик: 9 + 61 + 37 + 891 + 1ф (575.3)

М.Т. Ниязова

ВЗГЛЯД САДРИДДИНА АЙНИ НА ФОЛЬКЛОРНЫЕ РАССКАЗЫ И ПРЕДАНИЯ ОБ АБУАЛИ ИБН СИНО

В данной статье рассматривается отношение таджикского писателя Садриддина Айни о народных рассказах и преданиях, посвященных великому ученому и целителю Востока Абуали ибн Сино. С. Айни считает эти фольклорные рассказы «сказками» и сочинениями простого народа, так как в них наблюдаются фантастические описания образа Ибн Сина и поэтому нельзя путать их с реальными историческими сведениями.

Ключевые слова: Садриддин Айни, предание, рассказ, Абуали ибн Сино, фольклор, таджик.

UDK Tajik: 9 + 61 + 37 + 891 + 1ф (575.3)

М.Т. Niyazova

SADRIDDIN AYNI'S POINT OF VIEW TO THE STORIES AND LEGENDS ON ABUALI IBN SINA (AVICENNA)

This article is dedicated to the Tajik famous writer Sadriddin Ayni's view to the folk legends and stories about Abuali Ibn Sina (Avicenna), the well-known scholar and healer of the East. S. Ayni stated that all these folklore texts are fictive and primitive

compilation of the simple people. Because there are many fantastic descriptions and hyperbolas for description of Abuali Ibn Sina's image and character.

Keywords: Sadriddin Ayni, point of view, short legend, story, Avicenna, folklore, Tajik.

УДК 745.51 (470.344) + 7.0 3+ 37.018 + 745.511

Г. Н. Петров

НАРОДНЫЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ПРОМЫСЛЫ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННО- ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ШКОЛЬНИКОВ (НА ПРИМЕРЕ ЧУВАШСКОЙ РЕЗЬБЫ ПО ДЕРЕВУ)

Одним из действенных средств формирования художественно-творческих способностей подрастающего поколения является приобщение их к национальной культуре, обычаям и традициям родного народа, к его духовным ценностям. Традиционная резьба по дереву является источником творческого воплощения художественных замыслов в пластике, отражающей древние представления человека о красоте природы и мироздания в знаках, которые в современных резных изделиях воспринимаются в гармонии красоты и природосообразности [4, 26]. Вовлеченность сельских школьников которые больше, чем городские, ощущают близость к природе, в выполнении изделий из дерева, включающих чувашский орнамент, позволяет реализовывать обучающий и воспитывающий потенциал этого древнего ремесла.

Освоение языка искусства традиционной резьбы по дереву (композиции, объема, линии, ритма) позволит подготовить в стенах школы личность, обладающую такими качествами как эстетический вкус, творческая интуиция, инициативность, деловитость, бережливость; способную ориентироваться в потоке изменений и быстро переключаться с одного вида деятельности на другой [2, 144].

Именно с учетом данного положения в учебные планы общеобразовательных школ введен предмет «Технология». Данная дисциплина, задачами которой являются освоение учащимися технологических приемов работы с различными материалами, знакомство с народными ремеслами, развитие творческих умений в интерпретации изделий декоративно-прикладного искусства и др., позволяет учителю выбирать оптимальный вариант для изучения технологий художественной обработки материалов, декоративно прикладного искусства, народных ремесел и промыслов.

Освоение основ традиционной резьбы по дереву чрезвычайно важно для школьников, так как в этом процессе происходит их трудовая социализация,

а для некоторых и профессиональная ориентация. Очень важно то, что оно оказывает влияние на формирование положительных черт характера, участвует в решении важной задачи – формировании художественно-творческих способностей подрастающего поколения.

Положения педагогики и психологии о духовном, эстетическом, нравственном, художественном развитии личности в творческом процессе в области народного искусства рассматривались в свое время А.С. Макаренко, С.Т. Шацким, Л.И. Божовичем, Г.Н. Волковым, О.И. Никифоровой, Л. И. Новиковой, М.Г. Тайчиновым и др.

Положительный эффект внедрения в образовательный процесс народных ремесел как части материальной и духовной культуры чувашского народа, выявили Н.И. Ашмарин, В.К. Магницкий, Н.В. Никольский, А.В. Рекеев, А.А. Трофимов, А.Г. Григорьев, Г.А. Никитин и др. Возрождением чувашских традиционных народных ремесел занимаются мастера В.И. Алексева, В.С. Дженин, Е.В. Енцов, П.Я. Мазуркин, М.В. Симакова, Е.Н.Туманов, В.С. Чернов и др. В трудах Г.Н. Волкова чувашскому народному искусству отводится важная роль в традиционной культуре воспитания.

В трудах психологов Л.С. Выготского, Б.М. Теплова, С. М. Василевского, Л.В. Занкова, В.С. Кузина, Д.Б. Эльконина даны определения понятиям «способности», «творчество», «художественно-творческие способности», выделены общие группы психических процессов, составляющих основу художественно-творческих способностей, приведено описание специфики данных понятий.

Однако, анализ теории и практики формирования художественно-эстетических способностей школьников на основе народных ремесел позволяет констатировать наличие недостаточного внимания вопросам использования искусства традиционной резьбы по дереву. Это обусловило цель нашего исследования.

Материалы и методика исследований.

Основными источниками исследования являются научная литература по данной теме. Анализ научных трудов и статей, обобщение передового педагогического опыта, наблюдение и педагогический эксперимент стали основными методами исследования.

Результаты исследований и их обсуждение.

Традиционной мы называем резьбу, которая исторически была свойственна чувашам.

Секрет подлинно чувашской резьбы по дереву заключается в гармоничном сочетании практичности, отработанности форм, четкости и красоте материала. Все это наиболее ярко воплощено в предметах утвари, посуде, орудиях труда. Известный искусствовед Геннадий Николаевич Иванов-Орков, характеризуя чувашскую резьбу по дереву, отмечает что «...большие ковши алтър подобны летящим птицам, а челноки для ткачества стремительны, как остроносные ладьи древних народов» [3, 78].

Основные виды орнамента чувашской резьбы по дереву имеют не только древнее происхождение, но и глубокое смысловое значение. Старинная резьба отражала древнее мировоззрение чувашского народа, их представления о

Вселенной. Подобный орнамент имел в первую очередь благопожелательное и защитное значение.

Отметим, что бытовые предметы массового производства не покрывались сплошной резьбой. Это было связано с тем, что повседневная посуда должна была быть удобной для применения в домашнем хозяйстве. Вместе с тем художественная ценность предметов утвари была не в орнаменте, узорах, а в совершенстве четких форм скульптуры, красоте изделия и несомненно в мастерстве изготовления. К ним относятся: алтър – большие ковши для приготовления пива, курка – бытовой ковш, ҫавра курка – округлые черпаки, чёрес – долбленые ведерки, уйран ҫўпҫи – высокая цилиндрическая утварь для изготовления молочных продуктов, «ковши-утки» и другая разнообразная домашняя утварь.

В музеях и в народной среде сохранились образцы чувашской резьбы по дереву, которые можно разделить на пять основных групп. Наиболее распространенными были:

- мебель (стол, стулья, полки, шкафы);
- домашняя утварь (посуда и небольшие принадлежности для повседневного обихода, праздничного и ритуального применения),
- орудия труда, инструменты и приспособления для натурального хозяйства (принадлежности ткацкого станка, прялки, швейки, хомуты, дуги);
- архитектурная резьба, орнаментированные части жилых домов, построек, ворот;
- резные деревянные памятники юпа (досл. с чувашского «столб»), которые в прошлых веках ставились повсеместно, наряду с каменными надгробиями.

Резьба на старинных предметах выполнялась традиционными приемами деревообработки. Узор наносился неглубоко, только на поверхность утвари, а способы резьбы относительно не сложны: трехгранно-выемчатая, контурная, скобчатая. Также было распространено долбление.

Можно выделить следующие элементы орнамента традиционной чувашской резьбы по дереву:

- точка – простейший узор, декоративное значение которого повышается при ритмичном повторении;
- крест – узор из линий, символ Солнца и Вселенной;
- линия – самостоятельный элемент для разграничения отдельных участков узора и полей;
- ромб – вариант квадрата, мотив, символизирующий Солнце, Вселенную, женское начало;
- скобка – эффектный полукруглый элемент, получаемый с помощью стамески;
- квадрат – фигура, ограничивающая поверхность, служит своеобразной рамкой для узора;
- зигзаг или ломаная линия – символ воды, бесконечности, движения;
- круг, полукруг – замкнутые фигуры, которые символизируют Солнце или служат рамкой для узора;
- меандр – линия или полоса, изломанная под прямым углом;

•вязь или плетенка – непрерывная фигура с завитками, соединение округлых элементов.

Издавна в чувашских семьях детям внушалось, что искусство резьбы по дереву имеет неограниченные возможности, перед детьми раскрывались перспективы этого труда. Чувашские мастера производили не только прекрасную мебель, но и с успехом изготавливали модели птиц, животных, домов и других построек. Поговорка «каснă-лартнă» («точь-в-точь»), характеризующая предельное сходство, первоначально означала «Вырезано и выставлено», т.е. оценивала именно качество работы резчиков по дереву [1, 134].

Занятия декоративно-прикладным искусством, в частности, резьбой по дереву, позволяет более активно использовать натуральные предметы, несущие в себе красоту природы, в эстетическом воспитании, в формировании художественных вкусов и зрительных восприятий школьников.

При создании изделий декоративно-прикладного искусства решение художественно-творческих задач органически сочетается с овладением приемами резьбы по дереву, с приобретением определенных технологических навыков выполнения творческих замыслов в том или ином материале. Результаты такого труда приносят школьникам творческое удовлетворение, оказывая на них глубокое эмоциональное воздействие.

Результаты опытно-экспериментальной работы по внедрению в учебный процесс Байглычевской общеобразовательной школы дополнительных кружковых занятий «Искусство традиционной резьбы по дереву» позволяют констатировать, что технологический процесс по созданию изделий декоративно-прикладного искусства носит не только воспитывающий, но и обучающий характер, позволяет школьникам в ходе практического выполнения изделий приобрести специальные трудовые умения и навыки, а также специальные навыки из области художественно-технической деятельности. На таких занятиях отмечается огромный интерес детей к художественно-творческой деятельности, позволяющей им воплощать замысел в конкретное изделие. Такие занятия служат активному приобщению к искусству и техническому творчеству.

Обучающий потенциал резьбы по дереву заключается в том, что во время работы школьники овладевают графической грамотой при выполнении рабочих чертежей инструментов в процессе создания проектов изделий и эскизов их декора, знакомятся с физическими и декоративными свойствами различных материалов, технологическими процессами их обработки, оборудованием и инструментами.

Тем самым у школьников появляется желание и потребность трудиться, так как эта деятельность связана с проявлением положительных эмоций. Моральное и творческое удовлетворение, переживаемое человеком в процессе труда, вызывает желание вновь и вновь испытывать чувство радости от творческого процесса и его результатов.

Интерес к традиционной резьбе по дереву связана с тем, что возникающая одновременно с появлением и развитием материального производства, она не потеряла своей привлекательности и в современной жизни. Сила традиции позволяет сохранять ее самобытность и национальные черты.

В толковом словаре Д. Н. Ушакова традиции определяются как «1) то, что перешло от одного поколения к другому, что унаследовано от предшествующих поколений. 2) обычай, установившийся порядок в поведении, в быту» [5, 224].

Чтобы украсить свой быт, привнести праздничное настроение в суровые будни, чувашаи украшали предметы повседневного обихода. Материалом и объектом для творчества могло служить что угодно: разнообразная утварь, предметы мебели, посуда.

Резьба по дереву для чувашей всегда являлась воплощением представлением народа о красоте и добре, о богатстве родной земли. Традиционно народные мастера сами происходили из крестьянской среды и были тесно связаны с природой. Обработывая землю и добывая дары леса, наши предки были чрезвычайно наблюдательны и все свои наблюдения за животными, растениями и неживой природой воплощали в своих произведениях. Так, занятия резьбой по дереву развивали у детей наблюдательность, образное и пространственное мышление, графические навыки, рисования, вырезания. Поскольку такая работа предполагает кропотливый труд, изготовление традиционных предметов способствовало развитию мелкой моторики, а следовательно, и творческих способностей.

Необходимо отметить, что художественная обработка материалов имеет свои разновидности. Однако далеко не каждый вид обработки может войти составной частью в содержание занятий общеобразовательных школ в качестве одного из воспитательных средств. Виды декоративно-прикладного искусства, используемые в воспитательной работе общеобразовательной школы, при высоких эстетических качествах должны быть доступны школьникам как по своим художественным и технологическим характеристикам, так и по затрате физических усилий. Однако наряду с доступностью и посильностью эти занятия должны обладать потенциальным запасом сложности, чтобы при выполнении заданий соблюдался дидактический принцип – от простого к сложному. А обучение на высоком уровне сложности позволяет полнее раскрыть духовные, физические силы школьников и их творческий потенциал.

В школе должны находить место такие виды декоративно-прикладного искусства, в процессе которых устанавливались бы прочные межпредметные связи и получали практическое применение и дальнейшее развитие знания, приобретаемые школьниками на уроках по различным дисциплинам. Это прежде всего относится к урокам изобразительного искусства, культуры родного края, технологии.

Одной из наиболее важных задач в техническом исполнении традиционной чувашской резьбы по дереву является умение определять технические и эстетические достоинства проектируемого изделия. Решение этой задачи осуществляется путем художественно-конструкторского анализа изделия. Школьники с помощью учителя учатся при этом основательно изучить функциональные назначение изделия. Анализ включает в себя материалоемкость, экономичность, технологичность, рентабельность, безусловно, внешний вид.

При проектировании будущего изделия необходимо применение знаний из области науки, искусства и техники, что способствует формированию у сельских школьников развитой оценочной способности. Важно то, что в каждом

конкретном случае при изготовлении изделия из дерева школьники учатся различать физико-механические свойства древесного материала, технологию ее обработки. Такая работа направлена также на овладение графическими умениями и навыками.

На старших ступенях обучения при освоении традиционной скульптурной резьбы келетке касни учащиеся овладевают техникой макетирования и моделирования, так как это является обязательным элементом художественно-технического проектирования. Ничто иное, как модель из недорогих материалов не может быть наглядным объектом оценки художественно-технических качеств изделия. На модели учащиеся имеют возможность обнаруживать те недостатки и изъяны, которые не воспринимаются при рассмотрении рисунка. Помимо умения создавать модели объектов, учащиеся развивают чувство композиции, чувство формы, материала, учатся оценивать физическое равновесие и устойчивость предметов.

Лишь сочетание перечисленных знаний, умений и навыков обеспечивают плодотворную деятельность по освоению традиционной резьбы по дереву.

При формировании технологической культуры сельских школьников средствами традиционной резьбы по дереву необходимо руководствоваться следующими основными знаниями и умениями, элементы которых должны освоить сельские школьники:

- знания основных понятий технической стороны традиционной чувашской резьбы по дереву: художественно-графическое проектирование, макетирование, формообразование, композиция;

- умения: проводить анализ и синтез при решении художественно-графических задач, учитывать технологические, эстетические, эргономические и формообразующие факторы при изготовлении изделий.

Осваивая традиционную резьбу по дереву, сельские школьники учатся вести диалог с искусством, выражая в творчестве свои впечатления и переживания. В развитии личности это играет огромную роль, обучая человека правильному общению с окружающим миром, которую человек XXI века должен использовать для преобразовательной деятельности. Кроме того, школьники узнают о свойствах различных материалов и правилах работы с ними, о методах заготовки, хранения и обработки природного материала.

Раскрывая огромную духовную ценность традиционной резьбы по дереву, необходимо отметить, что занятия, на которых школьники получают возможность изготавливать разнообразные изделия широкого применения, позволяют вооружать учащихся необходимыми знаниями, вырабатывать у них трудовые умения и навыки, вести психологическую и практическую подготовку к труду, к выбору профессии.

Традиции народных ремесел, в частности резьбы по дереву, сложились в той культурно-исторической среде, в которой представления народа о красоте и целесообразности изделий сливались с красотой и гармонией природы. Поэтому учителю важно на занятиях вводить школьников в традиционную культуру народа, что позволяет им почувствовать и понять преемственность традиций.

Ключевые слова: народные художественные промыслы; традиционная резьба по дереву; художественно-творческие способности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Волков, Г.Н. Чувашская этнопедагогика: – Чебоксары, 2004. – 488 с.
2. Дидактика технологического образования: Книга для учителя. Часть 1. / Под ред. П.Р. Атутова. – М.: ИОСО РАО, 1997. – 230с.
3. Иванов-Орков, Г. Н. Чувашская резьба по дереву / Г. Н. Иванов-Орков, П. Я. Мазуркин. – Чебоксары: Чувашское книжное издательство, 2007. – 182 с.
4. Петров, Г.Н. Формирование технологической культуры у сельских школьников в процессе обучения традиционной резьбе по дереву : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Г.Н. Петров. – Чебоксары, 2012. – 182 с.
5. Толковый словарь русского языка / Под ред. Д.Н. Ушакова. М.: Гос. изд-во иностранных национальных словарей, 1949. – 654 с.

UDK 745.51 (470.344) + 7.0 3+ 37.018 + 745.511

G. N. Petrov

FOLK CRAFTS AS A MEAN OF DEVELOPING ARTISTIC AND CREATIVE ABILITIES OF SCHOOLCHILDREN (ON THE EXAMPLE OF THE CHUVASH WOODCARVING)

In the article were discussed potentialities of the traditional Chuvash woodcarving, which through trainings and learning will contribute to the development of artistic and creative abilities of schoolchildren.

Keywords: folk art, folk crafts, tradition, wood carving, school, training, artistic and creative abilities.

УДК 008 + 39 + 502 + 009 + 37 + 9 (470.343)

Г. Шкалина

ТРАДИЦИОННОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ НАРОДА МАРИ И СОВРЕМЕННОСТЬ

В социокультурной динамике современного общества вектором интеллектуальных усилий приоритетно является современное осмысление роли *традиции*. При этом традиция понимается как «живая жизнь», как уход в экзистенциальную глубину и открытие все новых глубин смысла в уже известном. Речь идет о сложнейшем феномене мировидения и самоощущения человека, о его коммуникации и определенных поведенческих модусах (в том числе ритуальных), об обычаях и символических структурах, а также о регулятивных образованиях и оценочных критериях. Вот почему традицию можно определить и как культуроёмкий гуманитарный ресурс общества.

Все это чрезвычайно актуально потому, что наиболее значимой тенденцией современного общества является нежелание быть поглощенным чужой культурой и опасение потерять связь с собственной корневой традицией. Сегодня без преувеличения культуру можно рассматривать как главный источник гуманизации человеческой истории.

Очевидным является тот факт, что культурные различия народов и неспособность к культурному взаимопониманию и взаимообогащающему диалогу были и остаются одной из причин межэтнических войн и международных конфликтов. При этом возникает необходимость учитывать специфику разных культур, в том числе архаичных, а также культур, развиваемых в рамках неевропейских цивилизаций.

Одной из самобытно выраженных составляющих современной цивилизации является традиционная культура народа **мари**, во многом определяющая его современное национальное самосознание.

Гармония человека и Космоса в традиционном мировоззрении народа мари понималась так, что созвучие человеческих поступков космическому порядку должно быть связано с минимальным проявлением человеческой активности. Гармония здесь достигается путем растворения личности в космическом целом. Человеческие поступки должны быть выражением космического целого, а не самовыражением. Человек найдет путь истины, если он будет придерживаться середины, умеренности, следовать опыту старших.

Народ мари впитывал благословение природы веками, вбирая в себя огромный, как бездна, опыт исторического бытия. Осмысление этого опыта потрясает современников глубиной своей этики, разительным альтруизмом, развитой безмолвной глубиной мысли, удивительной эстетикой.

Сегодня мари драматически переживает судьбу своего языка и своей культуры в современном мире. Присущие национальной культуре ценности слишком сложно вписать в пространство современного постиндустриального российского общества. Основы ментальности народа мари находятся в представлениях *о бесконфликтном саморазвертывании мира* в процессе его творения из первоматерии. Этим отличается его мифология от индоевропейской. Чувство утраты корней обостряется перед лицом экологических катастроф. Растерянность перед неразрешимыми проблемами современности особенно остра потому, что опыт городской жизни исчерпывается жизнью одного-двух поколений, а большая половина народа остается на селе и до сих пор живет по законам традиционной общины. Сегодня носитель традиционного сознания растерян и выбит из привычной колеи напором модернизационных процессов. Естественная для него реакция на усложнившуюся и враждебную ситуацию – стремление вернуться в старый, привычный мир. Ему кажется, что только таким образом он и окружающее его общество могут сохранить национальные традиции и ценности.

Отчасти он прав: с разрушением и эрозией традиционного сознания разрушаются и гибнут также и национальные культурные традиции. Этот процесс неизбежен для любой страны, где осуществляется модернизация. Однако дороги назад, в прошлое, не существует. Единственная возможность сохранить

национальные традиции в современном мире – осуществить их трансляцию новыми средствами, способствуя при этом принятию носителями традиционного сознания демократических стандартов и ценностей.

Не менее важен, по нашему убеждению, и другой аспект темы. Опыт таких стремительно развивающихся стран, как Япония и Южная Корея показывает, что традиционное сознание может стать не помехой, не тормозом, а созидющим и ускоряющим фактором в модернизации и демократизации страны. Это ставит на повестку дня немало злободневных вопросов, среди которых один особенно острый: можно ли считать традиционную общину прообразом ячейки гражданского общества?

Вот почему территория проживания народа мари волей обстоятельств может стать, на наш взгляд, своего рода естественной лабораторией по выработке пути интеграции традиционного сознания в современность. От того, какие пути обладают, будет во многом зависеть судьба модернизационных процессов не только в Средневолжском полиэтническом регионе, но и в России в целом.

Культурной традиции народа всегда соответствует определенная религия. В современной науке можно видеть много школ и направлений, которые решающую роль в объяснении исторического процесса отводят не прогрессу разума, а прогрессу морали и чувства, воплощенному в религиозных системах. Новый поток знаний, буквально пролившийся на Европу в течение XX века из стран Востока, а также из Центральной Америки и Полинезии преобразил изучение религии. Как замечает известный английский философ Кристофер Доусон, «абстрактные априорные конструкции рационализма увяли перед богатой и сложной реальностью подлинного религиозного опыта человека» (1, с.14). Изучение элементов древних религий привело к убедительному заключению: вера и традиция лежат в основе всякого общества.

Традиционная религия народа мари стара, как этот мир. Сущностью ее, как и любой другой религии является признание некоей сверхчеловеческой реальности, на которую человек должен ориентировать свою жизнь. Несмотря на возрастающую способность человека превосходить животные условия своего существования в такой степени, чтобы построить цивилизацию и сконструировать рациональный порядок научного знания, для него всегда остаются отдаленные области бытия, находящиеся вне его досягаемости. И никакое развитие науки и техники не даст человеку истинного знания об этом постоянно удаляющемся бытии. Вот почему древние люди, как это ни парадоксально, были ближе к основным реалиям человеческого существования, чем современный самодовольный рационалист, уверенный в том, что овладел тайнами вселенной.

Движение мысли народа мари, заключенное в его традиционной религии, удивительно созвучно исканиям нашего времени. Глубокой древностью веет от мировоззренческого понятия Ю. Ю – это нечто всеобъемлющее, что заполняет собой все пространство, существует вне времени. Отсюда слово юж – воздух. Ю стоит надо всем и царит во всем. Оно соединяет человека и мир, убирает ограниченность, одномерность человеческого сознания, каким, например, является логическая форма мышления. Человек, внимающий Ю, видит не только

одну сторону вещи, у него не линейное восприятие, а объемное, фиксирующее изменения. Вещь временна, процесс ее изменений постоянен, поэтому акцент в философии Ю не на том, что есть, что материально, а на том, что невидимо, но оно есть как духовная субстанция (2).

Для народа мари природа, космос всегда были источником живительной силы, мощи, энергии Ю. Не случайно очень долгое историческое время мари, как и его финно-угорские родственники, жили рассредоточенно, не строили больших деревень, городов, а приспосабливались к многообразным формам, качествам, свойствам природы. Такое традиционное общество отличалось своим гармоничным существованием, сбалансированным, органичным культурно-хозяйственным укладом жизни. Определяя и нормируя все аспекты жизнедеятельности общества (общины), *Традиция* обеспечивала самоидентификацию и преемственность в развитии социальной группы.

Человек и Космос, идея информационного поля, всеобъемлющая теория резонанса – вот что пронизывает философия Ю. В недрах марийского мира возникшее духовное семя возродилось в колесе национальной жизни. Со временем Ю персонифицируется в образе Юмо, который олицетворяет собой свободное творчество Господа, его космическую «игру».

Неотъемлемым элементом религии является идея освобождения, или спасения, основанная на вере в бессмертие души. Истинное познание должно направляться не вовне, а вовнутрь, вглубь человеческой души. Как бы мы ни пошли мысленно далеко назад в историю человечества, никогда не сможем определить то время или то место, где человек не знал бы о душе и о божественной силе, от которой зависит его жизнь.

При этом изначальное знание о Боге и душе не является плодом рефлексии. Для человека на первый план выходит не некая абстрактная истина, но, прежде всего, реальность и власть тех непостижимых сил, от которых зависит его жизнь. Соответственно, и традиционная религия находила выражение в мифах и обрядах, а также в сакральных техниках, устанавливающих связь с этими силами и дающих знание о них, то знание, которое получило терминологическое оформление в слове *откровение*.

Откровение рассматривается в качестве первичного источника религиозной истины, в то время как интуиция и разум – в качестве вторичных. Есть все основания утверждать: древние мари полагались на авторитет незапамятной традиции и на некие сверхъестественные средства общения с высшими силами (гадание, предзнаменование, видения, вдохновенные вещания шаманов и ясновидящих - *ишчанужшо*). Для постороннего наблюдателя, находящегося вовне, будь то путешественник или рационалистически настроенный критик, проявления народных верований казались лишь «мёртвым грузом общественного договора и суеверием, мешающим развитию общества» (1, с. 21). Но для самого человека, принадлежащего к традиционной культуре, это вовсе не так. Для него религия – это путь Богов, освященный традицией порядок, который приводит человеческую жизнь в общение с высшими силами. Религиозная практика вкүсото – священных рощах – это не только возможность заряжаться

религиозными эмоциями, но и становятся проводниками глубоких религиозных идей, как, например, ритуал жертвоприношения.

Жертвоприношения народа мари – это его способ общения с Богом, при котором как ценность освящалось жертвенное животное, а затем уничтожалось как символический дар. В этом случае можно констатировать и огромное уважение к животным, так как древние мари полагали, что животные находятся в более тесном контакте с невидимыми космическими силами, чем человек. Их зачастую более высокие физические и сенсорные способности привели к общему убеждению, что животные обладают некоей магической и духовной силой. Их шкуры, мех, а также перья птиц были символами магического союза, в котором они выступали в качестве покровителей владельцев этих символов.

Кӯсото для народа мари служили не только местом отправления языческого обряда, не только так называемым «субститутотом храма» (лат. *substitutio* – подстановка, замена). Они одновременно являлись местом отдыха, разрядки, общения людей. Существенным моментом при этом раньше являлось участие в обрядах только мужчин. Человек на время освобождался от многочисленных социальных табу, связанных с общением между полами. В священной роще происходила кооптация новых членов в конфессиональную общину, объединяющую, как правило, все взрослое население семьи, деревни, региона, округа, мира. Здесь же демонстрировались сплоченность общины и одновременно противопоставленность ее остальному миру. Идеологически это связывалось с представлениями об общем предке и регулярно манифестировалось в совместных ритуальных действиях.

Поистине без преувеличения сегодня можно назвать Марийскими Ведами многочисленные тексты молитв и заговоров народа мари – кумалтышмут. Как показывают исследования этого древнейшего уникального памятника духовной культуры, они также означают священное знание, передаваемое изустно каждому следующему поколению жрецов и дошедшее до нас как божественное откровение.

Особенно ярко, выразительно в священных текстах народа мари проводится идея гармонии Человека и Мира. Гармония мира основана на круговороте, освященном и поддерживаемом высшими существами – божествами. В таком окружении сама природа является совершенно и культурно организованным пространством, идеальной обителью с вечным источником энергии жизни.

Человек в такой структуре Вселенной играет не пассивную роль. Он активно включается в деятельность по обеспечению своего успешного существования. В молитвах мари стремится умиловить богов и просит их помощи в культурном освоении пространства, пытается предотвратить возможное нарушение космического порядка в результате этой деятельности, предупредить появление элементов Хаоса. По сути, он участвует в творении *Космоса*, тем самым, выполняя с помощью высших сил основополагающую работу вселенских масштабов.

Современное обращение к традиционной религии народа мари открывает новые перспективы не только для него самого, но и для России, для миро-

вого сообщества. Во-первых, это есть *утверждение экологического сознания*, так необходимого современному человеку вне зависимости от места его проживания.

Во-вторых, это - готовая модель *гармоничного жизнеустройства в природе*.

В-третьих, это - гуманитарная социальная практика. Социальная практика таких стремительно развивающихся стран, как Япония и Южная Корея показывает: только опора на собственную культуру помогает идти в ногу со временем. В этих странах *Традиция* как содержание социоестественной ментальности служит базовой ценностью, предопределяющей сбалансированную устойчивость культурной модели. Такая модель не несет в себе конфронтации, агрессии, изоляционизма, а открыта для всех народов, культур, вероисповеданий.

Однако *Традиция, линия культурной инерции, память о себе в современном мире* автоматически сами по себе не работают. Необходимы особые приемы, чтобы их тактично переформатировать во что-то прикладное. Наступили времена, когда наработки в психологии, социологии и особенно в культуре ждут своей новой интерпретации, как это было с наработками фундаментальной науки XIX века, переинтерпретированными в инженерные разработки.

Ключевые слова и фразы: традиция народа мари, экологическое мировоззрение, понятие Ю, Юмо, марийские Веды, единство природы и человека, гуманитарная социальная практика.

ЛИТЕРАТУРА

1. Доусон, К. Религия и культура. – СПб., 2001. – С.14.
2. Шкалина, Г.Е. Традиционная культура народа мари. – Йошкар-Ола, 2006.

UDK 008 + 39 + 502 + 009 + 37 + 9 (470.343)

G. Shkalina

TRADITIONAL WORLDVIEW OF THE MARI PEOPLE AND MODERNITY

This article is devoted to ideas of unity of nature and human in the context of traditional worldview of the Mari people, the reflection of which is very important in the study of philosophical and cultural rethinking of historical process. Author states that a study of certain model of harmonious way of life is in the nature, and humanitarian social practice is the important condition of cross-cultural cooperation. The conclusions are built on the research of intercommunication of traditional way of life of Mari people with their worldview settings, which is extraordinarily important today.

Keywords: tradition, Mari people, ecology, worldview, Yu concept, Vedas, unity, nature, human, humanitarian, social practice.

УДК 297 + 39 + 37 + 392 + 9 (470.344)

Ф.Н. Козлов

ИСЛАМСКИЙ ФАКТОР В ЭТНИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ ЧУВАШЕЙ

Чувашия имеет самую маленькую площадь среди субъектов Приволжского федерального округа и относится к своеобразным «карликам» в общероссийском разрезе регионов, занимая лишь 0,1% площади страны. При этом чувашаи – один из крупнейших народов России, чья суммарная численность превышает, согласно переписи 2002 г., 1,5 млн человек. Республика является одним из немногих национальных образований, где титульный этнос всегда являлся количественно доминирующим: в 1926 г. – 78,0%, 1959 г. – 70,2%, 1989 г. – 67,8%, 2002 г. – 67,7% [34, с. 6, 41]. Однако значительная его часть находится в известном территориально-административном и хозяйственно-культурном отрыве от своего основного этнического ядра и основной исторической территории. В этом плане чувашаи – один из наиболее дисперсно расселенных народов: 45,7% всего их числа проживает вне Чувашской Республики, причем довольно крупными группами. Добавим ко всему сказанному, что чувашаи – второй по численности после татар тюркский титульный этнос России. При этом чувашаи – один из самых спорных этносов в науке, до сих пор вызывающий дискуссии по вопросу своего происхождения, соотношения различных языковых компонентов и др. [9, с. 7–8].

В настоящее время чувашаи преимущественно исповедуют православие. Причем, в отличие от, например, мордвы вызвано это было не обрусением, а другими приоритетными факторами. К началу XX в. оформилась значительная (около 150 человек) прослойка национального духовенства, а к моменту создания автономии в 1920 г. до 35% местных священников было из титульной нации. Усилиями И.Я. Яковлева, Д.Ф. Филимонова, А.В. Рекеева и др. просветителей к тому времени многие из священных текстов и молитв оказались доступны чувашам на родном языке [4, ф. Р-784, оп. 1, д. 92, л. 111; 5, с. 333]. После революционных потрясений 1917 г. были предприняты реальные попытки учреждения самостоятельной чувашской епархии (епископии) в лоне Русской православной церкви, но все они окончились безрезультатно. Неудивительно, что чувашаи – единственный в Урало-Поволжье этнос, представители которого в XX в. попытались создать свою национальную автокефальную церковь. В августе 1924 г. было даже зарегистрировано временное правление Православной автокефальной чувашской национальной церкви, выступавшей за отделение церкви от государства, соборность (свободу, равенство, братство) и развитие благотворительности, очищение церкви от чуждых ей эксплуататорских элементов в руководстве, экстерриториальность и выборность священнослужителей из национальной среды. Правда, автокефальное движение в силу своего радикализма оказалось локальным, не разрослось дальше приходов своих отцов-основателей, достаточно быстро со-

шло в полосу кризиса и исчезло с арены церковной жизни [подробнее см.: 16, с. 93–124].

Кроме того, важной чертой этнической истории чувашей является и так называемый «исламский фактор». В нашем понимании это понятие в узком смысле охватывает два взаимосвязанных процесса-явления. Во-первых, ому-сульманивание и отатаривание части народа. Во-вторых, переход еще одной части к исповеданию ислама при сохранении этнической самоидентификации. За скобками данной статьи остается вопрос влияния ислама на эволюцию традиционных чувашских религиозных представлений и культовых действий, в том числе терминологию, почитание святых и святынь и т.д.

Вопрос отатаривания части чувашского этноса в результате смены конфессиональной принадлежности является одним из камней преткновения чувашских и татарских ученых. Дискуссия о «чувашском следе» в формировании казанских татар идет с советских времен и не прекращается и в настоящее время. Так, С.А. Токарев отмечал, что «уже на глазах этнографов, в течение XIX в., немало чувашских деревень превратилось в татарские» [31, с. 173]. В.Д. Димитриев утверждал, что большинство чувашей Приказанья и Заказанья, в XV–XVII вв. приняв ислам, «вошло в состав татар», т.е. отатарилось [6; 7, с. 42]. В современной историографии проблема приказанско-заказанских чувашей и их отатаривания актуализирована, например, В.П. Ивановым [9, с. 105–109, 119]. Данное утверждение было оспорено Д.М. Исхаковым, считавшим размах ассимиляции преувеличенным и преимущественно происходившим в Самарской, Симбирской и Уфимской губерниях [10; 11]. В нашу текущую задачу анализ названных выше подходов к раскрытию вопроса не входит; важно подчеркнуть другое: тенденция к отатариванию чувашей имела место во всех районах их совместного проживания при условии численного превосходства татар [13, с. 245, 253]. Особенно характерно это было для периода второй половины XVIII – начала XX вв.

При этом необходимо отметить, что в представлении чувашей ислам по вполне естественным причинам являлся «татарской» верой и его принятие прямо означало «переход в татары»: «Эпир тутара тухрұмұр» (дословный перевод: «мы в татары вышли») – классически говорили отпавшие от православия чувашаи. Зафиксирован этот факт во многих документальных и опубликованных источниках. На непосредственную связь «перехода в магометанство» и «отатаривания» указал священник церкви с. Байглычево Тетюшского уезда Казанской губернии А.В. Рекеев. Анонимный автор «Краткой заметки об инородцах Волжско-Камского края» отметил тенденции обрусения и отатаривания среди чувашей названного района и подчеркнул, что последнее происходит гораздо быстрее и активнее, нежели первое, поскольку «для русских братья по вере все те, которые исповедуют православную веру, кто бы они ни были по своей национальности. Совсем не так у татар: у них понятия татарин и магометанин мыслятся нераздельно друг от друга» [3, ф-835, оп. 1, д. 4, л. 1об.; 18, с. 21]. Поэтому и отпадающие от православия татары для обозначения своего отхода от православия использовали такие понятия, как «вышедший», «ушедший в татары», ставший «настоящим татаринном» [8, с. 489, 493, 494; 15, с. 100]. Документы государственных архивов

Республики Татарстан, Чувашской Республики и Ульяновской области содержат много сведений о происходившей татаризации принявших ислам чувашей, в том числе и пофамильные списки. Этот источниковедческий ракурс вполне заслуживает самостоятельного рассмотрения. В качестве же конкретного примера отошлем читателя к датируемому 1910 г. «Списку чувашей, отпавших в ислам» [3, ф-1, оп. 93, д. 86, л. 34–34об.].

Часть чувашей находилась в так называемом «переходном (пограничном) состоянии». В.Е. Бетьковский в конце 1870-х гг. отметил, что чуваша с. Старые Нохраты и деревень прихода с. Матаки Спасского уезда по своему языку и обычаям ближе стояли к татарам, чем к чувашам, например, Чебоксарского уезда [1, с. 182]. Примерно такой же была картина в приходе с. Старое Ильмово Чистопольского уезда [23, с. 513]. Характерным примером развития событий служит население д. Чепкас-Ильметевое Буинского уезда Симбирской губернии. Здесь в 1865 г. под влиянием проповеди двух татар, а также новообращенного в ислам земляка отпали в магометанство несколько семейств крещеных чувашей [32, с. 611; 33, с. 34]. М. Кузьмин, рукоположенный в 1887 г. в священники церкви с. Чепкас-Никольское, писал спустя 10 лет И.Я. Яковлеву, что при поступлении его в этот приход «православные чуваша д. Ильметевое находились накануне отчуждения от православия в мусульманство, что ясно было из того, что они не ходили в церковь, не считали для себя обязательным говеть в Великий пост, и у них в домах совсем не было святых икон» [4, ф-501, оп. 1, д. 249, л. 1об.]. В этой деревне, как констатировал в 1898 г. священник Н. Новрусский, «наружный вид сохранился, а язык и, вероятно, религиозные понятия утрачены и заменены татарскими. Приходилось встречать ильметевских подростков-чуваш, которые или совсем по-чувашски не говорят, или говорят, но плохо, а татарским языком владеют в совершенстве, как бы родным» [26, с. 549]. Как видим, явление не являлось узколокализованным, а отмечалось повсеместно в уездах Казанской губернии. О «немалом количестве» подобных примеров в октябре 1872 г. писал попечителю Казанского учебного округа и инспектор народных училищ Симбирской губернии И.Н. Ульянов [4, ф-207, оп. 1, д. 1, л. 52–52об.]. Характеризуя этнический состав Приуралья (Пермская, Оренбургская, Вятская и Уфимская губернии), свидетельствовал о «сильно отатарившихся чувашах» профессор Московского университета А.А. Крубер [19].

На наш взгляд, во многом такое положение дел обеспечивалось службой в чувашских приходах русского духовенства, не только ни слова не понимавшего на языке своей паствы, но и относившегося с откровенным пренебрежением к местному наречию. Как отметил в мае 1910 г. псаломщик в сане диакона церкви с. Можарок Цивильского уезда С. Ефремов, «при начальствующих лицах и в формальных бумагах местный священник выражает желание научиться по-чувашски, а на деле во время службы дает “благородный отказ”» [25, ед. хр. 180, Инв. № 5159, л. 455–458]. Естественно, это приводило к ответной неприязни, распространяющейся от личности конкретного «батюшки» на культ в целом.

Назначение к церкви в инородческом приходе священника той же национальности во многих случаях останавливало процесс отпадения чувашей от

православия и одновременно вызывало обращение к христианству той части этноса, что продолжала придерживаться традиционных религиозных воззрений и представляла собой потенциальную рекрутерскую базу для пополнения рядов исламизируемых. В качестве примера укажем на историю Средне-Тимерсянского прихода Симбирского уезда Симбирской губернии, где усилиями отца Ильи Бюргановского чуваша были «просвещены верой Христовой» и выведены из-под влияния «магометан и язычников» [25, ед. хр. 228, инв. № 5747, л. 2–13]. В вышеупомянутой д. Чепкас-Ильметево отпавшие в ислам чуваша обособились на отдельной улице и объединились в религиозную общину с татарами деревни Верхний Чепкас [35, с. 75], а среди прочих прихожан церкви с. Чепкас-Никольское, как отмечал в начале 1900-х гг. священник М. Кузьмин, мусульманская пропаганда «совсем ослабла, что доказалось в ведении чувашами христианского образа жизни» [33, с. 37]. Как один из критериев укрепления чувашей данного прихода в православии К. Прокопьев в 1905 г. приводил факт наличия при местной церкви «прекрасного любительского хора, состоящего преимущественно из неграмотных чуваш» [27, с. 402–403]. В тоже время как на обратный пример укажем на д. Старое Ганькино Бугурусланского уезда Самарской губернии, где переход чувашей в ислам продолжился, несмотря на все усилия священника-миссионера А. Михайлова [25, ед. хр. 239, инв. № 5840, с. 53–55, 65–68].

На фоне массовой татаризации обратившихся в ислам чувашей удивительным выглядит сохранение их частью своей прежней этнической принадлежности. Процесс исламской агитации среди чувашей заметно активизировался после либерализации вероисповедального законодательства в 1905–1907 гг. И, как констатировал в 1911 г. Г.И. Комиссаров, число их, перешедших в ислам, «не уменьшается, а увеличивается» [17, с. 84–85]. По данным 262 волостных правлений за указанный год, чувашей – приверженцев мусульманской религии (без учета представителей этноса, отнесенных к татарам) по всем епархиям Поволжья и Приуралья насчитывалось 2334 человека, преимущественно обитавших на периферии этнического расселения. Эти показатели более чем в семь раз превысили аналогичные сведения переписи 1897 г. [24, с. LIV; 35, с. 55]. Важно при этом отметить, что часть чувашей-мусульман записывалась в разряд «татар», однако продолжала сохранять этническую дифференциацию от последних. В этом отношении любопытны результаты упомянутой переписи 1897 г., которая «опиралась на показатель родного языка. По ней доля чувашей резко возросла. Перепись показала, что часть чувашей, принявших магометанство, не совсем слилась с татарами и по языку относилась к чувашам, хотя предшествующие ревизии и исчисления давно уже относили их к татарам» [14, с. 197]. Этот факт, на наш взгляд, примечателен еще и тем, что показывает, как указание принадлежности жителей того или иного населенного пункта к той или иной национальности нередко зависело не от них самих, а от воли переписчика. В роли последнего часто выступало православное духовенство, и оно проводило «перепись» сообразно своим представлениям. Одним росчерком пера в татар превращались чуваша, отпавшие от православия, но сохранившие при этом этническое самосознание.

Вместе с тем необходимо обратить внимание и на происходивший обратный процесс, когда крещеных татар относили к числу чувашей. Так, о «крещеных из татар чувашах» говорили в своих исследованиях студент Казанской духовной академии И. Софийский, анонимный автор «Краткой заметки об инородцах Волжско-Камского края», диакон В.И. Миролюбов и В.К. Магницкий [18, с. 20; 20, с. 245–247; 21, с. 5–7; 29, с. 676]. Об «очувашенных татарах» упоминает Касим Биккулов в истории родной деревни Новые Тинчали Буинского уезда Симбирской губернии [2]. Учитывая, что речь идет не об отдельном, локальном факте, а о довольно многочисленных случаях в различных губерниях (прежде всего, Казанской и Симбирской), то стоило бы говорить о массовости явления. В то же время следует понимать, что каждый из таких случаев требует особого разбирательства.

Наиболее показателен в этом плане пример так называемых «молькеевских кряшен». Важно подчеркнуть, что они наряду с нагайбаками являлись (молькеевцы являются и до настоящего времени, а вот нагайбаки с 2000 г. получили статус коренного малочисленного народа) носителями самостоятельного говора, обособляясь в этом плане от других этнографических групп кряшен. В силу указанных обстоятельств проблема этнического происхождения молькеевских кряшен представляет несомненный исторический интерес и является крайне актуальной с позиций поднятого в данной публикации вопроса.

Уже в конце 1880-х гг. В.И. Миролюбов отмечал, что население некоторых деревень прихода села Чутеево Цивильского уезда (Курбаш, Молькеевой, Хозсановой), записанное по церковным документам как чувашское, скорее относится к крещеным татарам-мещерякам. В пользу подобного вывода свидетельствовали, по мнению диакона, как антропологические («они вообще чисты лицом, высокого роста и здорового телосложения») и языковые («говорят все они наречием татарским, а по-чувашски могут говорить только одни мужчины, а из женщин – очень редкие») данные, так и религиозные («они не признают никаких киреметей, ни ирихов», «вместо Пасхи празднуют татарский праздник сабан») и бытовые особенности («у редкого из них можно встретить черную, курную избу») [21, с. 5–7]. Однако часть современных исследователей не разделяет подобной точки зрения. Так, не согласен с таким выводом А.К. Салмин, со ссылкой на воспитанника Казанской духовной академии, одного из ведущих специалистов первых десятилетий XX в. по истории и этнографии мусульман Среднего Поволжья Я.Д. Коблова констатирующий, что «все исторические, лингвистические и этнографические данные говорят за то, что жители означенных селений не татары, а чувашки» [28, с. 26]. Отметим, что метрические книги церкви с. Чутеево Цивильского уезда говорят о жителях д. Хозсановой как о чувашах [4, ф-557, оп. 7, д. 254, л. 1об., 2об., 5об., 6об., 7об., 8об.; д. 257, л. 1об., 2об., 3об., 6об., 11об. и др.], но о жителях д. Молькеевой – как о татарах [4, ф-557, оп. 7, д. 257, л. 2об. и др.]. Д.М. Исхаков согласен с наличием в составе молькеевских кряшен чувашского компонента, однако оставляет приоритет за татарским (старокрещены) фактором. Н.И. Ильминский привел рассказ местного жите-

ля, почему произошла вышеописанная трансформация. Местных крещеных татар стали так называть от того, что крестившее их духовенство «в видах отчуждения их от татар-мусульман, внушило им, что посредством крещения они перестали быть татарами и обратились в чувашей» [12, с. 135]. Еще в 1911 г. другую версию объяснения данного явления предложил укрывшийся за псевдонимом «N» автор «Сотрудника Приволжской миссии»: местные жители, без сомнения, чувашаи, а «крещеными татарами» их стали писать после появления здесь в 1860-е гг. в качестве учителей и священников воспитанников Казанской крещено-татарской школы [22, с. 818–819].

Возвращаясь к вопросу о сохранении частью чувашей-мусульман своей прежней этнической самоидентификации, следует отметить, что, по мнению В.П. Иванова, определение «чувашаи-мусульмане» можно применять только с большой натяжкой, так как чувашаи, принявшие исламскую веру, переставали быть чувашами, становясь этническими татарами. Как утверждает чувашский этнограф, речь может идти лишь о самом историческом процессе «ухода чувашей в татары». Однако этот же исследователь констатирует, что практика отатаривания в ряде случаев давала сбой, что привело к возникновению «этноконфессиональных групп с весьма специфическими («аномальными») характеристиками». Причем последние присущи «тем чувашским селениям, мусульманизация которых была начата относительно поздно, в начале XX в., однако в связи с революцией 1917 г. и установлением затем коммунистического режима процесс этот, так сказать, “на полпути” был прерван» [9, с. 180, 190]. Считаем важным также отметить, что наиболее характерен этот «прерванный» процесс для этнических чувашей, оказавшихся после 1920 г. вне границ образовавшейся Чувашской АО.

Завершился процесс – он оказался бы вписан в ряд однотипных, до того неоднократно повторявшихся и имевших значительные шансы на дублирование и в будущем. Однако представления лидеров большевистской партии о безусловной реакционности религиозной идеологии (даже при некотором «заигрывании» в первые годы с исламом и некоторыми сектантскими движениями) служили базисом для стремления исключить любое конфессиональное влияние на общественную жизнь. События октября 1917 г. привели к фиксации уникального явления в этнической истории конкретного поволжского народа: в его составе начала формироваться особая конфессиональная общность, которая де-факто существует и является предметом экспедиционных исследований чувашских, казанских и самарских ученых. В настоящее время чувашаи-мусульмане преимущественно расселены в Республике Татарстан, Республике Башкортостан, Самарской и Оренбургской областях. При в целом незначительной своей общей численности и, соответственно, процентном к общему числу соплеменников соотношении, чувашаи-мусульмане являются важным маркером этнического развития.

Показательны результаты проведенного в ходе комплексной экспедиции 1987 г. обследования жителей селения Артемьевка в Абдулинском районе Оренбургской области. Участником данной экспедиции был уже неоднократно упоминавшийся нами В.П. Иванов. По приводимым им свидетельствам, часть чувашей

этого населенного пункта в конце XIX – начале XX вв. перешла в ислам и, соответственно, в официальных документах фиксировалась как «татары». Однако эти мусульмане из поколения в поколение продолжали говорить на чувашском языке, да и по целому ряду элементов этнокультура их, несмотря на требования ислама, оставалась чувашской. К примеру, здесь на похоронах не возбраняется присутствие женщин, хотя кладбища мусульман и христиан отдельные. И свадьбы играют по чувашским обрядам, и песни поют в гостях чувашские. На вопрос же: «Кто вы по национальности?» – отвечают: «я татарин, а вообще-то чуваш», подтверждая тем самым двойственный характер своего этнического самосознания [9, с. 191].

На наш взгляд, двойственность этнического самосознания должна дополняться еще и такой чертой как тройственность культовых представлений. Г.И. Комиссаров в 1911 г. свидетельствовал, что «официальное название “христиане” или “мусульмане” не мешает большинству чуваш придерживаться старых языческих верований и совершать старинные обряды» [17, с. 84]. Даже хоронили и поминали своих умерших чуваш-мусульмане по старинным правилам, «очень неодобрительно при этом отзываясь об исламском похоронном обряде без гробов и отсутствии одежды на умершем и предметов обихода в могиле». Как показывает проведенное Г.Р. Столяровой обследование чувашского куста в Альметьевском районе Республики Татарстан, некоторые и современные чуваш-мусульмане считают себя таковыми лишь из уважения к памяти добровольно принявших магометанскую веру предков, практически не выполняют предписаний ислама и включены в систему народной языческой обрядности, однако при этом свою принадлежность к исламу выражают «только в пожелании быть похороненными на мусульманском кладбище рядом с родственниками» [30, с. 105, 114].

Добавим ко всему вышесказанному еще один иллюстративный штрих. Село Базгиево Шаранского района Республики Башкортостан – место проживания чувашей, не владеющих чувашским языком и говорящих только на татарском языке, хотя еще в довоенный период XX в. значительное число местных жителей свободно говорило на чувашском, а до 1930-х гг. в селе функционировал православный храм. При этом они по-прежнему называют себя чувашами, считаются православными и носят христианско-русские имена. Небезынтересно на этом фоне отметить, что проводимые христианские похоронно-поминальные обряды сопровождаются молитвами на чувашском языке. Другими словами, четко прослеживается соотношение татарского языка – с исламской традицией, чувашского – с православной. Более того, в этом селе до 1940-х гг. проживало значительное число мордвы. Но примерно в указанный период начался ее активный переход на татарский язык и зафиксировано название себя «чувашами». В конечном итоге мордвы здесь не осталось: в физическом и культурном отношении она ассимилирована чувашами, а в языковом – татарами [9, с. 191]. Этот пример в очередной раз доказывает всю сложность этнических процессов формирования как чувашского, так и иных народов Поволжско-Уральского региона.

Вопрос «чуваши и ислам» неоднозначен и многогранен в своих оценках. Исторически занимая положение на месте соприкосновения христианской и мусульманской культур, чувашаи оказались в своеобразном эпицентре напряженных взаимоотношений двух мировых религий. Соседство с татарами привело к усвоению частью чувашского этноса норм ислама с последующим отатариванием большинства новообращенных и сохранением этнического самосознания у незначительной части исламизированных чувашей. Чуваши-мусульмане – количественно незначительная этническая группа, однако при малой своей численности они до сих пор остаются не до конца раскрытой загадкой истории. Проследивание эволюции формирования народа свидетельствует о большом количестве различных ответвлений, каждое из которых достойно изучения. В одной небольшой по объему публикации нельзя отразить всей полноты проблемы, но можно и нужно обозначить ее векторальные направления.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бетьковский, В. Е. Село Матаки // Известия Общества археологии, истории и этнографии при Императорском Казанском университете. – 1879. – Т. 2. – С. 180–183.
2. Биккулов, К. История деревни Новые Тинчали // Буинский муниципальный район: [официальный сайт]. URL: <http://buinsk.tatarstan.ru/istoriya-sela-novie-tinchali.htm>.
3. Государственный архив Ульяновской области.
4. Государственный исторический архив Чувашской Республики.
5. Денисов, П. В. Религиозные верования чуваш. Историко-этнографические очерки. Чебоксары: Чувашгосиздат. – 1959. – 408 с.
6. Димитриев, В. Д. О динамике численности татарского и чувашского населения Казанской губернии в конце XVIII – начале XX веков // Ученые записки Научно-исследовательского института при Совете Министров ЧАССР. – Чебоксары, 1969. – Вып. 47. – С. 242–246.
7. Димитриев, В. Д. О последних этапах этногенеза чувашей // Болгары и чувашаи: сб. статей. – Чебоксары: НИИЯЛИиЭ, 1984. – С. 23–57.
8. Дневник учителя Трехсосенской школы Ильи Андреева за октябрь, ноябрь и декабрь 1874 г. // Известия по Казанской епархии. – 1877. – № 18. – С. 488–498.
9. Иванов, В. П. Этническая география чувашского народа. – Чебоксары: Чуваш. кн. изд-во, 2005. – 383 с.
10. Исхаков, Д. М. Об этнической ситуации в Среднем Поволжье в XVI–XVII вв. (критический обзор гипотез о «ясачных» чувашах Казанского края) // Советская этнография. – 1988. – № 5. – С. 141–146.
11. Исхаков, Д. М. Расселение и численность татар в Поволжско-Приуральской историко-этнографической области в XVIII–XIX вв. // Советская этнография. – 1980. – № 4. – С. 25–39.
12. Исхаков, Д. М. Этнографические группы татар Волго-Уральского региона (принципы выделения, формирование, расселение и демография). – Казань: ИЯЛИ Академии наук Республики Татарстан, 1993. – 172 с.

13. Кабузан, В. М. Народы России в XVIII веке. Численность и этнический состав. – М.: Наука, 1990. – 256 с.
14. Кабузан, В. М. Народы России в первой половине XIX в.: Численность и этнический состав. – М.: Наука, 1992. – 216 с.
15. Кобзев, А. В. Татары и чувашаи на перекрестке вер: тюркоязычное исламо-христианское пограничье в Симбирской губернии во второй половине XIX – начале XX века. – Чебоксары: ЧГИГН, 2013. – 204 с.
16. Козлов, Ф. Н. Православие в Чувашском крае: внутрицерковная ситуация в конце 1910-х – 1920-е годы. – Чебоксары: Чуваш. кн. изд-во, 2014. – 239 с.
17. Комиссаров, Г. И. Чувашаи Казанского Заволжья // Комиссаров Г. И. О чувашах. Исследования. Воспоминания. Дневники и письма. Чебоксары: Изд-во ЧГУ, 2003. – С. 9–213.
18. Краткая заметка об инородцах Волжско-Камского края // Симбирские епархиальные ведомости. – 1897. – № 1. – С. 20–29.
19. Крубер, А. А. Приуральский край // Слово: Православный образовательный портал: [электронный ресурс]. URL: <http://www.portal-slovo.ru/impressionism/36247.php>.
20. Магницкий В. К. Несколько данных о «мишарях» (мещера, мещеряки) и селениях их в Казанской и Симбирской губерниях // Известия Общества археологии, истории и этнографии при Императорском Казанском университете. – 1896. – Т. XIII. – С. 245–257.
21. Миролубов, В. И. Из быта крещеных чуваш. Отдельный оттиск из «Известий по Казанской епархии». – Казань, 1889. – 19 с.
22. Н. Нечто о так называемых крещеных татарах из чуваш Цивильского уезда // Сотрудник Приволжской миссии. – 1911. – № 51. – С. 817–820.
23. Наблюдатель. Религиозное просвещение чуваш с. Старого Ильмова Чистопольского уезда // Сотрудник Приволжской миссии. – 1911. – № 32. – С. 511–516.
24. Наиболее важные статистические сведения об инородцах Восточной России и Западной Сибири, подверженных влиянию ислама / под ред. епископа Андрея и Н.В. Никольского. – Казань: Типография губернского правления, 1912. – 271 с.
25. Научный архив Чувашского государственного института гуманитарных наук. Отд. I. Общий отдел.
26. Новрусский, Н. К истории христианско-просветительного дела среди инородцев // Симбирские епархиальные ведомости. – 1898. – № 21. – С. 542–549.
27. Прокопьев, К. Религиозное состояние инородцев в настоящее время // Дореволюционная чувашская литература. Т. 2. Кн. 2. [на чуваш. яз.]. – Чебоксары: Чуваш. кн. изд-во, 2001. – С. 399–403.
28. Салмин, А. К. Система религии чувашей. – СПб.: Наука, 2007. – 654 с.
29. Софийский, И. О киреметях крещеных татар Казанского края (лекция в Казанском миссионерском приюте) // Известия по Казанской епархии. – 1877. – № 24. – С. 674–689.

30. Столярова, Г. Р. История формирования и обрядность чувашей-язычников Татарстана // Этнографическое обозрение. – 2006. – № 2. – С. 96–115.

31. Токарев, С. А. Этнография народов СССР. М.: Изд-во Московского университета, 1958. – 616 с.

32. Чичерина, С. В. Положение просвещения у приволжских инородцев // Известия РГО. – 1906. – Т. 42. – С. 591–647.

33. Чичерина, С. В. У приволжских инородцев. Путевые заметки. – СПб.: Типография В.Я. Мильштейна, 1905. Приложение 6. Чепкас-Николаевский приход Симбирского уезда и губернии. С. 34–41 (в Приложениях нумерация страниц отдельная от основного текста).

34. Чувашская Республика: социокультурный портрет / под ред. И.И. Бойко, В.Г. Харитоновой, Д.М. Шабунина. – Чебоксары: ЧГИГН, 2011. – 192 с.

35. Ягафова, Е. А. Чувашимусульмане в XVIII – начале XXI вв. – Самара: ПГСГА, 2009. – 128 с.

UDK 297 + 39 + 37 + 392 + 9 (470.344)

F.N. Kozlow

ISLAMIC FACTOR IN ETHNIC HISTORY OF CHUVASHS

Author of this article analyses the role and value of the Islamic factor in ethnic history of the Chuvash people. He focuses his attention to some problematic aspects, like a question of influences of Tatars to Chuvashs, who accepted Islam, existence of Chuvashs, so-called "baptized from Tatars", formation of a specific group of Muslim Chuvashs.

Keywords: Chuvashs, Orthodoxy Christianity, Islam, Islamization, Tatars, baptizing, Muslim Chuvashs.

УДК 008 + 379.85 + 7.091.4 + 9 (470)

Ю. А. Таушканова

ФЕСТИВАЛЬ КАК СПОСОБ ПРОДВИЖЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА

В начале двадцать первого века в России наблюдается устойчивое внимание к развитию въездного туризма. По поручению Правительства РФ, разрабатываются программы развития туристической деятельности, принимаются концепции, создаются государственные и коммерческие организации, привлекаются ученые и специалисты научно-исследовательских институтов, с целью изучения проблем и перспектив туристического использования объектов культурного и природного

наследия на территории Российской Федерации. Отмечается, что туризм может и должен стать ключевым направлением для развития регионов, обладающих значительным историко-культурным и природным потенциалом. Для этого на территории каждого региона должна быть выработана стратегия, учитывающая специфику имеющихся ресурсов. Внедрение туристских продуктов, основанных на культурно-историческом наследии, приносит регионам не только экономический, но и социальный эффект, в чем, конечно, заинтересованы местные власти [3].

Одним из перспективных направлений разработки стратегий продвижения территорий, рассматривается такой вид туризма, как культурный, в основе которого наряду с комплексом исторического культурного наследия, предусматривается трансляция местного художественного творчества, исполнительского искусства потенциальной дестинации. Внимание туристов привлекают различные культурные события, ориентированные в том числе, на профессиональные интересы вероятных туристов. Так называемый специализированный культурный туризм, направленный на удовлетворение культурных потребностей, в определенных областях культуры рассматривается, как основная цель туристического путешествия. Например, знакомство с традициями региона; знакомство с самодельным творчеством конкретного коллектива или работника культуры, участие в фестивале. Подобная практика уже существует в российских регионах, и зарекомендовала себя, как действенный механизм по развитию культурного туризма возможной дестинации [2, с. 88].

В данной статье рассмотрим поэтапную подготовку и реализацию проекта «Медвежий угол» - межрегионального фестиваля любительского театрально - эстрадного искусства, в Катайском районе Курганской области. Проект стал настоящим культурным событием в череде мероприятий по продвижению культурного туризма.

Проект "Медвежий угол".

Задачи проекта: обогащение культурной жизни области; создание условий для творческого общения и признания театральных коллективов; развитие межрегиональных культурных контактов и связей; развитие культурного туризма в регионе.

Форма реализации: Фестиваль проводится ежегодно, поочередно на базе Катайского и Далматовского районов Курганской области. В районах работают режиссеры - руководители театров: С. Медведев и А. Медведевских, поэтому и название «Медвежий». «Угол» - северо-западный угол Курганской области.

1. Мероприятия по реализации проекта: разработка Положения о фестивале; формирование бюджета проекта; разработка символики фестиваля; рекламно-информационное обеспечение фестиваля; организация фестиваля на базе Отдела культуры Администрации Катайского района, в рамках реализации районной целевой программы «Культура Катайского района 2014-2020 г. г.»

2. Исполнительно - внедренческий этап реализации проекта:

Учредители мероприятия - фестиваля (органы Управления культуры, органы местного самоуправления) принимают соответствующее Постановление о проведении мероприятия. Для подготовки и проведения фестиваля создается оргкомитет с участием представителей, учреждений культуры и искусства, высшего и среднего специального звена, телевидения, радиовещания и печати, творческих

союзов и обществ. Оргкомитет разрабатывает и осуществляет практические мероприятия по проведению фестиваля. Утверждает условия участия коллективов в конкурсных выступлениях, определяет состав жюри.

Для проведения театрального фестиваля разрабатывается положение. Оно включает задачи фестиваля, порядок проведения, основные его этапы, критерии оценок, органы руководства, поощрение победителей.

Оргкомитет разрабатывает общие рекомендации по проведению фестиваля.

Особого внимания при проведении конкурсных выступлений требует использование критериев оценки, отражающих специфику исполнения.

В качестве критериев оценки было предложено использовать степень исполнительского мастерства участников, т.е. конечный "сценический" результат работы театрального коллектива.

Основные критерии и оценки: качество сценарного материала; режиссура; актерское мастерство; использование художественно-выразительных средств (сценография, музыкальное оформление, костюмы).

При оценке конкурсных выступлений театральных коллективов, общие критерии могут быть дополнены специфическими:

Специальные дипломы:

- «Лучшая сценография спектакля»

- «Лучшая женская роль»

- «Лучшая мужская роль»

- Отражение в репертуаре местного материала

- Театральная постановка с учетом юбилейного события в стране, регионе.

Функции оргкомитета, жюри: разработать Положение о фестивале; определить место проживания и питания; организовать прием заявок; сформировать орган оперативной работы с участниками; встреча участников, список, регистрация; предоставить автотранспорт для оперативной работы; составить смету; организовать прием взносов; сформировать состав жюри; оформить сцены (площадки); пригласить официальные лица на открытие фестиваля; утвердить награды; написать сценарий открытия и закрытия; обеспечить звуковую аппаратуру, подбор и монтаж фонограммы; составить график выступлений коллективов; разработать культурную программу: (*вечер встречи, дискотека, прием в администрации района, экскурсии, выступления на мероприятиях города, на предприятиях и в районе*); сформировать отряды волонтеров (*кураторов делегаций*); обеспечить охрану места проживания; организовать буфет на месте выступления; пригласить коллективы из других регионов; разработать оценочный лист для жюри; пригласить телевидение, СМИ, фотографа; поместить рекламу в районе, в области, на сайтах Интернета; организовать зрителей; напечатать программу фестиваля, буклет, афишу фестиваля.

Итогом всей предварительной работы должно стать «Положение о фестивале», в котором указывается название фестиваля, цели его проведения, возраст участников, четко формулируются критерии оценки выступлений, разъясняются условия, объявляется о награде победителю. Для проведения театрального фестиваля должна быть составлена смета, с учетом всех затрат. Утвержден орга-

низационный взнос за участие в фестивале. Взнос поступает в фонд фестиваля и тратится на подготовку и проведение фестивальных мероприятий.

После того как «Положение» составлено, работа организатора должна быть направлена на практическую реализацию сразу нескольких задач.

Во-первых, организатор должен найти будущих участников фестиваля. Во время этой компании можно применять как массовую, так и индивидуальную работу, можно использовать приглашения, листовки, стенды, радио, телевидение. Выбор средств зависит от масштабов фестиваля и от традиций конкретной территории. Главное сделать так, чтобы желающих было много.

Во-вторых, организатор должен позаботиться о наличии технических средств и реквизита, столов и стульев, то есть всего того, что необходимо для проведения фестиваля. Возможно, что материальное обеспечение должен взять на себя сам участник, но в этом случае данный вопрос должен быть оговорен в условиях фестивальной программы.

В-третьих, организатор должен пригласить для оценки результатов конкурсной работы компетентное жюри. Поскольку понимание этих категорий у разных людей разное, постольку абсолютно объективной оценки при подведении итогов конкурсной программы фестиваля быть не может, результат всегда в той или иной мере зависит от чьего-то субъективного мнения, личного вкуса. Но, тем не менее, существуют способы снизить эту опасность. Для этого нужно:

- никогда не доверять судействовать в конкурсной программе одному человеку, число членов жюри должно быть от 3 до 7;
- никогда не приглашать в жюри людей, не имеющих собственного опыта в деятельности, которую предстоит оценить;
- Никогда не полагаться на людей, лично заинтересованных в результате.

Соблюдение этих трех правил может значительно повысить объективность оценки [1, с. 78]. Организатор конкурсной программы должен заранее решить вопрос о награждении победителей, об эмоциональной и материальной оценке труда исполнителей, особенно детей. Организатор на финальном этапе своей работы должен решить десятки организационно-содержательных проблем: как пригласить зрителей; когда провести предварительный просмотр; кого пригласить ведущим; как оформить помещение; где посадить жюри; как организовать церемонию открытия; какую подобрать музыку; где жюри будет обсуждать итоги; кто будет вручать призы; как будет проходить церемония награждения.

Точку в проведении фестивальной программы можно поставить лишь после *контрольно-коррекционного этапа*, именно он позволяет провести анализ планов и результатов.

Как показала практика, при организации и проведении конкурсных программ может быть использована приведенная выше технология организации, как фестиваля, так и любого другого культурного мероприятия. Внедренная технология, позволила успешно решить *Задачи проекта*: фестиваля любительского театрально-эстрадного искусства «Медвежий угол», на территории Катайского района Курганской области. Такие как, обогащение культурной жизни области и района; создание условий для творческого общения и признания театральных коллективов; развитие межрегиональных культурных контактов и связей; развитие культурного туризма в регионе.

Ключевые слова: культурный туризм, проект, фестиваль, дестинация, культурное событие, культурно - досуговая деятельность.

ЛИТЕРАТУРА

1.Жарков, А.Д. Технология культурно-досуговой деятельности [Текст]: учеб. пособие / А.Д. Жарков. - М.: МГУК ЦПО «Профиздат», 2002. – 155 с.

2.Рыжкова, З. П. Фестиваль как форма коммуникации: Результаты культурного проекта, поддержанного региональной администрацией // Справочник руководителя учреждения культуры. – М., 2013. – № 6. – С. 88-96.

3.Сафонов: в 2015 году в России ожидается туристический бум/ Российская газета. – 8 января 2015. – [Электронный ресурс]. – Электрон. дан.- Режим доступа: <http://www.rg.ru/2015/01/08/turizm-site-anons.html>

UDK 008 + 379.85 + 7.091.4 + 9 (470)

Ү.А. Таушканова

FESTIVAL AS A WAY OF PROMOTING CULTURAL TOURISM

One of the perspective directions of the development of strategies for promotion of the territories is considered as a type of tourism. It alongside with the complex historical and cultural heritage provides the translation of local artistic creation, performing arts potential destination. This practice already exists in the Russian regions, and has showed itself as an effective mechanism for the development of the cultural tourism potential of a destination. The article discusses a phased preparation and implementation of the project "Bear's corner" - regional festival of amateur theatre and pop arts, in Kataysk district of the Kurgan region. The project became a real cultural event in a series of events for promotion of cultural tourism.

Keywords: cultural tourism, project, festival, destination, cultural event, cultural and leisure activities.

ТДУ 8 тоҷик + тоҷик 2 + 002 + 07 + 05

А. Қутбиддинов

ЖАНРИ СИМОСОЗ

Жанр қолаби устувору ночунбон ва поянда надорад, балки хамеша дар таҳаввул аст. Махсусан, дар олами наср дар давраҳои гуногун таҳаввулу таъназули жанрӣ ба назар мерасад. Насри мустанад вобаста ба муҳит ва фазои фарогири замона ҳамин хусусиятро дорад. Очерк дар олами насри мустанад садсолаҳо боз мавқеъталаб аст. Замона ва замонасозиҳо хамеша дар рушди ин

жанр таҳриқ бахшидаву мебахшанд. Дар тавсифи очерк ҳукму андешаҳои зиёде вучуд доранд. Дар баробари се навъи газетавии очерк даҳҳо навъи мавзӯии онро дар Аврупову Русия то ҳол эътироф менамоянд. Як навъи маълуму маъмули он очерки портретӣ аст, ки ҷойгоҳи устувори худро ҳамеша нигоҳ медорад. Очерки портретӣ бо тасвири образҳои ҳаёти инсон бо хусусиятҳои умдаи худ ҳамеша диққати хонандаро ҷалб менамуд. Дар шинохти он бояд нигоҳи амиқе дошт. Дар навбати аввал бояд эътироф намуд, ки очерк нақл нест, балки тасвир аст. Тавсифи болохонадор низ очерк набуда, тарбия ва ҳикмати муайяни ин тавсиф ҳадафи аслии аст. Очерке, ки иттило ва моҳияти иҷтимоиро дар худ фаро намегирад, очерк нест. Тарҷумаи ҳоли як нафар ҳатто бо дарёфти даҳҳо факту асноди нав очерк буда наметавонад ва на ҳар як фард низ қаҳрамони очерк буда метавонад. Бо ин чанд шинохти умумии жанри мазкур чанде аз навиштаҳои рӯзномаи «Адабиёт ва санъат»-ро дида мебароем.

Дар саҳифаҳои нашрияи «Адабиёт ва санъат» ин жанри «тавзеҳқунандаи ҷаҳон ва одамшиносӣ» [5, с. 96] даҳсолаҳо боз чун анъана маълум аст. Очерки ин рӯзнома аз оғоз то имрӯз аз очерки нашрияҳои дигар фарқ мекунад, зеро ин нашрия аз оғоз то ҳамаи рӯз баландтарин минбари эҷодкорони Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Ин тафовут дар қиёс бо дигар нашрияҳо имрӯз низ ба назар мерасад. Як навъ шиносоии умумии мо дар ин самт ба таври интихобӣ сурат мегирад.

Навиштаи Мунира Ашурова таҳти унвони «Ҷамдаи аҳли қалам» (2015, 09. 09.) очеркгуна аст. Ба назари аввал чунин ҳулоса ҳосил мешавад, ки ин нигошта барои ҳафтаномаи мазкур мувофиқ нест, аммо чун дар он ному насаби баъзе адибону олимони шинохта ҳамчун ҳамнишинону дӯстони қаҳрамон зикр мешаванд, даричаи хурди дарке бароямон пайдо мешавад. Яъне, нашрия «Минбари эҷодкорон...» буд ва ҳаст. Шояд ба ин ҷиҳат дар саҳифаҳои нашрияи мазкур дарҷ ёфтани он ҷоиш шудааст. Дар гузашта, дар саҳифаҳои нашрияҳои маҳалливу музофотӣ рубрикаву саҳифа ва ғушаҳои маълум буданд, ки қорномаи қаҳрамонони набардҳои ҷанги ватаниро инъикос менамуданд. Нигоштаи мазкур анъанавӣ ҳамон солҳои шуравиро ба ёд меорад. Бояд ба вачҳи як навъ фирор аз он қолабҳои маҳдуд, навиштаи муаллиф яке аз ҷабҳаҳои робитаи қаҳрамонро бо адибон нишон дода метавонист. Дар домани тасвири ҷолиб нишон дода тавонистани саҳифаҳои яке аз қаҳрамоноҳои давраи ҷангии образи матраҳшуда низ як қизи зиёдатӣ ба ҳисоб намерафт. Ин аст, ки ҳар қадам паҳлу низ хушк боқӣ мемонад. Ба назар чунин мерасад, ки гуфтаҳои муаллифро ҳама кас иншо карда метавонад, зеро дар он аз як ҷониб шеваи баёни журналистӣ бештар пайдост, аммо он қолаби такрор буда, омилҳои иҷтимоиро ба таври умумӣ нишон медиҳад. Маълумотномаи умумии сифатбахш дар бораи як нафарест, ки ӯ адабиётро дӯст медорад. Хусусияти муҳими жанри очерк эҳсоси рӯҳ бахшидан аст. Ин эҳсос дар сурате ҳосил мегардад, ки агар дар он қаҳрамони дуҷум - муаллиф низ ғаёл бошад. Дар ҳолати ғаёл будани муаллиф чун қаҳрамони дуҷум, қиёси воқеаву руҳдод ба роҳ гузошта шуда, дар заминаи онҳо ҳулосаву шарҳи маҳдуд пайдо мешавад. Дар навиштаи мазкур ин махсусиятҳо хеле кам ба назар мерасанд. «Ман»-и муаллиф шахси хеле қанорбудаву бегона ба ҷило

меояд. Дар умум ба истиснои чузъи махдуди тарбия дар ин навишта моҳияти иҷтимоии амиқ ба назар намерасад.

Навиштаи Зулфия Атоӣ таҳти унвони «Роҳи ҳаёт, роҳи начот» (2015, 05.11) ба очерки сафарӣ хеле монандӣ дорад. Зулфия Атоӣ шоираи шинохта аст. Хеле гуворову писандида аст, ки баъзан адибони мо қолабҳову пайроҳаҳои хосаро тарк намуда, ғайриинтизор ба навиштани эссею очерк ва ёдномаҳо рӯ меоранд. Аҷиб ё табиист, ки ин гуна навиштаҳо аксаран хеле чолиб мебароянд. Муҳаққиқони аврупоӣ чунин андеша доранд, ки эссе дар як тавсифи шартӣ жанри таҷриба мебошад. Дарвоқеъ фарде, ки қуллаҳои камолоти эҷодиро фатҳ кардааст, бидуни мушкилоту монеа дар навиштани эссе муваффақ аст. Нависандаи мумтоз Чаллол Иқромӣ дар вопасин солҳои зиндагӣ қайд карда буд, ки дигар роману повест наменависам, агар фурсат ёбам ёддошту хотира менависам. Ва ҳамин тавр ҳам шуд. Бист роману повести ӯ олами дигар асту «Он чи аз сар гузашт»- аш олами андешаҳои дигар, ки баъдан барои хонанда маълум гардиданд. Дар саҳифаҳои маҷаллаи «Садои шарқ» низ эссею сафарномаҳои чолиби адибони шинохтаро дар давоми чанд соли охир дида метавонем, ки чолибу хонданӣ ва мондагоранд. Ба он ваҷҳ аз эссе ишора намудем, ки жанри мазкур аз хонадони очерк рӯида доништа мешавад. Дар баъзе мавридҳо муҳаққиқон онро жанри мустақил ҳам намехисобанд ва дар ҳақиқат қаробати онро бо очерк мо низ мункир нестем... Сарлавҳаи навиштаи боло оҳанги бадеияту тахайюл надорад. Бо хусусияти шиормонанди худ рисолати таблиғиву ташвиқиро зерӣ пардаи ҳарир нигоҳ медорад. Албатта, таблиғу ташвиқ барои адиб чузъи бегонаву нолозим нест, агар дар ифодаи он нигоҳ аз коргоҳи адабӣ сурат гирифта бошад. Ба назари муҳаққиқини насри мустанад «..ханӯз таблиғу ташвиқ на илм, балки санъат аст...» [4, с.59]. То дараҷае муаллиф ин қоидаи «сабтношуда»-ро риоя менамояд ва нахустин моҳияти иҷтимоии навиштаи мазкур дар аввалин ҷумлаҳо пайдост, ки ӯ қиёс кардан мехоҳад. Тасвири саҳнаи сафар тариқи Шодмондара чолибу табиӣ аст. Як лаҳза хонанда ҳамсафари муаллиф мешавад. Дили хонанда низ чун дили ҳамсафарон метапад. Муколамаҳо диққати хонандаро ҷалб медоранд. Ба эҳсоси хонанда нохун зада мешавад. «Таваққуф дар баландии қулла», «чашмаҳои ҷорӣи шириноб», «обу ҳавои мусаффоӣ диёр», «қуллаҳои осмонбӯс» ва амсоли ин ибороту тавсифҳои эстетӣ, ки он нерумандии сабки нигориши муаллифро бозгӯ менамояд. Ҳамсафарон бо сифатҳои гуногуни худ дар ифшоӣ мақсади муаллиф кӯмак мерасонанд. Яке пир асту дигаре ҷавон ва сеюмӣ миёнасол. Ҳар қадам ба зиндагӣ ва авзои иҷтимоии имрӯза равзанаи хоси нигоҳ доранд. Мӯйсафеди кӯхансол роҳи навро «Роҳи Эмомалӣ» менамод ва андеша дорад, ки талошҳои роҳбари давлат роҳи начоти миллат аст. Дар ифшоӣ воқеияти рӯз ин мушоҳидаи муаллиф созгор аст. Дар як саҳнаи бадеӣ муаллиф муваффақ шудааст, ки дар ҳақиқат илму адабиёту фалсафаро ба ҳам омезиши кӯтоҳе диҳад, ки аз қонуниятҳои очерк ва, умуман, ҳар асари публитсистӣ ба шумор меравад. Дар очерки сафари мазкур ба истиснои «ман»-и муаллиф симои марказии тавсифшаванда вучуд надорад. Муаллиф талош дорад, ки факту рақамҳои алоҳидаро бо шеваи адабӣ таҳлил намуда, натиҷагириҳои дар пояи таблиғ савқ бахшад. Ин навишта ҳамагӣ

як сахнаи тасвири дорад ва агар ба чои баъзе қисматҳои ночаспон, ки аз забони қахрамонони берун аз воқеа пеш оварда мешавад, ду ё се сахнаи дигари сафар ин таблигу тавсифро дар огуши худ нигоҳ медошт, навишта мондагор мегашт. Равшан эҳсос мешавад, ки муаллиф проблемаро матраҳ кардан мехоҳад. Ба ин вачҳ аз рӯи таъиноти дигар ин навиштаро очерки беадрес низ метавон гуфт. Дар очеркҳои беадрес масъала ва проблемаи муҳими иҷтимоӣ пайгири карда мешавад. Дар навиштаи боло чехраи муайян маълум нест. Бояд проблема дар партави чанд тасвири дигар таҷаллӣ менамуд. Дар шоҳаҳои тасвир нишон додану бозгӯ кардани проблемаҳои иҷтимоӣ ҳамеша таъсирбахш ба шумор мераванд, ки мо инро дар осори С. Улуғзода, Ф. Муҳаммадиев, М. Начмидинов, Ш. Ҳаниф, И. Файзуллоев ва дигарон бараъло эҳсос менамоем.

Нигоштаи Шахло Абдуллоева бо номи «Саломӣ ростин» (2015,30.05.) тавсифу кашфи ботини як қаҳрамон мебошад. Нишон додани хислати қаҳрамон ҳадафи аслии муаллиф аст. Аммо ин раванд хеле хушк ва якнавохту як навъ сард сурат мегирад. Нигошта бо ишораи лавҳа муаррифи шудааст. Чун дар он тавсифи шахс сурат мегирад, дар ҳақиқат ҳосияти лавҳаро касб мекунад. То оғози солҳои ҳафтодум лавҳа як навъи очерк доништа мешуд, ки онро матбуоти маҳаллӣ чун жанри мустақил дар доираи фарогирии худ ба камол расонидааст. Гуё лавҳа як чизи осону содабунёд аст. Баёни содаву қолиби лавҳа аз муаллифон ҳамеша маҳоратро тақозо менамояд. Лавҳаи мазкур анқариб сахнаи мустақил надорад. Муаллиф зимни чанд факт ботини қаҳрамонро кашф кардан мехоҳад, ки барояш муяссар нашудааст. Муҳаққиқ И. Усмонов дуруст таъкид мекунад, ки бо ҳукми «фалонӣ одами нағз аст, гуфтан», лавҳа ҳосил намешавад. Муваффақ он лавҳанавис аст, ки дар тасвирҳои нағз будани ҳамон як нафарро нишон дода тавонад. Ин навишта ба як хислатнома монанд шудааст. Дар он муҳаббату эҳтироми як нафар ба як нафари дигар ифода гаштааст. Ҳамчунин навишта ба рӯзхое рост меояд, ки қаҳрамон мавлуд дорад. Зимнан, имрӯз дар арафаи зодрӯзу солгардҳои афроди мухталифи соҳаи фарҳангу санъат дар саҳифаҳои нашрияҳои очеркгунаҳо зиёд мешаванд, ки «Адабиёт ва санъат» низ истисно нест. Ҳатто ин анъана боис гаштааст, ки берун аз солгарду зодрӯзҳо дар бораи онҳо чизе навишта намешавад. Анъанаи солҳои шастуму ҳаштодуми асри гузашта, ки «... образи публитсистӣ чун тимсоли ҳақиқат» [2, с. 167] буд ва беҳтарин симоҳои қору пайқору шинохта берун аз ҷашну солгардҳо қаҳрамони саҳифаҳои матбуот буданд, қариб ки фаромӯш гаштааст.

Навиштаи Саъдулло Раҳимов зери унвони «Рӯҷи фалсафӣ тору пуди эҷоди ӯст» (2015, 06.08) очеркгунаест, ки саросар созмону тартиби баланди хронологӣ дорад ва ба гуфтаи боло далел аст. Ба назари мо қаҳрамони асил ва симои шинохта танҳо дар мавсимҳои хос ниёз ба таблигу тавсиф надорад, балки дар саҳифаҳои рӯзномаҳо баррасӣ гаштани зиндагиву талошҳои ӯ барои дигарон ибратомӯзу хотирмон ва қобили пайравӣ мегардад. Ба ин вачҳ дар роҳи офариниши чехраҳои тавре бояд қадам гузошт, ки очерки фаношаванда аз нав эҳё шавад. Ин навиштаи зери рубрикаи «Чехраи ҳунар» ба таъб расидааст. Ин ном ва ин ибора рисолату ишорати бузургеро дар вучуди худ нигоҳ медорад. Яъне бояд симое дар пеши назари хонанда ба ҷилва ояд. Ин симо бояд дар кунҷи

дили хонанда ҳаваси ба ӯ монанд шуданро бедор намояд. Зикр ва нақл ҳадафи ин жанри чехрасоз нест. Факту рақамҳои ҳамелшуда чехрасоз намешаванд. Ё шумори хислату рафтор низ ҳеч гоҳе ба тори эҳсоси хонанда нохун зада наметавонанд.

Навиштаи Робияи Холмирозо бо номи «Сурурбахши дилҳо» (2015, 29.10) асалан лавҳаи портретӣ аст. Ҳам ҳунарманд ва ҳам ҳунари ӯ метавонад омиле барои ҷалби хонанда бошад. Элчибойи карнайнавоз бо ҳунару маҳораташ Тоҷикистонро дар Амрикову Фаронсаву Олмону Чин муаррифӣ кардааст. Ин лавҳа низ тасвир надорад, балки услуби нақл ғолиб аст. Хеле муассир мешуд, агар муаллиф симои қаҳрамони худро дар ягон сахнаи тасвирӣ нишон меод. Дар ин самт баъзе рӯҷӯҳои лирикӣ навишта таъсирбахшанд ва гӯё хоҳони кашфи олами ботинии қаҳрамонанд.

Навиштаи Атахон Сайфуллоев зери унвони «Дӯстонро гум макун» (2015, 05.11.) дар нишондоди зери сарлавҳа ҳикояи воқеӣ касб кардааст. Дар матн тавсифу ҳикмати тарбиябахш зиёд аст. Тавре дар боло ишора кардем, имрӯзҳо қолабҳои жанрӣ як навъ омехтагиро пайдо кардаанд. Шаклҳои нав ба наве падидадор гашта истодаанд, ки пажӯҳишу таҳқиқро талаб менамоянд. Дар нигоштаи мазкур унсур ва хосиятҳои жанри очерк бараъло ба назар мерасад. Ҳарчанд онро метавонем, эссе ё ба қавли худ муаллиф ҳикоя номем. Чун дар навишта типикунониву тахайюли амиқ нест ва дар он қаҳрамонро руҳдор воқеӣ мебошанд, хоҳу ноҳоҳ рукни публитсистӣ ҷойгоҳи амиқро пайдо менамояд. Муаллиф бо ёди гузашта қалам рӯи саҳифа меонад. Силсилаи маҳдуди қаҳрамонон амал менамоянд ва воқеаҳои якшаба дар пеши назари хонанда ба ҷилва меоянд. Муаллиф дар пояи нақли воқеияти комил маҳдуд нест ва дар партави тахайюлу андешаи худ руҳдорро ҷолиб тасвир кардан меҳоҳад. Муҳимтарин ҷузъе, ки ин навиштаро моли публитсистика мегардонад, ин кашфи як паҳлуи ботинии қаҳрамон мебошад. Дар навбати аввал таҳаммул ва фаросати адибе нишон дода мешавад, ки ӯ қаҳрамони миллии кишвар аст. Мушоҳидаи муаллиф низ барои хонанда хулосабарош аст: «Мирзо Турсунзода, ки ба ғазаб меомаданд, мувофиқи одати деринаи худ бо нӯги нохун андак-андак холи лаби болои худро меканданд». Ин ҷузъ агар ҳунари дида тавонистани муаллиф бошад, баъдан хулоса ва ҳукми дигар онро пурратар менамояд: «Устод марди баодоб, батамкин, дурандеш, хушсухан буданд». Ин падида дар чараёни нақли муаллиф паи ҳам тақрор мешавад ва дар партави онҳо оҳанги иҷтимоӣ низ тантана дорад. Ба таври мисол муаллиф аз он афсӯс меҳӯрад, ки дар симои роҳбари ноҳия дар солҳои 60-70-уми асри гузашта, нафареро мебинем, ки ҷохил ва аз адабиёту фарҳанг дур аст. Шоири замонро барои манфиати фардӣ - барои тавсифу таърифи худ андармон кардан меҳоҳад ва оқибат тинати тору надоштани донишу фаросаташ боис мегардад, ки худ ва ҳозиринро дар ҳолати ногувор мононад. Дар асари публитсистӣ имкон, ки муаллиф ба воситаи образҳо ба хонанда бидуни монета муроҷиат ва «...хонандаро як навъ барои фикр кардан водор менамояд» [3, с.21]. Навиштаи боло аслан эссе аст, ки дар заминаи пешниҳоди сода хонанда хулосаи худро мебарорад. Ба он вачҳ онро эссе меномем, ки дар он

вокеият ва гузаштаи таърихӣ матраҳ аст. Ҷои инкор нест, ки он «...хотираи эҷодкор дар бораи воқеае аст, ба эҷодкорони дигар тааллуқ мегирад»(5, с. 136). Очерк, ҳикоя ва эссе сарҳадҳои ҳаммонанд доранд. Бадеияти баланд дар очерк канорагириро аз баёни воқея, ё публитсистика ба вучуд меорад. Сужаи озод ва ноайён гаштани «ман»-и муаллиф ҳикояро созмон медиҳад. Ёди гузашта ва ҳамел кашидани ёддошту хотираҳо эссеро ба вучуд меорад. Ин махсусиятҳо қолабҳоро ноустувор месозанд ва хусусиятҳои жанри махлут мешаванд. Аммо ҳамон рисолати «...воқеияти реалии замон ва ҳақиқати ҳол» [2, с.155] асли ҳадаф боқӣ мемонад. Эссеи боло кӯшиши дигар дар ифшои ботини қаҳрамон, шиква аз муҳити як даврон ва дигар воқеиятҳои замони мушаххасро бозгӯ менамояд.

Ба ин монанд метавон навиштаи Алиризо Раҳмонқуловро бо номи «Чарх аз ӯ дар чарх буд» (2015, 09. 09) мисол овард. Сарлавҳаи матн дар худ бадеиятро нигоҳ медорад. Аммо дар қиёс ба навиштаи Атаҳон Сайфуллоев саҳнаҳои бадеиятдошта ва муқолаҳои камтар аст. Қаҳрамони муаллиф алҳол дар қайди ҳаёт нест ва баҳову ҳукмиҳои муаллиф хусусияти умумӣ доранд. Созмони хронологӣ бештар боло меравад ва «...тавсифи воқеа ва руҳдодҳои зиндагии инсонӣ мутобиқи замони вуқуи он» [3, с. 60] нишон дода мешавад. Дар ёдномии мазкур мантиқ ғолиб аст ва маҳз ин ҷиҳат онро аз ҳикоя ва эссе дар тафовут мегузорад. Ҳамзамон зикри таърихи солҳову саҳнаҳои як раққосаи машҳур бо номи Ашура Носирова навиштаро ба як маълумотнома табдил додааст.

Алиризо Раҳмонқулов дар гиромидошти чехраҳои шинохтаи санъат, ки феълан дар қайди ҳаёт нестанд, хеле фаъол аст. Ин иқдоми ӯ амали хайр аст, ки ҳамчун як омил тарбияву омӯзиш зиндагиномаи рафтаҳоро зикр кардан меҳаҳад. Аммо қолаби навиштаи ӯ эссе нест. Чунончи дар он «ман»-и муаллиф ба назар расад ҳам, аммо саҳнаҳои сарфи назар карда мешавад. Раванди нақл бо як низомии маълум чараён меёбад ва озодии эҷодкор коста аст. Дар навиштаи симои Аҳмад Бобоқулов матраҳ аст, ки дар ҳама доираҳо шоиставу арзанда ба шумор рафта метавонад. Яъне «очерки таъсирбахш» бояд симои ин фардро амиқан ҷило дода тавонад. Дар ин самт эҷодкори муваффақ он нафарест, ки дар тасвири ду ҷанбаи симо - инсон ва кор комёб гардад.

Навиштаи Абдуҳолиқ Набавӣ бо номи «Умри барқ» (2015, 09.09) дар бораи Обидхон Исмаиӣ як навъ очерки таҳқиқӣ аст, ки дар адабиёту публитсистикаи муосир бештар ба назар мерасад. Муаллиф заҳмату нақши як нафарро дар пешрафти як соҳа бо силсилаи нишондоду арқом бозгӯ месозад. Заминаи илмӣ дар навишта бештар ба назар расида ва ин ҷиҳат оммавияти навиштаро паҳш месозад.

Дар навиштаи Алии Муҳаммадии Хуросонӣ - «Асари хайр гузошт» (2015, 29.10.) (дар бораи дабиётшинос А. Афсаҳзод) махсусияти хронологӣ ғолиб ва хосияти тарҷумаҳои қаҳрамон бештар падидор гаштааст. Аммо домани фарогирии очерк чандон маҳдуд нест, балки майли таҳқиқиаш бештар аст. Танҳо бадеияту таҳайюл ва оммавияти очерк аст, аз муаллиф маҳорати маълумеро тақозо менамояд. Ба қавли пажӯҳишгарони жанри мазкур нависандаи очерк қаҳрамони асосии он аст, ки «..аз дунболи худ кушуни бузургеро мекашонад».

Хотираҳои Аъзам Мӯсоев «Вахш, эй сарчашмаи илҳоми ман», (2015,24.09) як навъ эҳтироми муаллиф нисбати шоиру публитсисти шинохта М. Миршакар аст. Дар он пайраҳаи адиби садоқатманд дар пайроҳаҳои ҳаёт барои халқу миллат заҳматнависанд нақл карда мешавад. Ҳарчанд дар ин асар хусусияти эссе камтар ба назар расад ҳам, нақлҳои кутӯҳ ба хонанда маълумоти хронологӣ дода метавонад.

Дар навиштаи Диловари Мирзо «Ду ёр аз ду диёр», ки қиссаи хуччатист симои фарди санъатдӯсте баррасӣ мешавад, ки ботинан нисбати атрофиён меҳру муҳаббати бепоён дорад. Қисса аз нақли пири рӯзгордида гирифта шудааст. Азбаски пояи баланди воқеиятро дар худ нигоҳ доштааст, барои хонанда аз одаму одамгарӣ мужда медиҳад. Бовар кунонидан ва шеваи таблиғ муаллифро бештар ба дунболи худ мебаранд.

Меғӯянд, ки «берабтӣ ва бенизомии сухан аз ҳама бештар дар шеър хувайдо мешавад» [3, с. 19]. Шояд дар наср ин падида дар ҳақиқат ноайён боқӣ монад, аммо ҷаҳони босуръат пешравандаи имрӯз низ дар матнҳо ҷузъи нолозим ва ҳалалдорро ба таври аъло ба назар намудор менамояд. Зеро имрӯз афкор ва аҳбор дар рақобати шадиде қарор доранд. Афкори ҷолиби таъсирбахш бо андозаи маҳдуди худ сангари устувор пайдо кардан меҳаҳад. Мисли он ки кутӯҳбаёниву сареъият ба навиштаҳои бадеиятдошта таъсири равшани худро гузоштаанд, дар як нигоҳи сар-сарӣ ҳам хонандаи зирак ҳар як норасоиро зуд дарк менамояд. Ин ҳукми худро мо дар ҳамбастагӣ ба мутолиаи чанд мавод аз саҳифаҳои ин нашрия баён менамоем. Мо дар таҳлили худ бештар ба маводи муаллифоне така намудем, ки дар арсаи эҷод маъруфияти баланд надоранд, ё ба қавле насли навад. Муҳаққиқи шинохта М. Черепанов чунин андешаи ҷолибро чандин даҳсола қабл ироз дошта буд: «...агар ба мавзӯи адиби баркамол даст занад, навиштаи ўро фавран ба асари адабиёт дохил мекунад, аз он образ меҷӯянд, вале агар проблемаро як ходими қатории газета ба таҳлил гирад, ин таълифотро моли муқаррарии журналистика меҳисобанд. Ҳардӯи ин амал саргумӣ асту аз он амалияи публитсистика зарар мебинад» [6, с.56]. Манзури мо низ он аст, ки насли замони нав чун муаллифони воқеиятбин таборӯз намоянд. Ҷои инкор нест, ки феълан низ бори асосии насри мутанадро насли замони шӯравӣ ба дӯш дорад. Дар ин самт маълум аст, ки сохтҳои иҷтимоӣ ва ҳатто давраҳои муайяни як сохт қонуниятҳоро гардишхоро дар тамоми соҳаҳо ба миён меоранд. Очеркҳои солҳои сиюм, замони ҚБВ, солҳои 60-70 ва солҳои ҳаштодуми асри гузашта бо давраҳои хосашон аз ҳам тафовутҳои ҷиддӣ доранд. Шӯравӣ бо фазои хоси худ насли эҷодкорро тарбия менамуду ба камол мерасонид ва паҳлуҳои мусбати сохти сипаришуда низ истисно нест, ки қадамҳо садоқатмандона буданд. Таъбири маълуми Мариэтта Шагинян дар асри гузашта вобаста ба форматсияҳои иҷтимоӣ ба ҳар як эҷодкор ишораҳои мантиқӣ дода метавонад, ки гуфта буд: «...дар ҷаҳони сармоя моҳияти инсон аз байн меравад, неруи ӯ сарфи кӯчагардӣ мешавад, ки ин аз мараз ҳам бадтар аст» [3, с.33]. Феълан ҷомеаи башарӣ худ ба як ҷаҳони сармояи тангу тира табдил ёфта истодааст. Таҳаввули иттилоотӣ бо ангеҷаҳои ҳарлаҳзаинаи худ ҷомеаро ба ҳар манзил мебарад. Маҳз ин омил боис аст, ки насли ҷавони эҷодкору воқеиятнавис нахуст дар пайдо намудан ҷойгоҳи хоси худ

мушкилӣ мекашад. Албатта, як мактаб бо як насл доиман поянда наместонанд ва бояд дар замони истиқлол низ пояҳои устувори мактаби нав гузошта шаванд, зеро алҳол чандон вақти тӯлонӣ сипарӣ нагаштааст ва эҷодкорони мо гӯё дар саргах қарор доранд. Насли нави очеркнависон бо тарбияву таълими собиқадорон дар ин роҳ бояд қадамҳои устувори худро гузоранд. Очерк имрӯз дар саҳифаҳои «Адабиёт ва санъат» камшумор бошад ҳам, аммо очеркгунаҳо дар ин нашрия зиёданд. Дар таҳқиқи кӯтоҳамон як чиз ошкор мешавад, ки дар навиштаҳои унсури публитсистидоштаи чехроафар бештар симохое матраҳ мешаванд, ки феълан дар қайди зиндагӣ нестанд. Эҳтирому эътирофи гузашта рисолати доимии аҳли зиёву эҷод гардидааст. Дар ин самт бештар мешавад, ки ин афродро дар зиндагӣ бештар дарёфт намоем. Боиси афеус аст, ки дар қиссу шумор очерки имрӯза аз очерки даврони пешин костагӣ дорад. Вассофиҳо қолабӣ шудаанд. Нуқтаҳои меҳварӣ барои муаллифон бо душворӣ ҳосил мегардад. Комебиҳо шумурда мешаванд. Дарёфти воқеият тавассути тасвир гӯё як амали мураккаб мебошад. Таблиғу ташвиқҳо камтаъсиранд. Дар баробари ин маълум аст, ки мавзӯоти очерк танҳо таблиғу тавсиф набуда, балки бо рӯҳияи интиқодӣ нишон додани падидаҳои носолими ахлоқӣ низ мебошад. Ин омил ҷавҳари навиштаи таъсирбахшо такмил дода метавонад. Ба жарфноҳо нигаристани очеркнависони имрӯза ба як падидаи ночиз табдил ёфтааст. Аз чизе дидаву доништа роҳи гурез пеш гирифтани қаламкашон эҳсос мешавад. Ин дар ҳолест, ки феълан дар ҷомеаи мо «методи реализми адабиёт» ва дигар нишондоду марзҳо дар қолаби сензураҳо вучуд надоранд. Дар замони шӯравӣ сарфи назар аз моневу сарҳадҳо адибони мо бо маҳорату донишҳои фарроҳи худ тавассути очеркҳои худ дар иҷрои вазифаи асосӣ – такмили шахсияти инсон муваффақ мешуданд. Очеркҳои «Дар размгоҳ»-и С. Улуғзода, «Қабири Ҳоитӣ»-и Фотех Ниёзӣ, «Писарчон»-и Р. Ҷалил, «Писари газета»-и Ф. Муҳаммадиев, «Султони дуздҳо»-и М. Миршакар ва даҳҳои дигар дар замони худ гулгулафкан буданд. Дар ҷаҳони имрӯза талошу мубориза барои вақти холии аудитроия аввалин шиори ниҳону ошқори соҳибони нашрияҳост. Имрӯз он талабот, ки «барои пешниҳоди кӯтоҳу содаи таъсирбахш аз даҳ калима якеро бояд интиҳоб намуд» боз ҳам шадидтар гаштааст. Албатта, гилаву интиқод танҳо ба як ҷиҳат равона намешавад. Завқи қоҳидаи аудиторияи имрӯза низ моневу бузурге аст, ки барҳам задани он фурсатҳо меҳаҳад. Барои мутолиаи васеъ хонанда торафт камшумор гашта истодааст. Ва ҳамаи ин дар маҷмӯъ рақобатест, ки феълан дар миёни ҷаҳони ахбору афкор ҷараён дорад. Бо он асареву эҷоде метавон фотех гашт, ки рақобатпазир, қолибу мутобиқ ва мувофиқ ба таъбу завқи хонандаи имрӯза бошад. Дар маҷмӯъ «Адабиёт ва санъат»-ро минбари ҳоси баёни публитсистӣ эътироф менамоем. «Адабиёт ва санъат» минбари муқадасси адибони кишвар аст, ки бо офаридаҳои худ ба омма роз мегӯянд. Ба нуруи имрӯзаи нашрия низ қоилем, ки дар ҳайтаи эҷодии он қаламкашони мохир қарор гирифтаанд ва қудрат низ доранд, ки дар шароити соҳибистиқлолӣ таҳаввулотӣ тоза ба тозаеро дар олами эҷоди воқеиятдошта ба вучуд оранд.

Калидвожаҳо: нашрия, публитсистика, жанр, очерк, эссе, инъикос, тасвир, образ, воқеият, бадеият.

АДАБИЁТ:

1. Муродов, М. Аз замон то замон. – Душанбе, 2011.
2. Муродов, М. Аз се шохаи як илм. – Душанбе, 2015.
3. Саъдуллоев, А, Гулмурозода П. Ҳамосаи инсонии қор. – Душанбе, 1995.
4. Саъдуллоев, А. Эссе. – Душанбе, 2010.
5. Усмонов, И. К. Жанрҳои публицистӣ. – Душанбе, 2009.
6. Черепанов, М.С. Проблемы теории публицистики. – М., 1973.
7. Адабиёт ва санъат – 2015.

УДК таджик 82 + 07 + 05 +891.550 (575.3)

А. Кудбиддинов

ФОРМООБРАЗУЮЩИЙ ЖАНР

В данной статье рассматривается проблема состояния и развития современного очерка на страницах газеты «Адабиёт ва санъат» (Литература и искусство). На основе анализа автор определяет творческий потенциал некоторых очеркистов. В том числе подчеркивается, что в данное время на страницах газеты больше всего встречаются очерки, которые похожи на статьи-зарисовки. В полном смысле слова автор считает, что сегодня в прессе невозможно найти действительные очерки. Очерки превращаются в хронологические справки, в которых невозможно найти художественного мастерства авторов. Некоторые очерки по своему характеру, больше всего напоминают воспоминания о покойных героях. Автор приходит к выводу, что публицистика на примере жанра очерка требует от авторов творческого таланта и глубокого взгляда на действительности.

Ключевые слова: издание, публицистика, жанр, очерк, эссе, отражение, описание, образ, действительность, художественность.

UDK tajik 82 + 07 + 05 +891.550 (575.3)

А. Kudbiddinov

IMAGE CREATIVE FORM

In the article are discussed problems of the contemporary situation and development of the modern essays published in the weekly newspaper "AdabiyotvaSan'at" ("Literature and Art"). Based on his analysis author defines potentiality of some Tajik creative essayists. Also author emphasizes that at this time in the pages of this newspaper often found essays that look like sketches. Now it is impossible to find the actual essay and contemporary published essays changed into the chronological references in which is impossible to find the artistic skill of the authors. The contents of some essays more look like the memory of deceased heroes. Author concluded that journalism in the

different periods on the example of the genre essay requires from authors creative talent and in-depth look at the reality.

Keywords: publication, journalism, genre, essay, reflection, description, image, reality, artistic.

ТДУ 37 тоҷик + 655.4/5 + 9 тоҷик + 655.1/3 + 02 + 34 тоҷик
 М. Комилов,
 Н. Мансуров

ИНТИШОРИ ОСОРИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ДАР НАШРИЁТИ «ИРФОН»

Дар даврони истиқлол дар радифи соҳаҳои дигари ҳаёти ҷомеа ба рушду нумӯи соҳаи таъбу нашр, полиграфия ва савдои китоб низ таваҷҷуҳ зоҳир карда шуд. Дар ин самт аз ҷониби давлат ва ҳукумати ҷумҳури тадбирҳои мушаххас андешида шуданд. Қбул шудани қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг», «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма», «Дар бораи таъбу нашр», «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он», «Дар бораи нусхаҳои хатмии ҳуҷҷатҳо», «Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Барномаи давлатии рушди саноати полиграфӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2002-2006», «Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои соҳибхисоси соҳаи фарҳанг, санъат ва таъбу нашр барои солҳои 2007-2010», «Барномаи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015», «Барномаи компютеркунонии муассисаҳои давлатии нашриявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2013», таъсиси мағозаҳои китобфурӯшӣ дар маркази шаҳру ноҳияҳои ҷумҳури, баргузориҳои намоишгоҳҳои байналмилалӣ китоб, таҷлили ҳамасолаи Рӯзи китоб, аз ҷумлаи чунин тадбирҳо мебошанд.

Ин иқдомҳои начиб барои ба марҳилаи нави рушд ворид шудани муассисаҳои таъбу нашр, полиграфия ва савдои китоб шароитҳои мусоид фароҳам оварда, дар амалигардонии сиёсати фарҳангии давлат мусоидат намуданд.

Дар солҳои аввали соҳибистиклолии кишвар сиёсати фарҳангии давлат, қабл аз ҳама, ба омӯзишу таҳқиқи мероси гаронбаҳои ниёгон, ҳифзу гиромидошти арзишҳои миллий, зиндаву ҷовидгардонии хотираи таърихӣ, эҳёву азнавсозии ёдгориҳои беназири фарҳангӣ ва муаррифии таъриху фарҳанг ва тамаддуни оламшумули тоҷикон дар арсаи байналмилалӣ равона шуда буд.

Новобаста аз вазъи ноором ва ниҳоят мураккабу пурихтилофи солҳои аввали соҳибистиклолӣ, кормандони муассисаҳои таъбу нашр тавонистанд, ки тавассути интишори осори ҷавобгӯӣ ба ниёзҳои ҷомеаи нав дар татбиқи сиёсати фарҳангии Тоҷикистони соҳибистиклол саҳм гузоранд.

Бо тақозои талаботи даврони истиқлол таҳияи нақшаи чопи китобҳо, таъмини муассисаҳои таъбу нашр ба маводи чопу технологияи нав дар шароити иқтисоди бозорӣ дар назди масъулини соҳа вазифаҳои нав гузошт. Илова бар ин, ноширон мувазаф шуданд, ки тавассути фаъолияти гуногунҷабҳаи хеш ҳарчи бештар китобҳоеро ба таъбу расонанд, ки дархури масоили мубрами замона бошад, барои худшиносиву худогоҳӣ, ташаккули сатҳи маърифату маънавияти мардум мусоидат карда, дар замири онҳо эҳсоси баланди ватандорӣ ва ифтихори миллиро парвариш намояд. Ба шахрвандони ҷумҳурӣ моҳият ва аҳамияти Истиқлолиятро фаҳмонида, ба ҷаҳониён симои воқеии давлати нави тоҷикон, таъриху фарҳанг, ҳаёти иқтисодиву иҷтимоӣ, илмиву фарҳангӣ ва нақшаву ҳадафҳои онро дар бунёди ҷомеаи демокративу ҳуқуқбунёд ва дунявӣ муаррифӣ намояд.

Баҳри татбиқи нақшаву барномаҳои тарҳрезӣшуда, дар радифи дигар муассисаҳои интишоротӣ, масъулини нашриёти «Ирфон» сараввал чопи китобҳои марбут ба таъриху тамаддуни миллати тоҷик, ки сарчашмаи боэътимоди ҳештаншиносиву худогоҳии миллӣ маҳсуб меёбанд, ба роҳ монд. Дар ин росто, бо сифати баланд ва ороиши хуби бадеӣ-полиграфӣ чоп шудани китобҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон: «Тоҷикон дар оинаи таърих», «Тоҷикистон дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутамаддин», «Бунёдкорони ояндаи Тоҷикистони соҳибистиқлол», «Роҳи мо ба сӯи ҷомеаи ҳуқуқбунёд», «Ҷавонон ояндаи миллат», «Ваҳдат, сулҳ ва бунёдкорӣ мароми мост», «Тоҷикистон: ҷаҳор соли истиқлол ва худшиносӣ», «Бо роҳи ваҳдат ва бунёдкорихо», «Ваҳдати миллӣ мароми мост», «Душанбе – шаҳри дӯстӣ ва бародарӣ», «Волоияти қонун ва интизом – тақозои замон», «Масъулият дар назди замон», «Масъулият барои фардои миллат», «Ориёиҳо ва шинохти тамаддуни ориёӣ», «Сарнавишти миллати соҳибтамаддун», «Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ» (иборат аз 3 ҷилд), «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат» (иборат аз 11 ҷилд ба забони тоҷикӣ ва 8 ҷилд ба забони русӣ) барои таҳкими худшиносиву худогоҳии миллӣ мусоидат намуданд. Ҳамзамон, дар ин робита китобҳои «Омӯзиши таърих ва тамаддуни халқҳои Осиёи Марказӣ» (ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ) ва «Тоҷикон»-и Б. Ғафуров, «Давлати тоҷикбунёди Сомониён»-и Н. Неъматов, «Давлатдорӣ тоҷикон»-и Ҷ. Тағоев, «Тоҷикиносо»-и Ю. Яқубшоҳ, «Таърихи тоҷикони ҷаҳон»-и М. Бобохонов ба таъбу расиданд.

Дар даврони истиқлол барои ошноии ҳарчи бештар ба аҳли ҷомеа бо осори мутафаккирони барҷастаи тоҷик ва дар ниҳоди онҳо парваридаани фазилатҳои сутудаи инсонӣ, гиромидошти анъанаҳои ибратбахши ниёгон, китобҳои «Андарзнома»-и Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, «Таърихи Табарӣ»-и Абӯалӣ Балъамӣ, «Насихат-ул-мулук»-и Муҳаммад Ғазолӣ, «Осори мунтахаб» ва «Таълиқот»-и Абӯалӣ ибни Сино, «Рубоӣҳои»-и Умари Хайём, «Ҳазор андарз»-и Муҳаммад Ҳиҷозӣ, «Мунтахаботи ғазалҳо»-и Ҳофизи Шерозӣ, «Осори мунтахаб»-и Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, «Маснави Маънавий» - Ҷалолиддини Румӣ, «Фикҳи акбар»-и Имоми Аъзам, «Куллиёт»-и Ҳоҷӣ

Ҳусайни Кангуртӣ ва намунаи ашъори гаронбаҳои Саъдии Шерозӣ, Мирзо Абулқодирӣ Бедил, Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ, Нақибхони Туғрал зери унвони ягонаи «Саду як ғазал» интишор ёфтанд.

Бо мақсади шинос намудани аҳли ҷомеа бо мероси таърихиву фарҳангӣ, баҳусус суннатҳои қадимаи фарҳанги моддиву ғайримоддии миллати тоҷик, нашриёти «Ирфон» китобҳои «Чашни Наврӯз», «Этнографияи Тоҷикистон», «Мероси таърихӣ Хучанд», «Наврӯзи хучастапай», «Наврӯз – иди байналмилалӣ», «Ду чашни бузурги миллӣ», «Ёдгориҳои меъморӣ ва ҳунарии мардуми Кӯлоб», «Ёдгориҳои тамаддуни ориёӣ», «Ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ»-ро (ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) нашр намуд.

Сарфи назар аз душвориҳои молиявӣ иқтисодӣ ба нашриёти «Ирфон» муяссар гардид, ки дар доираи имконоти ҳеш ба нашри китобҳои илмӣ низ бештар таваҷҷуҳ зоҳир намояд. Аз ҷумла, рисолаҳои илмӣ «Аз таърихи афкори фалсафии тоҷик» (муаллиф М. Рачабов), «Панду андарзи «Шоҳнома»» (муаллифон К. Айнӣ, З. Аҳрорӣ), «Аз Кушон то Ёвон» (Р. Муслумониён), «Рисолаи саргузашти Ибни Сино» (муаллиф М. Султонов), «Меҳрномаи Сино» (муаллиф М. Олимов), «Фахриддини Розӣ» (муаллиф Н. Арабзода), «Ҷалолиддини Румӣ» (муаллиф Р. Ҳодизода), «Фалсафаи иҷтимоии Алии Ҳамадонӣ» (муаллиф М. Султонов), «Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ ва мақоми ӯ дар фарҳанги Шарқ» (муаллиф Х. Асоев), «Таърихи афкори педагогикаи халқи тоҷик» (муаллиф К. Қодиров), «Таърихи матбуоти тоҷик» (муаллифон И. Усмонов, Д. Давронов), «Турон» (муаллиф Р. Шарофзода), «Академик Бобочон Ғафуров» (муаллиф А. Мухторов) ва осори дастаҷамъонаи олимони тоҷик: «Сомониён ва эҳёи тамаддуни эронӣ», «Пажӯҳиш дар тамаддуни ориёӣ», «Осори таърихӣ ва фарҳангии Тоҷикистон», «Рӯдакӣ ва инкишофи фарҳанги форсу тоҷик», «Академик Бобочон Ғафуров муҳаққиқи таърих ва тамаддуни Осиёи Марказӣ» интишор ёфтанд, ки барои шинохти воқеии таъриху фарҳанг ва тамаддуни миллати тоҷик ҳамчун сарчашмаи омӯзишӣ мусоидат намуданд.

УДК таджик: 9 + 37 + 34с + 655.4/5 + 655.1/3 + 02

М. Комилов,

Н. Мансуров

ИЗДАНИЕ КНИГ ПО НАЦИОНАЛЬНОМУ САМОПОЗНАНИЮ В ИЗДАТЕЛЬСТВЕ «ИРФОН»

В статье рассматриваются вопросы издания книги в области национального самопознания в годы независимости Республики Таджикистан. Характеризируются жанровые и тематические особенности издания книги и приводятся конкретные примеры в контексте книжной продукции издательства «Ирфон».

Ключевые слова: издатель, издательство «Ирфон», полиграфия, книгоиздание, национальное самопознание, культурная политика, независимость.

UDK tajik: 9 + 37 + 34c + 655.4/5 + 655.1/3 + 02

M. Komilov, N. Mansurov

PUBLISHING BOOKS ACCORDING NATIONAL IDENTITY IN THE PUBLISHER HOUSE "IRFON"

In this article author discusses the publication of the book in the field of national identity in the years of independence of the Republic of Tajikistan. Author characterizes published books by genre and thematic specifications and provides precise examples in the context of produced books of the publisher house "Irfon."

Keywords: publishing, publisher house "Irfon", printing, book, national identity, cultural policy independence.

ТДУ 37 тоҷик + 62-416 + 9 тоҷик + 39 тоҷик + 7.022.8

Д. Раҳимов

САНЪАТИ ҚОҒАЗГАРИИ АНЪАНАВӢ

Санъати қоғазсозӣ, яке аз хунароҳои қадимии тоҷикон буда, дар гузашта дар шаҳроҳои Бухоро, Самарқанд, Балх, Хирот, Чорчӯй, Хуқанд ва ғайра маъмул буд. Устоҳои қоғазгар анвои қоғазхоро истеҳсол намуда, ба кишварҳои дигар содир мекарданд. Вале дар сарчашмаҳои таърихӣ ва ҷуғрофӣ аз тавсифи қоғазӣ самарқандӣ бештар сухан рафтааст, ки он тақрибан аз асри XVIII инҷониб дар Осиёи Марказӣ маъмулу машҳур будааст. Яке аз асарҳои қадимтарини ҷуғрофии муаллифаш номаълум, ки дар асри X таълиф шудааст, "Худуд-ул-олам" мебошад, ки дар он роҷеъ ба қоғазӣ самарқандӣ чунин суханҳо зикр шудаанд: "Самарқанд шаҳри бузург аст ва ободон аст ва бо неъматӣ бисёр ва ҷойи бузургони ҷаҳон аст. ... Ва аз вай қоғаз ҳезад, ки ба ҳама ҷаҳон бибаранд ва риштаи қанаб ҳезад" [5, с. 71]. Аз ин навишта маълум мешавад, ки дар тӯли ду садсолаи пайдоиши худ қоғазӣ самарқандӣ шуҳрати ҷаҳониро касб карда будааст.

Оғози истеҳсоли қоғазро дар Осиёи Марказӣ, аксари муаллифон ба муносиботи сиёсӣ иқтисодӣ сӯғдиён ба кишвари Чин рабт додаанд. Тибқи иттилои сарчашмаҳо, марди чинӣ бо номи Сай Лун бо истифода аз қанаб ва решаи дарактон бори нахуст дар соли 105-и мелодӣ қоғазро ихтироъ кардааст. Баъдан ба маводи хоми қоғаз латтапораҳо, абрешим ва ширешӣ оҳарӣ ҳамроҳ мекардаанд. [6, с. 153; 3, с. 482].

Санъати қоғазгарӣ аввалан дар Чин ихтироъ шуда, сипас ба кишварҳои ҳамсоя, махсусан, ба Осиёи Миёна роҳ ёфтааст. Мувофиқи ривоятҳои таърихӣ, соли 751 лашкари чинӣ аз дарёи Тироз гузашта, ба шаҳри Чамбул наздик мешавад. Ҳокими онвақтаи Самарқанд – Абӯмуслим сипоҳи худро барои муҳофизати қаламраваш мефиристад. Дар байни онҳо задухӯрди сахте сурат мегирад, дар

натича 20 ҳазор сарбози чинӣ асир меафтанд. Дар байни асирон чандин нафар косибону хунармандон, аз ҷумла устоҳои қоғазгар низ будаанд. Онҳо барои хифзи ҷони худ ин хунарро ба сугдиён ошкор менамоянд. Ҳамин тавр, санъати қоғазгарӣ дар Самарқанд густариш меёбад ва дорои шухрати ҷаҳонӣ мегардад. Қоғазии самарқандиро тоҷирон ба Арабу Форс, Ҳинд ва Хоразм мебаранд. Ҷунончи, микдори зиёди дастхатҳои порсӣю арабии асри IX-X дар қоғазии самарқандӣ иншо шудаанд.

Дар баробари Самарқанд санъати қоғазгарӣ инчунин дар шаҳрҳои Бухоро, Балх, Ҳирот, Чорҷӯй ва дертар дар асри XIX дар шаҳри Хуканд рушд мекунад. Мавҷудияти номи деҳаҳо ва наҳрҳои бо номи “Ҷувози Қоғаз” ва ё “Қоғазгар” дар навоҳии атрофи Бухоро ва Хуканд аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки дар гузаштаи наҷандон дур дар он ҷойҳо қоғаз истеҳсол мешудааст. Сабаби “Ҷувози Қоғаз” ном гирифтани ин қабил вожаҳо дар он аст, ки маводи хоми қоғаз осеимӣ-нагириро дар обҷувозҳо ба монанди шолӣ мекуфтанд. Пас аз низоҳои феодалии асрҳои XVIII - XIX, махсусан, дар даврони ҳукумати шайбонӣ ба сабаби зулму ситам ва андозситониҳои миёншикан косибону хунармандон ҳам тарки пеша мекарданд ҳам тарки ватан. Дар натиҷа ҷувози қорхонаҳои қоғазбарорӣ аз қор мемонданд. Дар ҳамин давра баъзе аз қоғазгарон ба Хуканд ва атрофи он ҳичрат карда, ин хунарро ба Хуканд бурдаанд.

Аз асрҳои қадим се навъи қоғазии самарқандӣ вучуд дошт. Навъи беҳтарини он қоғазии абрешимӣ ном дошт, ки аз лоси шохӣ тайёр мекарданд ва рангаш зардча буд. Навъи дувумашро қоғазии нимкатонӣ мегуфтанд, ки ҳангоми кӯфтани ба лоси шохӣ нахи катон илова менамуданд. Навъи сеумаш аз ҳамираи латтапораи пахтагин истеҳсол карда мешуд, ки сифати он аз қоғазии абрешимӣ паस्तтар буд.

Қоғазҳои сохтаи устоҳои Осиёи Марказӣ ба мисли қоғазҳои аврупоӣ нақши обӣ надоштанд. Ягона нақши обӣ дар қоғазии мириброҳимӣ вучуд дошт, ки он ба шакли ҳалқаи сафед намудор мешуд. Ин нақшро усто Мир Иброҳими Самарқандӣ дар садаи XVI эҷод карда буд ва он то ба ибтидои асри XX дар Самарқанду Бухоро бо ҳамин ном шухрат дошт.

Қасби қоғазгарии шоири тавонои тоҷик Сайиди Насафӣ низ дар асари ҳеш – “Шахрошӯб” ёдрас шудааст. Ӯ дар қатори дигар хунарҳо роҷеъ ба устои қоғазгар чунин навиштааст:

*Бадани он нигори қоғазгар,
Қоғазии муҳрқардари монад.*

Маълум мешавад, ки дар шаҳри Насаф, ки ба Бухоро наздик аст, дар замонҳои Сайидо, яъне нимаи дувуми асри XVII ва ибтидои XVIII хунари қоғазгарӣ маълум будааст.

Муаррих ва мардумшиноси маъруф А. А. Семенов дар мақолаи худ “Дар бораи қоғазии осеимӣ-нагӣ” маълумоти ҷолиби таваҷҷуҳро роҷеъ ба контексти таърихии истеҳсоли қоғаз дар шаҳрҳои Бухоро, Самарқанд ва Хуканд фароҳам овардааст. Ӯ инчунин раванди истеҳсоли қоғаз, анвои он ва тартиби қори қоғазгарони самарқандиро дар охири садаи XIX ва ибтидои XX хеле

хуб тасвир кардааст. Аз чузъиёти тасвири этнографии мақолаи Семенов бармеояд, ки санъати қоғазгарӣ, воқеан пешаи душвору мураккаб мебошад. Устои қоғазгар беш аз як моҳ вақт сарф мекард, то ки аз миқдори муайяни ашёи хом – пӯсти дарахти тут, абрешим ва латтапора varaқи сафеди зард-чатоб ҳосил гардад.

Ин пешаи суннатӣ ва пуршараф то ба имрӯз дар Самарқанд идома дорад. Дар деҳаи Кони Гили назди шаҳри Самарқанд устои маҳаллӣ Зариф Мухторов пас аз омӯзиши таъриху анъанаи қоғазгарии устоҳои пешинаи Самарқанд бо аҳли хонаводаи худ истехсоли дастии қоғазро ба роҳ мондааст. Онҳо нисбатан усули содаи қоғазсозиро ба кор мебаранд. Тавре ки аз тасвири Семенов маълум мешавад, бисёр амалҳо ихтисор ва ё сода шудаанд.

Дар корхонаи З. Мухторов қоғазӣ абрешимини самарқандиро аз пӯсти сафеди химчаи дарахти тут тайёр мекунанд. Чилди қаҳваранги ин чӯб барои сохтани муқова ва баъзе маҳсулоти дигари армуғонӣ ба кор меравад. Тарзи истехсоли дастии қоғазӣ абрешимин ё шохӣ чунин аст: навадӣ яксолаи дарахти тутро баҳорон, ҳанӯз барг набароварда мебуранд. Чӯбро як шабонарӯз дар об тар карда, пӯсташро ҷудо мекунанд. Пӯсти сафедро дар деги об андохта, тақрибан 4-5 соат мечӯшонанд. Баъди чӯшонидан нахҳо мулоим мешаванд, сипас онро обгардон намуда, таротар дар дӯли обчувоз 7-8 соат мекӯбанд. Як нафар коргар онро ба таври мунтазам омехта кардан мегирад. Маҳсули кӯфташударо дар тағораи маҳсули обдор андохта, мекобанд, то ки нахҳо дар об тити тунук шаванд. Сипас бо қолиби маҳсули тӯрдор онро аз об оҳиста мебардоранд ва ба болои тахтаҳои амудии болои тағора мегузоранд ва он ҷо обаш метаровад. Чун обаш таровид, нахҳо болои ҳам омада шакли қоғазро мегиранд. Баъдан қоғазӣ тарро аз қолиб ҷудо карда, дар байни матои пахтагин мегузоранд ва он нимхушк мешавад. Дар гузашта барои ин амал аз тӯрҳои бо мӯйи асп сохташуда истифода мекардаанд. Қоғазӣ нимхушкро дар зери тахтаҳои ҳамвор гузошта, ба муддати 24 соат ба болояш санги вазнинро мегузоранд, то ки он фишор дода, қоғазро мустаҳкаму ҳамвор намояд. Пас аз он қоғазӣ ҳосилшударо ба тахтаҳои ҳамвор мечаспонанд, он ҷо қоғаз дар муддати 4-6 соат пурра хушк мешавад. Амали охирини истехсоли қоғаз сайқалзанӣ ба шумор меравад. Қоғазӣ ҳосилшударо рӯйи тахтаи ҳамвор, маъмулан, рӯйи тахтасанги мрамор гузошта, бо порасанги ҳамвори ақик, ё шохӣ гов ва ё садафи баҳрӣ 10-15 дақиқа сайқал зада, ҳамвор менамоянд. Ҳамин тавр, қоғазӣ нафису ҳамвор ва ҷилонок ҳосил мешавад. Тибқи ривоятҳо, дар гузашта қоғазӣ самарқандӣ бо ҳамин сайқалзаниаш аз қоғазҳои чиниву ҷопонӣ фарқ мекардааст. Шарҳи чараёни қоғазгарӣ, ки ин ҷо тасвир шуд, дар асоси нақли устоҳои Кони Гил навишта шудааст.

То ба солҳои 20-уми садаи ХХ қоғазҳо ба тарзи дастӣ истехсол мешуданд. Пас аз рушди технологияи қоғазбарорӣ ва ташкили корхонаҳои саноатӣ усули дастии истехсоли қоғаз тақрибан дар шаҳрҳои Осиёи Марказӣ аз байн рафт. Танҳо пас аз истиклолияти ҷумҳуриҳои собиқи Шӯравӣ тавачҷух ба касбу ҳунароҳои анъанавӣ бештар шуд, ки ин падида омили эҳёи баъзе касбу ҳунароҳои суннатӣ гашт. Ҳоло ягона устои қоғазгар дар Осиёи Марказӣ Зариф Мухто-

ров мебошад, ки дар деҳаи Кони Гили Самарқанд бо аҳли хонаводаи худ ба истеҳсоли дастии қоғаз машғул аст.

Калидвожаҳо: санъати қоғазгарӣ, тоҷикон, таърих, технология, усто, анъана, Самарқанд.

АДАБИЁТ:

1. Семёнов, А.А. О среднеазиатской бумаге // Известия АН Таджикской ССР. – Душанбе, 1963. – №1 (32). – С. 3-20.
2. Қоғаз // Энциклопедияи совети тоҷик. – Душанбе, 1981. – Ҷ. 3.– С. 498-499.
3. Султонов, Т. И. Среднеазиатская и восточнотуркестанская позднесредневековая рукописная книга // Рукописная книга в культуре народов Востока: Очерки. Кн. 1. – М.: Наука, 1987. – С. 478-504.
4. Фляте, Д. М. Технология бумаги. Учебник для вузов. – М.: Лесная промышленность, 1988.
5. Худуд-ул-олам. – Душанбе: Адиб, 2008.
6. Шарофзода, Р. Таърихи номаҳои Аҷам. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010.

УДК таджик: 39 + 37 + 62 - 416 + 9 таджик + 7.022.8

Д. Рахимов

ТРАДИЦИОННОЕ ремесло производства бумаги

В статье приводится краткая история бумажного производства в Средней Азии, в том числе в Самарканде. Легенды гласуют, что в середине VIII века китайские войска вторгались на территорию Средней Азии. Но самаркандский правитель Абумуслим направил против них свои войска, разбил чужеземцев и захватил в плен тысячи китайцев. Среди китайских пленников было много выходцев из семей ремесленников, в том числе и занимающихся производством бумаги. Спасая свою жизнь они раскрыли все секреты технологии производства бумаги местными ремесленникам. Начиная с этого времени в Самарканде стали изготавливать бумагу, а в начале IX века самаркандская бумага стала известна во всей Средней Азии.

Традиция производства бумаги в Самарканде продолжалась до 20-ых годов XX века. Только после появления специальных фабрик и цехов по производству бумаги ремесленники Самарканда перестали изготавливать бумагу. После приобретения независимости бывших Советских республик многие народные промыслы, в том числе, и ручное производство бумаги стали заново возрождаться. Сегодня единственный цех по производству ручной бумаги находится в селении Кони Гил вблизи города Самарканда, где производят бумагу под руководством известного ремесленника Зарифа Мухтарова.

Ключевые слова: производство бумаги, таджики, история, технология, мастер, традиция, Самарканд.

UDK tajik: 39 + 37 + 62 - 416 + 9 tajik + 7.022.8

D. Rahimov

THE TRADITIONAL CRAFT OF PAPER PRODUCTION

The article provides a brief history of paper production in Central Asia, including in Samarkand city. According to legends, in the middle of the VIII century Chinese troops invaded on the territory of Central Asia. But the ruler of Samarkand Abumuslim sent his troops against them, defeated foreigners and captured thousands of Chinese. Among the Chinese prisoners had a lot of people from families of craftsmen, including masters of the hand production of paper. Saving their lives, they reveal all the secrets of paper production technology to local craftsmen. Since that time in Samarkand started production of paper, and at the beginning of the ninth century Samarkand paper became known throughout the Central Asia.

The tradition of paper production in Samarkand continued until the 20th of the twentieth century. Only after the independence of former Soviet republics, many folk crafts, including the paper production began to revive. Nowadays the only shop for handmade paper production is located in the village of Koni Gil near the city of Samarkand, where family work under the famous craftsman ZarifMukhtarov.

Keywords: production of paper, Tajiks, history, technology, master, tradition, Samarkand.

ТДУ 02 + 002.2 + 025.71 + 003 + 003.02 + 801.11 + 003.32

М. О. Чумъаев

МАРҶИЛАҶОИ АСОСИИ ТАШАККУЛИ КИТОБ ҚАБЛ АЗ ИХТИРОИ ДАСТГОҶИ ЧОП

Пайдоиши китоб дар таърихи инсоният зухуроти бисёрҷониба ва мураккаб ба шумор меравад. Албатта, аз замони ихтирои дастгоҳи чоп шуруъ намудани таърихи ташаккули китоб амали ғайримунсифона мебошад, зеро дар ҷараёни таракқиёти ҷомеаи инсонӣ роҳи усулҳои интиқоли маълумот ва шаклҳои сабти дониш дар давоми ҳазорсолаҳо ташаккул ёфта, мукамал гардидаанд. Қабл аз пайдоиши хат маълумот муддати дароз дар шакли шифоҳӣ аз як ҷой ба ҷойи дигар интиқол дода мешуд: маълумоти хабарӣ ба воситаи ҷорчиёну қосидон, маълумоти бунёдӣ бо ёрии намояндагони элитаи ақлонӣ (муаллимон, пешвоёни дин ва ғайра) паҳн мегардид.

Баъдтар тасвириҳои рӯйисангӣ ба вучуд омаданд, ки ба хати пиктографӣ (қадимтарин хатти тасвирӣ) асос гузоштанд. Хати пиктографӣ маълумотро дар шакли тасвири суратҳо интиқол меод. Бо пайдоиши аввалин касбҳои аломатҳои низ пайдо шуданд, ки мафҳумҳои ҷудоғонаро ифода мекарданд.

Ин аломатҳо бо номи хати идеографӣ (навиштани хат бо идеограммаҳо) ёд мешаванд. Дар байни баъзе халқҳои Шарқ хати мехӣ – тасвири хат дар рӯйи гили хом, ки баъд аз навиштан дар кӯраҳо пухта шуда, шакли лавҳачаи сафолени дорои навиштаҷотро мегирифт, арзи вучуд кард. Чунин лавҳаҳои сафолени дорои навиштаҷот дар куттиҳои махсус ҷой карда мешуданд, ки ҳар як куттӣ як китоби алоҳидаро ташкил меод. Ба куттӣ лавҳачаи сафолени насб карда мешуд, ки дар он номи асар ва номи муаллиф навишта шуда буд, баъзан дар лавҳаи унвонӣ маълумоти дигар – ба монанди маълумоти варақаҳои имрӯзаи феҳристи китобҳо (карточкаҳои каталогии имрӯза) низ ҷой дода мешуд. Дар бораи мавҷудияти аввалин китобхонаҳо, ки шумораи ниҳоят зиёди чунин куттиҳои дорои навиштаҷот дар болои лавҳаҳои сафолени дар бар мегирифтанд ва илова бар он дар бораи лавҳачаҳо, ки дар онҳо номгӯии китобҳо сабт шуда буд (тимсоли каталогҳои ҳозиразамон), дар таърих маълумоти хеле ҷолиб маҳфуз мондааст. Аз он замон то имрӯз бештар аз 10 ҳазор сол сипарӣ шудааст... [Он чизе, ки гуфтем, ҳаргиз афсона нест, масалан, дар асри XIX ҳангоми ҳафриёти пойтахти давлати ошӯриҳои қадим шаҳри Ниневия китобхонаи шоҳ Ассурбанипала (асри VII пеш аз мелод) пайдо гардид, ки ду ҳазор китоби гилӣ (сафолӣ)-ро дар бар мегирад, дар ҳафриётҳои Миср ва дигар кишварҳо низ китобхонаҳои дигари ба ин монанди дорои китобу феҳристнома (каталог)-ҳои гилӣ пайдо гардидаанд].

Дар замонҳои қадим дар байни халқҳои Шарқ хати иероглифӣ пайдо шуд, ки дар натиҷаи душвории мураккабиаш (ниҳоят зиёд будани аломатҳои дорои шакл ва маъноҳои гуногун) элитарӣ шуд. Якуним ҳазор сол қабл аз мелод офаридани хати ҳуруфӣ дар пешрафту инкишоф ва оммавӣ гардидани хат иқдоми муҳим гардид, баъдан алифбоҳои мухталиф – юнонӣ, лотинӣ, арабӣ ва ғайра офарида шуданд, ки роҳи усули дарку фаҳм ва амалан аз худ кардани хатро осон намуданд.

Муҳимтарин унсурҳои кори китоб заминаи моддие мебошад, ки дар он хат (аломатҳои китобат) навишта мешавад. Қабл аз ихтироии қоғаз муддати тӯлонӣ инсоният бо ин мақсад маводи мухталифро истифода мебард. Тавре дар болотар ҳам зикр намудем, маводи аввалини хатнависӣ гил буд. Баъдан дар Мисри Қадим папирус барои хатнависӣ истифода шуд. Папирусро бо технологияи махсус аз пояи най тайёр мекарданд. Бо сабаби нозуки зудшикан будани папирус аз он баргҳои нафисро бурида, бо ширае, ки аз худи растанӣ ҷудо мешуд, байни ҳам мечаспонданд ва ба тарзи лӯлапеч мепечонданд. Баъд аз навиштан папирусҳои лӯлапечро дар даруни ҷилд ё гилоф мегузоштанд ва дар ҳар ҷилд номи асар навишта мешуд. Лӯлаҳои папирусӣ дар таърихи башарият шакли навбатии китоб ва илова бар ин, аҷаб нест, ки шакли аз ҳама дарозумри китоб ба ҳисоб мерафтанд. Аввалин китобҳо дар шакли лӯлаҳои папирусӣ дар ҳазораи сеюми пеш аз мелод навишта шудаанд. Охири навиштаҷоти папирусӣ бошад ба ибтидои асри XI мелодӣ тааллуқ доранд.

Маводи дигаре, ки барои китобнависӣ (хатнависӣ) маъмул гардида буд, пергамент мебошад. Пергамент аз пӯсти ҳайвонот тайёр карда мешуд. Номи он ба шарафи маконе, ки дар он ҷо ихтироъ карда шудааст, яъне ба шарафи

давлати Пергам гузошта шудааст. Бар хилофи папируси нозуку зудшикан пергамент ба варақаҳо тақсим карда шуда, дар ҳар ду тарафи варақаҳо матн навишта мешуд. Варақаҳо дар чилд дӯхта шуда шакли китобро мегирифтанд. Аввалин китобҳои пергаментӣ ба асри дуҷуми мелодӣ тааллуқ доранд.

Дар Чини Қадим ҳамчун маводи хатнависӣ (маводи китоб) лавҳаҳои бамбуки (наӣи ҳиндӣ) истифода мешуданд, ки бо ҳалқаҳои металлӣ дар шакли парда часпонда мешуданд. Баъдтар ин технология ҳангоми хатнависӣ дар абрешим истифода гардидааст.

Дар кишварҳои Аврупо дар лавҳаҳои ҷӯбин, ки аз пӯстлохи дарахти тӯс тайёр карда мешуданд, хат менавиштанд. Ин тарзи китобнависӣ дар байни халқҳои славян ва ҳиндуҳо нисбатан маъмул буд. Аввалин китобҳои, ки дар пӯстлохи дарахти тӯс навишта шудаанд, ба асри IX мелодӣ тааллуқ доранд.

Ҳамин тавр, ҳанӯз дар замонҳои қадим инсоният хатро ихтироъ кард, ки ин ба пайдоиш ва ташаккули китобҳои дастнавис боис гардид. Аз ҳама муҳимаш китоб ҳанӯз дар замонҳои қадим вазифаи фаро гирифтани паҳн намудани иттилоъро иҷро мекард. [Таърихи аввалин китобҳо ва аввалин китобхонаҳо аз кӯшишҳои иштиёқмандона ва комили homo sapiens дар роҳи фарҳангу тамаддун гувоҳӣ медиҳад, ки ин бояд дар вучуди мо хисси эҳтиром ба гузашта ва эҳтиром ба ниёғони худро ба вучуд оварда, барои дар рӯҳияи фурутаниву хоксорие, ки ба шахси зиёӣ хос аст, тарбия намудани инсон замина гузорад...].

Ниҳоят дар асри VI пеш аз мелод дар Чин барои тайёр кардани китоб абрешими пардозкардашуда истифода бурда мешуд. Маҳз ҳамин кишвар бори аввал ба ҷаҳониён қоғаз – маводеро пешниҳод намудааст, ки дар таърихи китобнигорӣ ниҳоят муҳим гардид ва дигар маводи қаблии хатнависиро аз байн бурд. Беҳуда нест, ки Чинро «модари тамаддун» меноманд. Дар Чин қоғазро аз абрешим ва аз нахи бамбуқ (наӣи ҳиндӣ) тайёр мекарданд; дар Аврупо аз канаб ва катон қоғаз тайёр мекарданд. Ватани қоғаз латтагӣ Осиёи Миёна мебошад. Ин навъи қоғаз дар асрҳои I – II аз ин ҷо ба Сурия, Миср ва баъдан ба Аврупо паҳн гардидааст. Баъдтар технологияи аз ҳамираи ҷӯб ва целлюлоза тайёр кардани қоғаз ба вучуд омад.

Баъди ихтирои қоғаз марҳилаи тӯлонии инкишофи китобҳои дастнавис фаро мерасад. Дар қоғаз навиштан қулай ва осон буда, вақти зиёдро талаб намекард. Назар ба дигар маводи хатнависии қаблӣ қоғаз маводи нисбатан муносиб буд, тайёр кардан, нигоҳ доштан, аз як ҷой ба ҷойи дигар бурдан, муқовабандӣ кардани он ва ғайра кори нисбатан осон ба ҳисоб мерафт. Баъди ихтирои қоғаз масъалаи бо ҷӣ навиштан низ бо осонӣ ҳал гардид ва он ҳамчун асоси хатнависӣ аз маҳалҳое, ки дар он ҷо асарҳо навишта мешуданд, пайдо карда мешуд. Одамон шираи растаниҳоеро, ки дар гирду атрофшон мерӯиданд, ба даст оварда онро барои хатнависӣ истифода мебарданд. Ҳар гуна сиёҳҳо, тушҳо ва амсоли инҳо ба вучуд омаданд. Сифати қоғаз ҳамчун дарбаргирандаи маълумот босуръат зиёд гардидани микдори китобҳои дастнависро таъмин намуд. Шумораи чунин китобҳо ҳамеша дар ҳоли афзудан буд. Касбҳои хаттотию насосҳӣ ба вучуд омаданд, ки дар ҳар

чо ҳар хел ном бурда мешуданд, вале дар ҳама чо касби пуршарафу пурифти-хор ба ҳисоб мерафтанд. Табиист, ки дар ин давра аз ҳама бештар китобҳои динӣ – Қуръони Маҷид, Тавроту Инҷил нусхабардорӣ мешуданд. Баъдан «аз чихати шумора» «китобҳои ҳаёти» мақом доштанд, ки қоидаҳои мухталифи ахлоқи зиндагӣ, нишондодҳои ҳаёти, панду насихатро дар бар мегирифтанд ва онҳо низ заминаи динӣ доштанд. Дар баробари ин китобҳои дорой мазмуну мундариҷаи бадеӣ – зиндагиномаи авлиёҳо, дostonҳои қаҳрамонию ҷавонмарди ва паҳлавони арзи вучуд мекарданд. Қиссаҳои саргузашти арабии «Синбоди дарёгард» ва «Ҳазору як шаб» низ дар шакли китобҳои дастнавис паҳн гардида буданд. Ин асарҳо дар Аврупо хеле зиёд нусхабардорӣ мешуданд. Ба асарҳои фалсафии муаллифони тоҷику форс, араб ва чинӣ низ дар Аврупо талабот зиёд буд.

Дар замонҳои қадим ва дар асрҳои миёна шавку завқи одамонро барои ҳифз намудани китобҳо махсус қайд кардан лозим аст. Одамон арзиши интиқолнаёбанда будани китобро аз нуқтаи назари маданияти бунёдӣ, ва ҳамчун сарчашмаи маълумот (дар бораи он замон) барои наслҳои оянда будани китобро хеле барвақт дарк намуда буданд. Таърих мисолҳои зиёдеро дар ёд дорад, ки хангоми чангҳо ва таҳрибкориҳо одамони одӣ, ки худ бе-савод буданд, дар баробари фарзандону маҳсулоти ғизоӣ китобҳоро низ аз нобудшавӣ наҷот додаанд. Онҳо, хангоме ки аз минтақаҳои набард фирор менамуданд, китобҳоро низ бо худ мебарданд. Дар бораи дарки масъулияти вазифавии хаттотону нассохон низ дар китобҳои дастнависе, ки аз тарафи онҳо нусхабардонӣ шудаанд, маълумотҳо мавҷуданд, зеро хаттотону нассохон баъзан дар ин китобҳо дар бораи худ низ маълумот дарҷ менамуданд.

Китобро на танҳо қироат мекарданд, балки ба таври оммавӣ мешуниданд. Дар баробари касби нассох касби қорӣ (қироаткунандаи китоб) низ мавҷуд буд. Қориҳо, ки дар маҳфилҳои гуногун ба қироати китоб машғул буданд, дар баланд бардоштани завқи салиқа ва маънавиёти ҷомеа саҳми назаррас гузоштаанд.

АДАБИЁТ

1. Акопов, А. И. Общий курс издательского дело. – Воронеж, 2004. – 218 с.
2. Виноградова, Л. А. История книжного дела в России (988–1917): Курс лекций для вузов. – М., 1991.
3. Владимиров, Л. И. Всеобщая история книги. – М., 1988.
4. Глухов, А.Г. Русь книжная. – М., 1979.
5. История книги / Под ред. А. А. Говорова и Т. Г. Куприяновой. – М., 2001.
6. Немировский, Е. Л. Мир книги. С древнейших времен до начала XX века. – М., 1986.
7. Немировский, Е. Л. Путешествие к истокам русского книгопечатания. – М., 1991.
8. Проблемы рукописной и печатной книги. – М., 1976.

УДК 02 + 002.2 + 025.71 + 003 + 003.02 + 801.11 + 003.32

М. О. Джумаев

ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ КНИГИ ДО ИЗОБРЕТЕНИЯ КНИГОПЕЧАТНОЙ МАШИНЫ

В научной статье автором рассматриваются основные этапы формирования книги до изобретения книгопечатной машины. Автор статьи считает появление книги многоаспектным и сложным явлением в истории человечества и подчеркивает, что в процессе развития человеческого общества способы и пути передачи информации и формы фиксирования знаний развивались и совершенствовались тысячелетиями. Оказывается, что длительное время информация передавалась устно с одного места на другое. Говорится о возникновении наскальных изображений, известных как пиктографическое письмо, появлении идеографического, иероглифического, буквенного письма и клинописи. В ней речь идет также о материальных основах письмописания – на глине или на керамических досках, письма на папирусах, пергаментах и на бамбуковых досках (индийский тростник), коре березы, шелковых письмопишущих средствах, о появлении бумаги как средство печати, о развитии и эволюции рукописных книг, о возникновении профессий каллиграфа и переписчика, о роли чтецов в повышении просвещения общества.

Ключевые слова: книга, рукопись, письмо, наскальные изображения, пиктографическое письмо, идеографическое письмо, клинопись, иероглифическое письмо, буквенные письма, папирусные письменности, пергамент, бумага переписчик, каллиграф, чтец.

UDK 02 + 002.2 + 025.71 + 003 + 003.02 + 801.11 + 003.32

M.O.Jumaev

MAIN STAGES OF THE DEVELOPMENT OF BOOK PUBLICATION BEFORE THE INVENTION OF TYPOGRAPHIC MACHINES

The author is described the main stages of the formation of the book publication efforts before the invention of typographic machines. He considers the appearance of the book as a multidimensional and complex phenomenon in the history of humanity, and emphasizes that in the process of development of human society the ways and means of transmitting information and knowledge as a fixed form took thousands of years. For a long time, the information was passed on orally from one place to other. Author tells about stone carving art known as pictographic writing, the appearance of ideographic, hieroglyphic, cuneiform and alphabetic writings. The article also deals with the physical details of writing – on clay or ceramic board, writing on papyrus, parchment, and on bamboo boards (Indian cane), birch bark, silk writing material, the appearance of the paper as a means of printing, the development and evolution

of the manuscript books about the origin of the copyist and calligrapher profession, the role of readers in improving public education.

Keywords: book, manuscript, rock carvings, pictographic writing, ideography, cuneiform, hieroglyphics, alphabet, writing on papyrus, paper, calligrapher.

ТДУ 028 + 024.1 + 37 тоҷик + 022 + 028.2

А. Ҳадодӣ

РОҶҶОИ ҶАЛБИ НАВРАСОН БА МУТОЛИАИ КИТОБ

Асри моро даврони "таркиши интишорот" ва "инқилоби иттилоот" меҳисобанд. Дар ин асри ҷадид муҳаққиқон, нависандагон, мутарҷимонон, ноширон, мутахассисони иртиботот, компютершиносон ва ҳамчунин китобдорон, иттилоърасонон ва кормандони бойғониҳо аз пешрафтатаринҳо маҳсуб меёбанд. Сармоя ва нури фикр барои созмондихӣ, ҷамъоварӣ ва тавлиди иттилооти нав сарф мегардад, аммо фарҳанги китобхонӣ, ки аз ниёзҳои муҳим ва аслии ҷомеа имрӯз талаққӣ мешавад, то кунун дар Тоҷикистон ба таври шоиста бунёд нашудааст. Баррасиҳо нишон медиҳад, ки бинобар сабаби вазъияти молӣ ва душвор будани зиндагонӣ аз назари иқтисодӣ бисёре аз мардуми Тоҷикистон аз харид ва ё мутолиаи китоб танқисӣ мекашанд. Возеҳ аст, ки пешрафти кишварҳои мутараққӣ, ин мутолиа ва ё китобхонии онҳост ва касе, ки ба мутолиа аҳамият диҳад ба сатҳҳои болоии илм даст меёбад ва ин масъала бар сарнавишти афрод таъсири мусбат хоҳад гузошт ва ин иқдомҳо наслҳои баъдиро низ баҳраманд хоҳад намуд. Дониш ва огоҳи инсон табиӣ нест ва бар асари таҷриба ва мутолиа ба даст хоҳад омад ва метавон гуфт касбе аст, ба ҳамин далел насли ҳозир иттилооте бар андухтаҳои пешин меафзояд ва барои ояндагон ба ҷо мегузорад.

Дар густариши мутолиа ва раванқ додани фарҳанги китобхонӣ **нақши хонавода** омили бисёр таъсирбахш аст. Хонавода беҳтарин муҳит барои тарбияи фарзандон аст ва иртибот байни кӯдак ва волидайн нурумандтарин иртибот маҳсуб меёбад. Муҳит ва шароити хонавода, равиши тарбия, тарзи тафаккур ва нигариши волидайн дар робита бо мутолиа ва китобхонии фарзандон, вучуди китоб ва дастрасӣ ба он, ҳамчунин сатҳи иқтисодӣ ва пойгоҳи иҷтимоии хонавода, дар тақвияти одат ва мутолиа ба китоб нақши босазо дорад. Агар волидайн ва афроди бузургтари хонавода ба мутолиа алоқаманд бошанд, фарзандони онҳо низ, ки ҳамвора аз асароти табиӣ равобити амиқи меҳрубонона дар хонаводаҳо бархурдор ҳастанд, бо китоб, бештар ва беҳтар ошно шуда, ба китобхонӣ, одат мекунанд. Ба хонавода омӯзиш дода шавад, ки китобҳои тасвирӣ дар ихтиёри кӯдакони аз 2-сола боло қарор диҳанд, то ҷашми онон бо китоб аз ҳамон ибтидо ошно шавад. Таҳияи китобҳои тасвирии наққошӣ ва аз тарафи падару модар дастрас кардани онҳо ба кӯдакон ва эҷоди утоқи махсус дар оила барои мутолиа имкон медиҳад, ки майлу рағбати китобхонӣ ҷоннок

шавад. Чойи саҳифаи наққоширо ҳолӣ гузоранд то, ки кӯдак худ онро пайдо карда, худ наққошӣ ва рангомезӣ намояд.

Нақши макотиб ва низоми омӯзишӣ низ дар густариши илми китобхонӣ бузург аст. Пас аз хонавода, душвортарин вазифа дар ривочи китобхонии ҳар ҷомеа бар уҳдаи макотиб, ниҳодҳои таълимӣ ва таҳсилӣ ва махсусан вазорати маориф ва илм вогузор аст. Агар донишомӯзии хонанда дар мактаб бо китоб оғоз ёфта, бо мутолиа ва худомӯзӣ идома ёбад, ӯ дар тамоми даврони зиндагӣ, аз мутолиаи китоб даст намекашад. Дар низоми омӯзишӣ, се самти муҳим дар густариши мутолиа мусоидат менамояд: хондан, навиштан ва ҳисоб кардан. Дар тӯли даврони омӯзиш фард таҳти омӯзиш аз солҳои аввал тавоноии хонданро меомӯзад ва дар идома ба дарки матолиби хондашуда ва дар ниҳоят ба навиштан сар мекунад. Дар ин миён, нақш ва чойгоҳи муаллим дар ривоч додани фарҳанги мутолиаи шогирдон калон мебошад. Равишҳои тадрис, шеваи нигариш ва пайвастигии муаллим ба китоб ва мутолиа дар эҷоди омодагии зеҳнӣ ва ангезаи мутолиаи донишомӯзон муассир аст. Агар муаллимон ҳудашон дар мутолиаи китоб фаъол бошанд, донишомӯзонро низ ба шеваҳои мухталифи истифодаи китоб ва мутолиа ошно месозанд. Эҷоди намоишгоҳҳои китоб дар тӯли соли таҳсил ва шаклҳои мухталифи муаррифии китоб бо таваҷҷуҳ ба син ва синфи донишомӯзон ва истифодаи худӣ донишомӯзон дар муаррифии китоб барои густариши раванди китобхонӣ муфид мебошад. Омӯзиши қиссанависӣ ва дoston, ки метавонад ҷилави бисёре аз бекорию гӯшанишиниро гирад, худ дар рӯҳияи донишомӯзӣ бисёр муҳим аст. Баррасию нақди китоб ба воситаи донишомӯзон дар мактаб чихати ҷидди будан дар мутолиа ва бо назму тартиб даровардани кори китобхонӣ, давомнокии ва пойдории он мусоидат мекунад.

Омили дигар равнақи фарҳанги китобхонӣ **нақши китобдорон ва китобхонаҳо** ба шумор мераванд. Аз як ҷониб, агар китобдорони китобхонаҳо аз илми китобдорӣ рушди комил дошта бошанд, бе шубҳа ҳамчун устод дар ташаққули зеҳн ва маърифатии хонандагон метавонанд саҳми муносиб гузоранд, аз ҷониби дигар, китобхонаҳо дар сурати бархурдор аз китобҳои муносиб ва китобдорони мутахассис ва таваҷҷуҳ ба ниёзҳои метавонанд омили муассир дар ташвиқи кишрҳои мухталифи мардум ба мутолиа шаванд. Китобхонаҳо агар чойгоҳи воқеии худро биёбанд ва имконияти лозим ва густурдагии мутаносиб бо рушди ҷомеаро ба даст оваранд, тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа рушд меёбад, аммо китобхонаҳо бо сабаби камбудии зер дар раванди равнақи мутолиа пешрафти лозимро надоранд. Аз ҷумла, бетаваҷҷуҳӣ ба меъёр ва стандартҳои мавҷуд дар таҳияи китоб, суст будани иртибот бо макотиб, донишгоҳҳо, хонаводаҳо, расонаҳо ва кишрҳои мухталифи мардум, таъмин набудани китобхонаҳо ба таҷҳизоти лозим, мутаносиб ва ҳамоханг набудани мазмуну муҳтавои фонди китобхонаҳо бо шароит ва ниёзҳои хонандагон, кам истифода шудани воситаҳои таъсирбахши ҷалби хонандагон ба мутолиа, суст амал кардани маҳфилҳои китобхонӣ, қиссагӯӣ дар китобхонаҳо, кифоя набудани толорҳои мутолиа дар китобхонаҳои умумиро метавон ба ҳайси мушкилот ишора намуд.

Дар ривоч додани фарҳанги мутолиаи китоб нақши васоити ахбори омма низ назаррас мебошад. Имрӯз дар васоити ахбори омма: рӯзномаву маҷаллаҳо, телевизиону радио ҷиҳати густариши фарҳанги китобхонӣ кам тавачҷуҳ зоҳир карда мешавад. На ҳамаи нашрияҳои даврӣ, равшанҳои доимоамалкунандаи «Тақриз ва китобиёт»-ро дороанд ва ё тавассути садо симо барномаҳои махсуси тарғиби китобхонӣ паҳш мегарданд. Ҳол он ки имрӯз аксари мардум ба радио ва телевизор дастрасӣ доранд ва ин расонаҳо, метавонанд беҳтарин василаи омӯзиш ва ривоч додани фарҳанги китобхонӣ бошанд. Дар рӯзномаҳо ва маҷаллоти маҳаллӣ ҷойгоҳе барои тарғиб ва муаррифии китоб ҷудо кардан ба маврид мебошад.

Дар рушди фарҳанги китобхонӣ **нақши наширон ва китобфурушиҳо** низ бисёр муассир аст. Мувофиқи созгор будани мазмуну муҳтавои нашри китоб ба ниёзҳои хонандагон, риояи ороиши бадеиву полиграфӣи китобҳо ба стандартҳои нашр, созмондиҳии саривақтии намоиши китобҳои тозанаشر ва тавзеи китоб тавассути китобфурушиҳо, аз ҷумлаи омилҳои асаргузоре дар густариши майлу рағбати мардум ба самти мутолиа мебошад. Бояд қабл аз ҳама, муассисаҳои интишоротӣ дар ҳамкорӣ бо Хонаи китоби Тоҷикистон ва китобхонаҳои марказӣ ҷиҳати роҳандозии таҳияву нашри силсилаи дастурҳои библиографӣ ва бо истифода аз шаклу усулҳои муассири тарғиби китоб, ташкилу баргузори ҷорабиниҳои таҳассусӣ тадбирҳо андешанд. Дар боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ қарор додани маконҳо ҷиҳати китобхонӣ, ки битавонанд китобхоро ҳам ба хурдсолону ҳам ба калонсолон пешниҳод ва сипас ҷамъоварӣ намоянд, тақозои замон аст. Эҷоди ҷашнвораҳои дастнавиштаҳои донишомӯзон дар ҳар минтақа ва интиҳоби беҳтарини онҳо барои ҷоп дар як маҷмӯа метавонад боиси алоқамандии донишомӯзон ва рушди китобхонӣ шавад.

Калидвожаҳо: хониш, китоб, китобхона, нашриёт, оила, мактаб, ВАО, мактаббача.

УДК 028 + 024.1 + 37 + 022 + 028.2

А. Хадоди

ПУТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ К ЧТЕНИЮ КНИГ

В статье освещаются основные формы и методы привлечения учащихся к чтению книг. Автор рассматривает факторы, способствующие развитию пропаганды чтения книги среди детей и подростков. Особое внимание уделяется роли семьи, школ, библиотек, издательств и СМИ в формировании информационной культуры школьников и пробуждении их интереса к чтению. Автором предлагаются рекомендации по совершенствованию чтения книги среди подрастающего поколения республики.

Ключевые слова: чтение, книга, библиотека, издательство, семья, школа, СМИ, учащийся.

UDK 028 + 024.1 + 37 + 022 + 028.2

A. Hadodi

THE WAYS OF ATTRACTING TEENAGERS TO THE BOOK READING

The article is dedicated to the main methods of reading books, explores the factors that contribute to the development of book reading among children and adolescents. Particularly attention was paid to the role of family, school, library, publishing and the media in the formation of informational culture of pupils and awakening their interest in reading. The author also suggested to parents, educators, teachers, librarians, publishers and media professionals recommendations to improve the management of the reading of the younger generation.

Keywords: reading, book, library, publishing house, family, school, Mass media, pupil.

УДК таджик: 9 + 01 + 011/016 + 025.5 + 02 + 025.44/47 + 023.5 + 001(092)

К. Б. Буриев

**ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ ТАДЖИКСКОЙ
СОВЕТСКОЙ БИБЛИОГРАФИИ В 1960-1965 ГГ.**

Таджикская библиография в 60-е годы развивалась бурно, охватывая все больше отраслей научно-практической деятельности народного хозяйства. Основа для её развития была заложена подготовленными номенклатурными документами, инструкциями, предписаниями, уставами, положениями, таблицами классификации книжных фондов массовых библиотек, перечнями индексов для расстановки книг, материалами по учёту, планированию и отчётности, бюджету и смете сельских библиотек, которые успешно реализовались в 60-е годы XX века. Они, впоследствии играли немаловажную роль в упорядочении и расстановке печатных материалов в фондах массовых и сельских библиотек.

Упорядочение фондов и работ в массовых библиотеках, внедрение систем планирования и отчётности библиотек контролировалось Государственной республиканской библиотекой имени Абулькасима Фирдоуси, которая, совместно с Государственной библиотекой СССР имени В.И. Ленина, разрабатывала методические пособия по внедрению данных актов и инструкций в деятельность массовых библиотек республики. Реализации данных инструкций и номенклатурных документов происходит с 60-х гг. XX века. Данная политика содействовала усовершенствованию не только библиотечной деятельности, но и развитию библиографической работы в библиотеках. Таким образом, был заложен фундамент совершенствования библиографической работы в массовых, научных, отраслевых, универсальных библиотеках. В данный

период ощущается развитие не только государственной библиографии, но и рекомендательной, научно-вспомогательной и отраслевой библиографии. Библиография данного периода подготавливалась по всем отраслям науки и практики в республике, и отражала основную массу выпускаемой литературы, тем самым, обеспечивала работников отрасли нужной литературой. Библиография стала незаменимым помощником науки и техники, литературы и истории, философии и политики, культуры и искусства, строительства и точных наук, географии и сельского хозяйства. Она стала ближе и труженику на полях и заводах, пропагандисту и партийному работнику, чиновнику и научному работнику. Стараниями библиографов и учёных, которые занимались составлением библиографических пособий, основная масса новинок в библиотеках становилась достоянием читателей разных групп и отраслей. Таким образом, обеспечивались растущие потребности масс, которые, в свою очередь, оказывали влияние на развитие народного хозяйства, промышленности и духовное обогащение жителей республики.

К росту библиографии также оказывали влияние растущие экономика, наука, культура, полиграфия, появление все больше институтов и учебных заведений, отраслевых НИИ и исследовательских институтов системы Академии наук, библиотек и информационных центров, и немаловажную роль играла социальная обеспеченность и политическая подготовленность населения.

Потребность к знанию была высокой и разными способами население стремилось обогатить свой интеллектуальный и духовный мир. Этому способствовали принятые Постановления Правительства и КПСС, и политика Советского государства по искоренению неграмотности среди населения. В особенности, в библиотечной сфере был принят ряд основополагающих государственных и партийных актов. Например, постановления «Первого съезда библиотечных работников Таджикистана» (1961) и обращения делегатов съезда ставят особые задачи перед библиотекарями республики. В документе «Обращения делегатов Первого съезда библиотечных работников Таджикистана ко всем работникам библиотечного дела республики» [5, с. 2.] отмечается, что «принятые постановления ЦК КПСС «О состоянии и мерах улучшения библиотечного дела в стране» и «О задачах партийной пропаганды в современных условиях» должны быть руководством для всех, без исключения, библиотек. Мы, участники Съезда одухотворены высоким доверием партии, призываем всех библиотечных работников республики полностью улучшить деятельность библиотек, всесторонне использовать книгу как важный источник коммунистического воспитания советских людей, и для этого обдумать всевозможные меры, библиотеки должны быть центрами массовой пропаганды политических знаний, общественных информационных, научно-технических, сельскохозяйственных и профессиональных книг, и стать помощником партийных организаций в коммунистическом воспитании трудящихся [5, с. 2.]».

Следует отметить, что наряду с библиографами - практиками создавалась и школа библиографов - теоретиков, которые постепенно усваивали

тонкости научной деятельности и становились первопроходцами в данной отрасли. Естественно, как было отмечено ранее, основная нагрузка лежала на плечах русских учёных и библиографов, которые подготавливали кадры среди местного населения. Они, в основном, занимались и практической, и теоретической деятельностью, одновременно. Среди них можно отметить особую заслугу Е.Г. Белякова, О.Н. Гаррицкой, О.П. Люперсольской, Р.О. Тальман, Т.А. Моисеенко, Е.К. Егошина, З.М. Шевченко, А.Л. Хромова, В.Г. Белана, Г. Мушеева, Л.Г. Козыревой, Л.В. Турсуновой, А.М. Мурзинской, И.С. Норкаллаева, Н.А. Сайфулиной и многих других, которые оставили свой след в становлении и развитии таджикской библиографии. Заслуга учёных и преподавателей МГИКа и ЛГИКа, которые воспитали основной костяк таджикских учёных библиотекведов и библиографоведов и, тем самым, заложили прочный фундамент для возникновения плеяды таджикских учёных, таких как: Р. Шарофзода, других, которые, в свою очередь, создали основу (фундамент)- исследовательскую базу таджикской библиографии и собрали ценнейшие исследовательские материалы, тем самым, оставили свой яркий след в истории книги, библиотековедения и библиографии таджикского народа. Об огромной роли русских учёных в становлении таджикской научной школы библиографии с благодарностью пишут учёные Р.Шарофзода, А. Рахимов, С. Сулайманов, С. Мухиддинов, и др.

В список трудов таджикских учёных, посвящённых исследованиям развития библиографии 1960 – 65 гг. в первую очередь можно отнести научные работы Р. Шарофова [1, С. 68-91; С. 92-119], Г. Мушеева [1, С. 17-47] в сборнике статей «Некоторые проблемы развития таджикской библиографии» [1] (1973), также статьи Р. Шарофова [2, С. 22-42; 54], Г.Мушеева [2, С. 43-57], Н.А. Курамшиной [2, С. 58-76] в сборнике «Библиографоведение Таджикистана», которые посвящены самым насущным проблемам библиотечно-библиографической деятельности в республике.

Р. Шарофзода первым из учёных обратил внимание на изучение и теоретическое обоснование таджикской литературной библиографии.

Исследования другого видного учёного библиотековеда-библиографа З.М. Шевченко были направлены на изучение истории становления библиотек в Советском Таджикистане. Одно из направлений исследования было посвящено становлению и развитию таджикской библиографии до середины 60-х годов. Его труд “Из истории библиотечного дела в Таджикистане” [7] является одним из основных источников первых лет 60-х годов, где наряду с историей библиотек исследуется отчасти и история становления библиографии в Советском Таджикистане.

Над данным периодом трудились библиотековеды и библиографоведы: Р.О. Тальман, которая исследовала тему «Государственная публичная библиотека Таджикской ССР им. Фирдоуси»; Л.Г. Козырева исследовала историю развития книжного дела в Таджикистане; работы А.Л. Хромова были посвящены таджикской книге и библиографии за рубежом; исследования В.Г. Белана посвящены проблемам изучения становления и развития крае-

ведческой библиографии, в особенности, “Таджикистаники”; библиографовед Г.А. Мушеев, начиная свою исследовательскую деятельность, особое внимание уделял становлению и развитию государственной и краеведческой библиографии; библиограф практик А. Юнусов сосредоточил внимание над библиографированием таджикско-персидских рукописей отдела восточных рукописей ГРБ им. Фирдоуси; Дж. Раджабов усердно работал над созданием методических, библиографических указателей, календарей знаменательных и памятных дат Таджикской ССР, где по каждому юбилею создавал списки основных работ и биобиблиографические статьи.

В 1960 г. в Таджикистане насчитывалось 2430 библиотек, в их числе 302 научно-технических. Библиографические источники являются в них основными источниками при обслуживании читателей. Но, к сожалению, в данный период только часть библиотек ведет серьезную библиографическую работу, остальные ограничиваются справочно-библиографической работой и работой с читателями.

Как было отмечено, библиотеки начали активно использовать опыт передовиков отрасли по расстановке фонда и привлечению читателей. Библиографами ГРБ им. А. Фирдоуси подготавливаются авторские таблицы (двухзначные) [3, с. 285] (1960), методические пособия в помощь научно-атеистической работе массовых библиотек [3, С. 285] и пособия Регарской детской библиотеки (из опыта работы) [3, с. 285] (1960). Одним из этих новшеств и велением времени было создание открытого фонда библиотеки, данный опыт постепенно начал распространяться в работах других библиотек республики. И о данном опыте подготавливается и выпускается материал для всеобщего пользования под названием «Приближаем книгу к читателю» [3, с. 285] (1961). Одним из наиболее распространённых видов пропаганды деятельности библиотек является создание и выпуск путеводителей [3, С. 284 - 285] (1960 на русс.; 1961 на тадж.), которые очень важны не только читателям библиотеки, но и иностранным гостям, и путешественникам.

Пропагандируя сельскохозяйственную литературу среди колхозников и колхозниц [3, с. 285] (1961), библиотеки успешно реализовали политику КПСС и КП Таджикской ССР, которая была направлена на расширение орошаемых земель, и увеличение сельскохозяйственных продуктов, и создание всех условий для её развития. В 60-е годы реализовалась программа освоения целинных земель и орошения их путём проведения каналов и мелиоративных сооружений. В Таджикской ССР все больше площадей обрабатывали под хлопковые поля и более половины населения становились колхозниками и колхозницами. Передовой опыт библиотек по пропаганде литературы среди сельских тружеников (в нашем случае Кокташской сельской библиотеки) был наиболее нужным и важным для остальных сельских библиотек. Отвечая велениям времени ГРБ им. А. Фирдоуси выпускает материал, посвящённый опыту Кокташской сельской библиотеки, и распространяет его во все библиотеки республики. Подобный очерк был составлен В. Иванченко «Библиотека кишлака Кулькент» (1961. – 24 с.) [3, с. 286].

Отдельными организациями в помощь работникам отрасли выпускались памятки [3, с. 284]. Например, ЦК ЛКСМ Таджикистана, совместно с Таджиккнигой выпустили «Памятку молодому книгоноше – общественному распространителю литературы» (1960. – 49 с.), или же Главное управление полиграфической промышленности, совместно с Министерством культуры издали «Памятку наборщику» (1960. – 49 с.) [3, с. 284].

В составлении биобиблиографических указателей параллельно работали несколько библиотек. Основные биобиблиографические указатели подготавливались Центральной научной библиотекой Академии наук Таджикской ССР, Государственной республиканской библиотекой имени А. Фирдоуси, Фундаментальной научно-сельскохозяйственной библиотекой, Государственной научно-медицинской библиотекой, Научной библиотекой Таджикского государственного университета им. В.И. Ленина.

Основная масса биобиблиографических указателей того периода составлялась, в основном, двумя учреждениями, т. е. ГРБ им. Фирдоуси и ЦНБ Академии наук Таджикской ССР. Например, указатели «Ахмад Дониш. Указатель литературы» (1960. – 27 с.) [3, с. 286] ГРБ им. Фирдоуси, «Мирсаид Миршакар. Указатель литературы» (1960. – 40 с.) ГРБ им. Фирдоуси, «Каталог произведений С. Айни и литература о нём до конца 1961 года (1963. – 326 с.) [4, с. 3243].

В 1960-е годы в массовых библиотеках республики широко используется и популяризируется рекомендательная библиография. Центром ее является Государственная республиканская библиотека им. Фирдоуси. Она составляет и издает рекомендательные указатели, списки литературы для массовых библиотек. В библиотеке был создан прекрасный справочно-библиографический аппарат - аннотированный каталог и картотеки. Систематически фонд пополнялся справочной литературой.

Научные библиотеки АН не были оснащены библиографической работой. В частности, одна из ведущих научных библиотек Таджикистана - Центральная научная библиотека Академии наук до 1960 г. не имела в своей структуре библиографического отдела. А сектор библиографии (до 1960 г. в секторе работало всего 3 человека) ограничивался, в основном, выдачей устных и письменных библиографических справок и информации о новых поступлениях, создавал, по силу возможности, картотеки по ведущим отраслям знаний. С созданием библиографического отдела в Центральной научной библиотеке Академии наук Тадж. ССР значительно была улучшена справочно-библиографическая работа библиотеки и наметился рост в составлении библиографических указателей и их издание. Библиотекой в короткое время до конца 60-х годов были подготовлены и опубликованы более 20 указателей. ЦНБ продолжила публикации указателей-персоналий. Среди первых изданий биобиблиографических выпусков были «Соли Ашурходжаевич Раджабов» (1962. – 88 с.), «Павел Николаевич Овчинников» (1963. – 83 с.), и т.д.

Книжной палатой республики готовилась и выпускалась ретроспективный указатель и первое его издание было выпущено в 1960 году. В первом

библиографическом указателе: «Каталог книг Таджикской ССР 1926-1956» (1960) даётся описание 7342 книг, методических пособий и других материалов; Во втором библиографическом указателе: «Книга Советского Таджикистана. Каталог 1957-1961 гг.» (1963) [4, с. 324] даётся описание 2968 книг, методических пособий и других материалов;

Институтом востоковедения и письменного наследия АН Таджикской ССР на основе фонда восточных рукописей библиотеки был подготовлен и выпущен указатель-пятитомник: «Каталог восточных рукописей Академии наук Таджикской ССР. – Т. 1-5. (1968 – 1974.); Первый том которого был подготовлен и выпущен как раз 1960 году - Т. 1. «История, мемуары и ист. биографии, география. История, топография, путешествия, хронограммы и документы» (1960 – 323 с.).

В библиотеках крупных высших учебных заведений, таких как Таджикский государственный университет, Пединститут, Сельхозинститут, Мединститут, Политехнический институт, также отсутствовали библиографические отделы. Государственная республиканская научно-медицинская библиотека располагала двумя библиографами, которые могли вести только текущую библиографическую работу. В республике имелись три областные библиотеки, в которых библиографическая работа также была поставлена слабо. В республике в 60-е годы библиографические работники были еще малочисленны и действовали они разобщенно.

Появляется ряд методических и библиографических работ, в результате реализации которых работа библиотек усиливается, и пропаганда литературы становится более успешной, и библиотеки начинают самостоятельно создавать смету бюджета, подготавливают обоснованные отчёты, ведут учёт и контроль деятельности библиотек на местах. По решению данных задач в помощь библиотекарям и библиографам подготавливаются и выпускаются методические пособия из опыта пропаганды литературы (1962. – 21 с.) [4, с. 323].

В данный период созрела проблема комплектования фондов массовых библиотек и расстановки материалов в них. Изучая проблему, специалисты практики, создают пособие по примерной расстановке материалов в фондах массовых библиотек на основе материалов Государственной библиотеки имени В.И. Ленина и выпускают таблицы библиотечной классификации для массовых библиотек (1963) [4, с. 323], пособие по сокращению слов и фраз (1964) [4, с. 323], по библиотечной технике [4, с. 323] и примерный перечень индексов для расстановки книг в сельской библиотеке, которые успешно реализовались в конце 60-х годов XX века. Они, впоследствии, играли немаловажную роль в упорядочении и расстановке печатных материалов в фондах массовых и сельских библиотек.

Проведение конференций и вечеров – одно из наиболее важных направлений деятельности массовых библиотек. Оно было направлено на решение насущных проблем библиотек. С другой стороны, библиотеки, проводя данные мероприятия, охотно пропагандировали свои фонды, подготавливая

тематические выставки, выставки новых поступлений, включая в них списки новых книг, новых библиографических указателей, краткие обзоры и т.д. Понимая важность пропаганды передового опыта ГРБ им. А. Фирдоуси выпустила свод материалов «Библиотеки Таджикистана. Из опыта работы» (1965) [4, с. 323].

Отдельными авторами и Государственной научно-медицинской библиотекой выпускается ряд указателей по медицине [4, С. 327], ярким примером тому был указатель, составленный библиографом Л.Е. Этингенем «Библиография отечественных работ по лимфатической системе» (1966).

Ключевые слова: история, библиотечная и библиографическая деятельность, подготовка кадров, вклад русских учёных, массовые библиотеки, массовый читатель, научно-вспомогательные библиографические пособия, рекомендательные указатели, система межбиблиотечного абонемента.

ЛИТЕРАТУРА

- 1.Баъзе масъалаҳои китобшиносии тоҷик: Маҷмӯаи мақолаҳо [Некоторые проблемы таджикского книговедения. Сб. статей] / КДР ба номи Фирдавси – Душанбе, 1973. – 143 с.
- 2.Библиографияшиносии Тоҷикистон: Маҷмӯаи мақолаҳо [Библиографоведение Таджикистана. Сб. стат.]. – Душанбе, 1981. – 100 с.
- 3.Китобҳои Тоҷикистони советӣ. [Книги советского Таджикистана] Каталог (1957-1961). – Душанбе, 1963. – 316 с.
- 4.Китобҳои Тоҷикистони советӣ. [Книги советского Таджикистана] Каталог (1962-1966). – Душанбе, 1967. – 355 с.
- 5.Мурочиатномаи вакилони анҷумани якуми коркунони китобхонаҳои Тоҷикистон ба тамоми коркунони китобхонаҳои республика [Обращения участников Первого съезда библиотечных работников Таджикистана всем работникам библиотек республики] // Маориф ва маданият. – 1961. – С.2.
- 6.Шевченко, З. М. Из истории библиографической работы в Таджикистане // Изв. отд. общ. наук. – 1962. – Вып.3. – С. 94-104.
- 7.Шевченко, З. М. Из истории библиотечного дела в Таджикистане. – Душанбе, 1968. – 134 с.

UDK tajik: 9 + 01 + 011/016 + 025.5 + 02 + 025.44/47 + 023.5 + 001(092)

К.В .Buriev

SOURCES ON THE HISTORY OF THE TAJIK SOVIET BIBLIOGRAPHY IN 1960-1965

Abstract: The article is dedicated to the works of scholars, library and bibliography researchers, which highlights the problems of Tajik bibliography, adopted state legislation, guidance documents, such as instructions, regulations, statutes, principles,

classification table of the book collections of public libraries, lists of postal codes for placement of books, materials for accounting, planning and reporting, budget and estimate the mass and rural libraries, the need for specialists bibliographers, the creation of conditions for the trainings, the contribution of the state and scientific institutions in its development, a study of the history of libraries in Tajikistan and the problems associated with their development in 1960 -1965's.

The author noted the assistances of Russian scientists and practitioners in development of the Tajik bibliography, and marked a huge contribution to cultural institutions, particularly to library faculties of the universities of Moscow and Leningrad in the preparation of national specialists and the development of the national bibliography in the Tajik SSR.

Keywords: history, library, bibliographic activities, training, contribution of Russian scientists, public libraries, mass reader, supporting scientific-bibliographic manuals, reference indexes, interlibrary loan system.

ТДУ 9 тоҷик + 379.4 + 902.7 + 37 тоҷик
Ф. Шарифзода

НАЗАРЕ БА БАРАСИИ МАСОИЛИ ОСОРХОНАШИНОСИИ ТОҶИК

Дар шароити нави инкишофи давлатдорӣ тоҷикон ташаккули истиқлолияти миллии фарҳангӣ яке аз масъалаҳои муҳим буда, таъмин ва рушди воқеии он омӯзишу пажӯҳиши доманадор ва истифодаи ҳамаҷонибаи мероси таърихӣ фарҳангиро тақозо мекунад. Мероси таърихӣ фарҳангӣ ҳамчун баёнгари хотираи таърихӣ, расму ойин ва анъаноти миллии дар шинохти таъриху тамаддун ва мақоми ҷаҳонии миллати тоҷик аҳамияти бузург дорад.

Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон хануз соли 2006 дар мулоқот бо намоёндагони зиёӣони мамлакат таъкид карда буданд, ки «Имрӯз вазифаи муқаддаси мову шумо омӯхтан, ташвиқу тарғиб намудан, ҳифз кардан ва тармиму таҷдиди кулли ёдгориҳои таърихӣ ва мероси фарҳангии мамлакатамон аст. Зиёда аз ин ободу зебо нигоҳ доштан ва бою рангоранг гардонидани осорхонаҳои милливу таърихӣ қарзи муқаддаси инсонии ҳар як фарди равшанфикру бедордили миллат аст» [11]. Рӯ овардан ба мероси таърихӣ фарҳангӣ, ҷалби тавачҷуҳи ниҳодҳои давлатӣ ва олимони соҳаи таъриху фарҳанг ба омӯзишу ҳифз ва тарғиби ин мероси гаронбаҳо дар суҳанрониҳои дигари Пешвои миллат низ баён ёфтаанд: «Осори кӯҳан ва ёдгориҳои таърихӣ забони гӯи фарҳанги миллат мебошанд. Қарзи мову шумост, ки ин гуна осори нодири фарҳангиро ҷустуҷӯву пайдо намоем, онҳоро ҳифз кунем, омӯзем, омӯзонем ва барои болоравии сатҳи умумии маърифату эҳсоси худшиносии миллии истифода барем» [12].

Афқору андешаҳои ишорашуда ва дигар матлабҳои назарияти Пешвои миллат, ки дар асару мақолаҳои ӯ бо диди густардаи илмиву таърихӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, бунёди назариявӣ ва методологии омӯзиши масъалаҳои мубрами таъриху фарҳанги халқи тоҷикро таъйид намуда, ҳамчун роҳнамои мӯътамад дар таҳияи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, консепсияву барномаҳои давлатӣ ва ташаккули заминаҳои концептуалии осори илмиву тадқиқотӣ нақши муассир гузоштанд.

Дар даврони истиқлол ба омӯзиш ва таҳқиқи мероси таърихӣ фарҳангӣ тавачҷуҳи хоса зоҳир карда шуд. Қабули силсилаи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ва бунёди муассисаҳои нави фарҳангӣ, аз қабиле осорхонаҳо барои ба зинаи нави рушд ворид шудани ин муассисаҳо ва ба талаботи даврони истиқлол мувофиқу созгор намудани самтҳои афзалиятноки фаъолияти онҳо шароит муҳайё сохт.

Дар ин давра, осорхонаҳо баҳри татбиқи рисолати азалии хеш – чамъоварӣ, бақайдгирӣ, барқарорсозӣ, омӯзишу таҳқиқ ва ҳифзу нигоҳдории намунаҳои нодиртарини мероси таърихӣ фарҳангӣ пайваста кӯшиш намуда, тавассути баргузории силсилаи чорабиниҳо дар раванди тарбияи худшиносии ҳудогоҳии миллӣ, муаррифии хотираи таърихӣ ва манзури ҷомеа намудани арзишҳои таърихӣ фарҳангӣ саҳми муносиб гузоштанд.

Барои шинос намудани аҳли ҷомеа ба дастовардҳои осорхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол, олимони мутахассисони соҳа тавассути васоити ахбори омма, асару рисолаҳо ва маҷмӯаҳои илмӣ доир ба масоили назария амалии фаъолияти осорхонаҳо, маҷмӯасозӣ ва ҳифзу нигоҳдории фонди осорхонаҳо, сомондиҳӣ баргузории экспертизаҳои илмӣ бадеӣ, омӯзишу таҳқиқ, ташхис ва тармиши ашёҳои осорхона, коллексиянамоӣ, ташкили экспозитсия ва чорабиниҳои оммавӣ, хизматрасонӣ ба тамошобинон ва дигар масоили марбут ба фаъолияти осорхонаҳо афқору андешаҳои худро баён кардаанд.

Дар даврони истиқлол роҷеъ ба масоили фаъолияти иҷтимоӣ фарҳангӣ дар ташаккули худшиносии миллӣ ва таъсири омилҳои он ба рушди санъати ороишӣ-амалӣ, таърихи нави инкишофи фарҳанги Тоҷикистон, таҳқиқи бозёфтҳои бостоншиносӣ, ташаккул ва рушди фаъолияти осорхонаҳои ҷумҳурӣ рисолаҳои номзоди докторӣ дифоъ шуданд. Таҳқиқотҳои муҳаққиқон: С. Бобомуллоев [4], Ф. Мираҳмадов [8], Ф. Қодиров [7], З. Баҳромов [1], Р. Каримова [6], Г. Нурув [9], Б. Ғаффоров [5], Ф. Шарифзода [16] барои дарки вазъи воқеии масоили матраҳшуда ва ҳалли муаммоҳои ҷойдошта то андозае мусоидат намуданд. Аз ҷумла, натиҷаи таҳқиқотҳои ба анҷом расонидаи муҳаққиқ Г. Нурув дар рисолаи номзодии ӯ «Ташаккулёбӣ ва рушди фаъолияти осорхонаҳо дар Тоҷикистон (солҳои 30-и асри XX – ибтидои асри XXI)» [9] баррасӣ шуданд. Бори нахуст аз дидгоҳи илмӣ баррасӣ шудани раванди таҳаввули фаъолияти осорхонаҳо, давраҳои ташаккул ва рушди осорхонаҳои таърихӣ-кишваршиносӣ, соҳавӣ, хона-осорхонаҳо дар Тоҷикистон, муайян кардани ҷойгоҳ, нақш ва мақоми осорхонаҳо дар рушди маориф, илм, фарҳанг ва тарбияи насли наврас – навоари таҳқиқот ҳисоб меёбанд. Хулоса ва

тавсияҳои муҳаққиқ барои беҳтар намудани сифату самараи фаъолияти осорхонаҳои мамлакат, таҳияю эҷоди маводи таълимию услубӣ шароит муҳайё сохта, дар таҳқиқу баррасии масоили назарияю амалии илми осорхонашиносии тоҷик муфид мебошанд. Дар таҳқиқотҳои З. Баҳромов [1], Р. Каримова [6] ва Б. Ғаффоров [5] фаъолияти осорхонаҳои милливу бостонӣ ва соҳавии Тоҷикистон низ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Таҷлили санаҳои бузурги таърихӣ милли, аз нав эҳё шудани расму оинҳо, рӯ овардан ба омӯзиши мероси ниёгон барои пешрафти фаъолияти осорхонаҳо ва шаклгирию рушдҳои илми осорхонашиносии тоҷик шароит муҳайё сохт. Аз ҷумла, дар сатҳи баланд таҷлил шудани ҷашнҳои 2500 - солагии шаҳри Истаравшан, 2700 - солагии шаҳри бостонии Кӯлоб, 3000 - солагии Ҳисори Шодмон, аз ҷониби бостоншиносони тоҷик кашф шудани шаҳраки Саразми 5500-сола (асрҳои IV-II то солшумории мо) ва ворид шудани он ба феҳристи мероси умумичаҳонӣ, таъмиру аз нав барқарорсозии ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ, пажӯҳишҳои нави бостоншиносӣ ва ниҳоят бозёфтҳои нодири фарҳангӣ барои муайяну мушаххас намудани саҳифаҳои нави таърихӣ, зиёд шудани теъдоди нигоҳаҳои нав ва ҳамзамон ғани шудани фонди осорхонаҳои мамлакат, мусоидат карданд.

Натиҷаи дастовардҳои илмӣ, баҳусус илмҳои таърих ва бостоншиносӣ барои омӯзиш, бақайдгирӣ, коркарди илмӣ, феҳристнигорӣ ва маҷмӯасозии бештари ашёҳои осорхонавӣ шароит муҳайё сохтанд. Маҳз натиҷаи таҳқиқотҳои баргузоргардида имкон дод, ки таърихи пайдоиш, сифату нишона ва вижагиҳои бозёфтҳои бостоншиносӣ муайяну мушаххас шаванд ва ба сифати ашёҳои осорхонавӣ мавриди омӯзишу таҳқиқ, ҳифзу нигоҳдорӣ ва тарғибу ташвиқ қарор гиранд. Дар ин самт нақш ва ҷойгоҳи Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле калон аст. Аз ҷониби олимони ин Боргоҳи илм асару мақолаҳои пурарзиш ба таъъ расидаанд, ки дар маҷмӯъ барои таърихнигории давраҳои ҷудогонаи таърихи халқи тоҷик, омӯзишу таҳқиқи мероси ниёгон, ҳифзу гиromидошти ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ ва муаррифии онҳо мусоидат карданд. Баҳусус нашри асари 6- ҷилдаи «Таърихи халқи тоҷик», барои ошноии ҳарчи бештару беҳтари аҳли ҷомеа ба таърихнигории давраҳои гуногуни таърихи халқи тоҷик, дарки муаммову масъалаҳои мубрами таърихӣ шароити мусоид фароҳам оварда, доираи назарашонро ба муҳимтарин воқеаву ҳодисаҳои таърихӣ ҳаёти ҷомеа инкишоф медиҳанд. Дар даврони истиқлол силсилаи китобҳои ходимони илмии Шӯъбаи таърихи фарҳанг ва ҳунари Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АИ ҶТ таҳти унвони «Очеркҳои таърих ва назарияи фарҳанги халқи тоҷик» интишор ёфтанд. Дар мақолоти асарҳои номбаршуда масоили ташаккул ва рушду нумӯи фарҳангу ҳунари халқи тоҷик аз даврони қадим то замони муосир таҳқиқу баррасӣ шуда, перомунӣ ҳифзу нигоҳдорӣ ва истифодаи мероси фарҳангӣ андешаҳои ҷолиб баён ёфтаанд.

Омӯзишу таҳқиқи намунаҳои беназири осори ниёгон тавачҷуҳи муҳаққиқону мутахассисони соҳаи осорхонашиносиро низ ба худ ҷалб намуд. Баҳусус

тахқиқи вижагиҳои дар сангу устухон, чӯбу гил, чарму зарф ва матоъҳои мухталиф нақш бастанӣ эҳсосот, тавассути хунари дӯзандагӣ тасвир шудани зебоии ҳаёт, рангорангии табиат ва ифодаи расму оин, рамзу анъаноти миллӣ, ки дар бозёфтҳои бостоншиносӣ ва нигораҳои осорхонаҳои инъикос ёфтаанд, мавриди таҳқиқ қарор гирифт. Аз ҷумла, таърихи пайдоиш ва инкишофи хунари дӯзандагӣ ва навҳои он дар водии Зарафшону Кӯлоб, вижагиҳо ва тафовут дар офариниши сӯзаниҳо, тасвири олами набототу ҳайвонот дар гулдӯзӣ, кашидадӯзӣ, чакандӯзӣ, истифодаи нақшу нигор ва ранг дар ороиши ин осор дар мақолаҳои Ш. Абдуллоева, Х. Содикова, М. Аминова, М. Ғаниева ва Ф. Рухулова арзёбӣ шуданд.

Масоили марбут ба таърихи таъсисёбӣ, давраҳои таҳаввул ва вазъи феълии фаъолияти Осорхонаи миллии Тоҷикистон, Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихӣ-кишваршиносӣ ба номи Абӯабдулло Рӯдакӣ дар мақолаҳои А. Шарифов, З. Иброҳимов, Г. Нурув, Г. Нӯъмонова, Ф. Низомов, М. Аминова, Н. Зоирова, Ф. Шарифзода ва дигарон мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор гирифтанд.

Дар тарғиби донишҳои осорхонавӣ ва шинос кардани аҳли ҷомеа ба комёбиҳои бадастовардаи осорхонаҳои Тоҷикистон нақши нашрияҳои таҳасусии даврӣ, маҷмӯаҳои илмӣ ва нашрҳои маълумотдиҳанда низ нишонрас аст.

Дар саҳифаҳои нашрияҳои «Ахбори Осорхонаи миллии Тоҷикистон», «Ахбори Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихиву кишваршиносӣ ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ» оид ба масоили назарӣ ва амалии фаъолияти осорхонаҳо, омӯзиш, ҳифз ва муаррифии ҳафриётҳои бостоншиносӣ, нақш ва мақоми осорхонаҳо дар тарғиби ашъи осорхонавӣ ва коллексияи осорхонавӣ, ташкили корҳои намоишӣ-экспозитсионӣ, фаъолияти фарҳангӣ-маърифатии осорхонаҳо, ҳамкориҳои осорхонаҳо бо ташкилоту созмонҳои байналмилалӣ мақолаву гузоришҳо пайваста дарҷ шуданд.

Соли 2012 бори нахуст маҷаллаи илмию оммавии «Осорхона» таъсис ёфт, ки воқеан муҳимтарин дастовард дар соҳаи осорхонашиносӣ тоҷик маҳсуб меёбад. Сармуҳаррири нашрия С. Юнусиён «Осорхона»-ро минбари муколамаи осорхонашиносон, бостоншиносон ва муаррихон номида, онҳоро даъват кардааст, ки дар ҳамкорӣ ва табодули афкор бо идораи маҷалла дар таҳқиқи муаррифии фаъолияти осорхонаҳо ва ёдгориҳои гаронбаҳои таърихӣ халқи тоҷик саҳмгузор бошанд.

Дар саҳифаҳои маҷаллаи илмию оммавии «Фарҳанг ва хунар» низ силсилаи мақолаву гузоришҳо доир ба масоили осорхонашиносӣ ва ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ ба таъ расиданд.

Дар ин робита нақш ва мақоми маҷаллаи илмӣ-оммавӣ ва фарҳангӣ-маърифатии «Мероси ниёгон» низ назаррас аст. Ҳадафи асосии маҷалла дар заминаи таҳқиқотҳои густурдаи сотсиологӣ, бостоншиносӣ ва илмӣ-таҳқиқотӣ шинос кардани ҷомеа ба мероси пурғановати таърихӣ фарҳангии халқи тоҷик, ҳифзу гиромидошт ва тарғибу ташвиқи ёдгориҳои қадимтарин, асрҳои миёнаву замони муосир мебошад. Барои иҷрои ин ҳадафи неқ масъулини маҷалла пайваста кӯшиш ба харҷ доданд, ки бештар дар саҳифаҳои

он маводи чолиб ва дархури ниёзҳои чомеа ба таърихи расанд. Масалан, роҷе ба таърихи пайдоиши сиккаҳо, ташаккули сиккасози ва масоили марбут ба он силсилаи мақолаҳои сиккашиносии маъруфи тоҷик Давлатхӯҷа Довудӣ, аз қабилӣ: «Дафинаи пулҳои қадим аз Алмосӣ» [58], «Кушонӣён ва ташаккули сиккасозии миллӣ дар Бохтар», «Сиккаҳои қадим ганҷинаи миллатанд», «Сиккаҳои сомони Хутталон», «Муҳри нуқрагии асри XIX аз Данғара», интишор ёфтаанд. Ҳамзамон, дар саҳифаҳои маҷаллаи мақолаҳои муаррихон: Е. Неъматуллоева, И. Пичикян, Р. Масов, В. Ранов, А. Дружинина, Р. Муқимов доир ба таҳқиқи таҳқиқи нодиртарин бозёфтҳои Тоҷикистон – Ҳазинаи Амударё, ки намунаҳои беназири он на танҳо дар осорхонаҳои Тоҷикистон, балки дар осорхонаҳои ҷаҳон ҳифзу нигоҳдорӣ карда мешаванд, ба таърихи расиданд. Омӯзиш ва таҳқиқи Саразми бостон ва натиҷаи ҳафриётҳои бостоншиносии дар ин мавзӯ инъикоси воқеии худро дар мақолаҳои А. Исоқов ва Г. Қаринова пайдо кардаанд. Мулоҳизаҳои чолиб оид ба омӯзиши бозёфтҳои нодирӣ таърихӣ, ҳафриётҳои бостоншиносии, ҳифзу нигоҳдории ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ ва таҳқиқи онҳо ҳамчун ашёи осорхонавӣ дар мақолаҳои Р. Масов, Ҳ. Ориён, А. Шарифов, М. Азизов, баён ёфтаанд. Фишӯрдаи натиҷаи таҳқиқотҳои баргузоршудаи бостоншиносии тавассути мақолаҳои Р. Масов, В. Ранов, С. Бобомуллоев, М. Бубнова, баррасӣ шуданд.

Маҷаллаи илмӣ, таърихӣ ва адабии Бунёди фарҳанги Тоҷикистон «Фарҳанг» дар ҷамъоварӣ ва интишори матолиби пурмухтавои марбут ба таърихи тамаддуни миллати тоҷик, баҳусус тавсифу тасвири кашфӣҳои бостоншиносии ва бозёфтҳои нодирӣ ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ саҳми муносиб гузошт. Тавассути ин маҷаллаи хонандагонӣ зиёд тавонистанд ба тавсири бозёфтҳои бостоншиносони кишвар ва дар асоси онҳо таҳқиқи таърихӣ давраҳои мухталифи таърихи кишварамон ошноӣ пайдо намоянд. Баҳусус, тавассути мақолаҳои Ю. Ёқубӣ «Вазъи ёдгориҳои ниёгон», Д. Довудӣ «Сиккаҳои Истаравшан», М. Қаримзода «Шоҳидони таърих», А. Муҳторов «Таҳқирсии илму дониш», Н. Собиров «Аз таърихи хунармандӣ дар Панҷакенти қадим», Ҳ. Қамол ва А. Шарипов «Рӯзномаи сафари Искандарқул, Фалғар ва Қӯхистони Масҷох», С. Сайнаков «Мубораки Ваҳонӣ» теъдоди зиёди хонандагон ва мутахассисони соҳа оид ба натиҷаи бозёфтҳои бостоншиносии дар қаламрави ҷумҳурӣ доиргардида ва аз ҳисоби ёдгориҳои таърихӣ фарҳангии бозёфтшудаи таҷрибаи захираи осорхонаҳои Тоҷикистон ошноӣ пайдо намуданд.

Маълумот оид ба таърихи пайдоиш, давраҳои инкишоф ва вазъи кунунии осорхонаҳои Тоҷикистон дар радиҳои асарҳои ҷудоғонаи илмӣ, илмӣ-методӣ, ҳамзамон дар саҳифаҳои нашрҳои маълумотдиҳанда, аз қабилӣ донишномаҳо, маълумотномаҳо, роҳномаҳо ва луғату фарҳангҳои инъикос шудаанд. Бештари маълумотҳои аввалин оид ба таърих ва фаъолияти осорхонаҳои Тоҷикистон тавассути нашрҳои мазкур дастраси хонандагон гардид. Дар саҳифаҳои донишномаҳои «Душанбе», «Қӯлоб», «Хучанд» оид ба осорхонаҳои Тоҷикистон маълумоти мушаххас дода шудааст. Илова бар ин, хонандагону мутахассисони соҳа тавассути маълумотномаи «Осорхонаҳои

Тоҷикистон», роҳнамоҳои «Осорхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихию кишваршиносии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ», «Ёдгориҳои таърихии Исфара» «Мамнӯъгоҳи таърихӣ-фарҳангии Хулбук», «Мамнӯъгоҳи таърихӣ-фарҳангии Ҳисор», «Осорхонаи ҷумҳуриявии академик Бобоҷон Ғафуров», «Осорхонаи Гурминҷ» ва луғати «Фарҳанги истилоҳоти осорхонашиносӣ», маълумотҳои заруриро роҷеъ ба мавзеи ҷойгиршавӣ, соҳа, санаи таъсис, тобеияти маъмурӣ, коллексия, речаи кории осорхонаҳо ва ифодаи расмӣ истифодаи бештари калимаву ибораҳои марбут ба соҳаи осорхонашиносиро пайдо менамоянд.

Дар тарғиби донишҳои осорхонавӣ ва муаррифии ашёву коллексияи осорхонаҳо, дар радифи нашрҳои таҳассусӣ, албомҳои осорхонавӣ низ нақши бориз доранд. Дар тафовут бо дигар намуди нашр, албомҳо имкони дастбӣ ва шиносии гурӯҳи зиёди ҷомеаро ба намунаи шоҳкориҳои фарҳанги моддӣ ва ғайримоддӣ таъмин менамоянд. Аз ҷумла, нашри албомҳои «Осорхонаи миллии бостонии Тоҷикистон» (ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ, фаронсавӣ), «Ёдгориҳои тамаддуни ориёӣ» (ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ), «Ёдгориҳои меъморӣ ва ҳунароҳои мардумии Кӯлоб» (ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ), «Саразм» (ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ, форсӣ), «Санъати халқии Помир», (ба забонҳои тоҷикӣ, англисӣ), «Санъати халқии Тоҷикистон» (ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ), «Ҳазинаи тиллоии тоҷикон» (ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ, фаронсавӣ, арабӣ, форсӣ, хитой, олмонӣ) барои ошноии ҳарчи бештари ҷомеа ба намунаҳои муътабари мероси таърихиву фарҳангии Тоҷикистон мусоидат намуданд.

Имрӯз дар радифи нашри ҷопӣ, нашри электронии донишҳои осорхонавӣ ба роҳ монда шудааст, ки бо истифода аз онҳо, дастбӣ ба маълумот дар бораи ашё ва коллексияи осорхонаҳои Тоҷикистон, имконпазир гардид. Масалан, дар сомонаи Осорхонаи антропологӣ ва мардумшиносии ба номи Пётри Бузурги Академияи илмҳои Русия «Кунсткамера» <http://elint.kunstkamera.ru/> доир ба фаъолияти 52 осорхона маълумоти муфассал пешниҳод гашта, 341 акси нигоараҳои нодири 34 осорхонаи Тоҷикистон ба намоиш гузошта шудааст. Илова бар ин, имрӯз бо истифода аз шабакаи байналмилалӣ Интернет эҳтиҷмандони ватанию хориҷӣ метавонанд тавассути сомонаи Осорхонаи миллии бостонии Тоҷикистон <http://www.afc.ryukoku.ac.jp/tj/> ба таърихи фаъолият, сохтор ва тафсири 134 ашёи нодири осорхонаҳои мазкур ошноӣ пайдо намоянд. Бартарии дигари нашрҳои мазкур боз дар он аст, ки бо истифода аз онҳо имкони дастбӣ ба ашёву коллексияи осорхонаҳои Тоҷикистон, новобаста ба вақту замон ва макони нигоҳдориашон, таъмин гардида, теъдоди истифодабарандагонаш, тадричан зиёд шуд.

Баррасии масоили назарӣ, таърих ва ташкили фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангии осорхонаҳо, объекту предмет, услубу таркиби осорхонашиносӣ, асосҳои қонунгузорӣ дар соҳаи фаъолияти осорхонавӣ, бунёди фонд ва услуби илмӣ тақмили он, барқарорнамоӣ, ҳифз ва низоми нигоҳдории фонди осорхонаҳо, ташкили фаъолияти илмӣ-захиравӣ, намоишӣ-экспозитсионӣ, фарҳангӣ-маърифатӣ ва илмӣ – таҳқиқотии осорхонаҳо тавассути барномаву

дастурҳои таълимӣ низ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Аз ҷумла, маводи таҳиянамудаи Х. Баҳромов [2,3], А. Шарипов [14] ва Ф. Шарифзода [13,15,17] барои таълими фанҳои таҳассусӣ ва омӯзиши масоили марбут ба назария, таърих ва амалияи осорхонаҳои Тоҷикистон муфид мебошанд.

Афкору андешаҳои дар шакли осори чопӣ ва электронӣ интишорёфта дар китобномаи «Осорхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол» номнавис ва феҳристбандӣ карда шуданд [10]. Таҳлили маводи дарҷшуда имкон дод, ки вазъи таҳқиқи масоили марбут ба назария ва амалияи фаъолияти осорхонаҳо ва масоили то ҳол омӯختанашудаи соҳа то андозае муайян карда шавад. Аз ҷумла, имрӯз соҳаи осорхонашиносии тоҷик ба ҳалли чунин масоил бештар ниёз дорад:

- таҳияи Кодекси модули осорхонаҳои Тоҷикистон;
- таҳияи Консепсияи илмиву бадеии экспозитсияи осорхонаҳо тибқи муқаррароти соҳавии онҳо;
- таҳияи Нақшаи намунавии мавзӯии экспозитсияи осорхонаҳо тибқи муқаррароти соҳавии онҳо;
- таҳияи Феҳристи чопӣ ва электронии ягонаи ашё ва коллексияи осорхонаҳои Тоҷикистон;
- батанзимдарории ҳисоби омории осорхонаҳо тибқи муқаррароти соҳавӣ новобаста аз шакли моликиятшон ва мансубияти идоравиашон дар қаламрави ҷумҳурӣ;
- ташкил ва баргузории таҳқиқотҳои сотсиологӣ чиҳати омӯзиши дорой ва ноқисии фонди осорхонаҳои Тоҷикистон ва сатҳи дастрасии мардум ба онҳо;
- таъмини осорхонаҳо бо технологияи замонавии ҳифзу нигоҳдорӣ ва тарғибу ташвиқи ашёи осорхонавӣ;
- таҳияву интишори дастурамалҳо оид ба таснифу гурӯҳбандии қисмҳои таркибии фонди осорхонаҳо ва ҳуҷҷатнигорӣ ашёву коллексияи онҳо;
- наشري саривақтии маълумоти нахустин дар бораи ашё ва коллексияи осорхонавӣ аз ҷониби осорхонаҳо тибқи банди 1-и моддаи 27-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо»;
- таҳия ва наشري барномаву дарсномаҳои таълимӣ барои донишҷӯёни макотиби олии доир ба таҳассуси «Осорхонашиносӣ ва ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ»;
- бо тавру бояду шояд мавриди истифода қарор додани шабакаи байнал-милалии Интернет дар тарғибу ташвиқи ашё ва коллексияи осорхонаҳои ҷумҳурӣ;
- такмили фаъолияти маркетингии осорхонаҳо тавассути ҷалби маблағгузории ғайрибучавӣ.

Калидвожаҳо: осорхона, осорхонашиносӣ, кори осорхона, наشري осорхонавӣ, таҳқиқ, дастоварди илмӣ, назария ва амалия, фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ.

АДАБИЁТ

1. Баҳромов, З. Социально-экономическая и культурная жизнь ГБАО Республики Таджикистан в годы независимости (1991-2008) [Текст]: Автореф. дис... канд. ист. наук. – Душанбе, 2009. – 23 с.
2. Баҳромов, З. Усулҳои ташкили сайёҳат дар осорхона [Матн]: Дастур. – Душанбе, 2011. – 16 с.
3. Баҳромов, З. Хазинаи осорхонаҳо ва усулҳои пур кардани онҳо [Матн]: Дастур. – Душанбе, 2011. – 22 с.
4. Бобомуллоев, С. История изучения археологических памятников Южного Таджикистана (XX – начало XXI вв.) [Текст]: Автореф. дис... д-ра ист. наук. – Душанбе, 2010. – 55 с.
5. Гаффоров, Б. История культурно – просветительных учреждений Республики Таджикистан (1991 – 2011 гг.) [Текст]: Автореф. дисс.... канд. ист. наук. – Душанбе, 2014. – 26 с.
6. Каримова, Р. История развития культуры Таджикистана в годы независимости (1991-2011 гг.) [Текст]: Автореф. дис... канд. ист. наук. – Душанбе, 2012. – 25 с.
7. Кодиров, Ф. Влияние социально-культурных факторов на сохранение и развитие народного декоративно-прикладного творчества Таджикистана [Текст]: Автор. дис... канд. пед. наук. – М., 2004. – 19 с.
8. Мирахмедов, Ф. Формирование национального самосознания средствами социально-культурной деятельности [Текст]: Автореф. дис... канд. пед. наук. – Санкт-Петербург, 1998. – 16 с.
9. Нуров, Г. Формирование и развитие музейного дела в Таджикистане (30-е годы XX – начало XXI вв.) [Текст]: Автореф. дис... канд. ист. наук. – Душанбе, 2011. – 27 с.
10. Осорхонаҳои Тоҷикистон дар даврони истиқлол [Матн]: Феҳристи адабиёт / Мураттиб ва муаллифи мақолаи муқаддимаӣ Ф. Шарифзода; муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Бухоро, 2013. – 224 с.
11. Раҳмонов, Э. Зиёиён парчамбардорони илму маърифатанд [Матн]: Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мулоқот бо намояндагони зиёиёни мамлакат // Ҷумҳурият. – 2006. – 21 март.
12. Раҳмонов, Э. Суханронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёиёни мамлакат, 20 март соли 2007 [Матн] // Ҷумҳурият. – 2007. – 27 март
13. Фаёлияти иҷтимоӣ-фарҳангии осорхонаҳои Тоҷикистон [Матн]: Барномаи намунавии таълимии фанни махсус барои донишҷӯёни макотиби олии / Муаллиф-мураттиб Ф. Шарифзода; Зери назари Қ. Бӯриев. – Душанбе: Истеъдод, 2014. – 32 с.
14. Шарипов, А. Экспозиция ва экскурсияи осорхона [Матн]: Дастур оид ба тасвири илмии нигоҳаҳои осорхонавӣ. – Душанбе: Адиб, 2012. – 136 с.
15. Шарифзода, Ф. Истиқлолият ва рушди осорхонаҳои Тоҷикистон [Матн] / Муҳаррир Қ. Бӯриев. – Душанбе: Истеъдод, 2013. – 128 с.
16. Шарифзода, Ф. Социально-культурная деятельность музеев Таджикистана в период независимости (1991-2011 гг.) [Текст]: Автореф. дисс.... канд. ист. наук. – Душанбе, 2014. – 24 с.
17. Шарифзода, Ф. Социально-культурная деятельность музеев Таджикистана в период независимости (1991-2011 гг.) [Текст]: Научное издание. – Душанбе: Истеъдод, 2014. – 236 с.

УДК таджик: 9 + 069 + 069.5 + 069.8 (575.3)

Ф. Шарифзода

ИЗУЧЕННОСТЬ ПРОБЛЕМЫ ТАДЖИКСКОГО МУЗЕЕВЕДЕНИЯ

В исследовании на основе опубликованных печатных и электронных изданий анализируется степень изученности проблемы таджикского музееведения, даётся сравнительная характеристика развития музееведческой мысли в период независимости республики. В статье отмечаются достигнутые успехи в области таджикского музееведения и предлагаются рекомендации по совершенствованию дальнейшего изучения вопросов музейного дела в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: музей, музееведение, музейное дело, музейные издания, исследования, научные достижения, теория и практика, социально-культурная деятельность.

UDK tajik: 9 + 069 + 069.5 + 069.8 (575.3)

F. Sharifzoda

THE STUDY OF PROBLEMS OF TAJIK MUSEOLOGY

In this article on the basis of printed and electronic publications is analyzed the degree of scrutiny of the problems of Tajik museology. Here also given the comparative characteristic of museology's thought in the period of independence. There is noted the progress achieved in the field of Tajik museology and planned the ways to improve further exploring issues of museums in the Republic of Tajikistan.

Keywords: museum, museum study, publications, research, scientific achievements, theory and practice, socio-cultural activities.

УДК таджик: 9 + 908 + 069 + 069.5 + 069.538

Ш. С. Саъдиев,

Ф. Шарифзода

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКАНСКОГО МУЗЕЯ АКАДЕМИКА БОБОДЖАНА ГАФУРОВА

В каждом государстве имеются музеи, посвящённые жизни и деятельности, известных в стране и мировому сообществу деятелей культуры и науки, которыми гордится современное поколение страны. В данной статье освещается история создания и деятельность музея известного ученого, с мировым

именем, государственного и общественного деятеля Таджикистана академика Академии наук СССР Бободжана Гафурова. Музей был организован в 1998 году, накануне 90-летия юбилея академика Б. Гафурова в Согдийской области Республики Таджикистан.

В целях увековечения памяти выдающегося ученого, государственного и общественного деятеля, Героя Таджикистана академика Гафурова Б. Г. Правительством Республики Таджикистан было принято Постановление «О создании Республиканского музея академика Б. Г. Гафурова» от 17 апреля 1998 года. В постановлении были определены следующие задачи: создать в г. Гафурове Ленинабадской области Республиканский музей академика Гафурова Б. Г.; Академии наук Республики Таджикистан, Министерству образования Республики Таджикистан, Министерству культуры Республики Таджикистан, Главному архивному управлению при Правительстве Республики Таджикистан оказать научно-методическую помощь музею академика Б. Г. Гафурова в сборе научных трудов, архивных документов и личных вещей.

Бободжан Гафуров родился 31 декабря 1908 года в кишлаке Исписар Ходжентского уезда Самаркандской области (ныне посёлок Гафуров, Гафуровский район, Согдийской области) в семье крестьянина. Окончил Всесоюзный коммунистический институт журналистики (1935). Вел педагогическую работу в вузах Таджикистана и занимался журналистикой. В 1936 году - заместитель главного редактора газеты «Кзыл Таджикистан». Одновременно, с октября 1936 года на руководящей работе в секторе печати Отдела пропаганды и агитации ЦК Компартии Таджикистана. С ноября 1937 года - заведующий отделом печати и издательств ЦК Компартии Таджикистана. Работал главным редактором газеты «Бехудоёни Тоҷикистон» (рус. «Безбожник Таджикистана»). С 1941 по 1944 год - секретарь ЦК КП (б) Таджикистана по пропаганде, с 1944 по 1946 год - второй секретарь, с 1946 по 1956 год - первый секретарь ЦК КП Таджикистана. Одновременно с 1948 по апрель 1951 года являлся первым секретарём Сталинабадского обкома КП(б) Таджикистана. С 1956 по 1977 гг. директор Института востоковедения АН СССР.

Свою научную деятельность он начал будучи руководителем Таджикской ССР. Б. Гафурову в 1949 году была присуждена ученая степень доктора исторических наук. Академик Академии наук Таджикской ССР (1951). Большинство научных трудов ученого освещают историю народов Средней Азии и ислама в регионе. Основная книга Б. Гафурова «Таджики», была посвящена истории таджикского народа. Он считал, что процесс консолидации таджиков из племён в единую нацию ещё не завершён и для этого процесса необходимо создание национальной истории.

В годы своей работы в качестве директора Института Востоковедения АН СССР (1956-1977 гг.) Б. Гафуров зарекомендовал себя как осторожный и взвешенный администратор, умевший гасить конфликты, «энергичный и способный организатор» (И. М. Дьяконов), «восточный мудрец» (Ф. А. Тодер). При этом он был весьма жёсток, вплоть до увольнений, к сотрудникам, допускавшим политические высказывания, и «подписантам»; в нём

чувствовался и начальник сталинского поколения. В. М. Алпатов считает директорство Гафурова лучшим периодом в жизни института. При Гафурове в институте появилось много молодых сотрудников, в том числе бывших репрессированных, демобилизованных военных, впервые была создана особая лингвистическая структура - Отдел языков, начались поездки советских востоковедов в исследуемые страны, было создано Издательство восточной литературы.

С 20 июня 1958 года Б. Гафуров был избран членом-корреспондентом АН СССР по Отделению исторических наук (история СССР, археология), а 26 ноября 1968 года академиком АН СССР по отделению истории (всеобщая история). В последние годы он фактически отошёл от дел в связи с болезнью, хотя оставался в должности до конца жизни. Преемником Гафурова во главе Института Востоковедения АН СССР был академик Е. М. Примаков. Бободжан Гафуров умер 12 июля 1977 года в Душанбе. Похоронен там же. Б. Гафуров награждён 6 орденами Ленина, орденом Трудового Красного Знамени и медалями.

На родине Б. Гафурова, в Таджикистане его именем в 1978 году был назван город (ныне посёлок в Согдийской области) в Ленинабадской области Таджикистана, прежде носивший название Советабад. Б. Гафуров является одним из шести Героев Таджикистана (1997 год). В Согдийской области учреждена премия имени академика Б. Гафурова и Нагрудный знак Лауреата премии им. Б. Гафурова. Решением Исполнительного комитета Гафуровского городского Совета народных депутатов Ходжентского района Ленинабадской области от 29 июня 1984 г. в городе Гафурове была образована площадь имени Бободжана Гафурова, где позже был установлен памятник ученому. Перед зданием Академии наук Республики Таджикистан установлен бюст академика Б. Гафурова. В Институте востоковедения Российской АН помимо портрета Б. Гафурова в галерее директоров хранится также его портрет, вытканый на ковре.

История создания музея академика Б. Гафурова был задумана ещё в советские времена. Первый проект-схема музея был разработан по инициативе Худжандского РК КП и райисполкома в 1986 г. Первый «Дом-Музей академика Б. Г. Гафурова» был открыт в 1989 г. План и путеводитель по Дому-Музею" был разработан поисковой бригадой: профессором Х. Холджураевым (руководитель), А. Азимовым (зав. отделом пропаганды Худжандского РК КП), Г. Мусобековым (председателем исполкома г. Гафурова). Первый кирпич в основании музея был заложен в 1987 г. накануне 80-летия со дня рождения Б. Г. Гафурова. После длительной консервации (1988-1996 гг.) строительство музея было завершено только в 1998 г.

После принятия Постановления Правительства Республики Таджикистан «О создании Республиканского музея академика Б.Г. Гафурова» от 17 апреля 1998 года была образована организационная комиссия из числа видных ученых и представителей исполнительной власти города и района. В начале комиссией была разработана концепция реконструкции и оформления музея

(академиком Н. Н. Негматовым; профессорами С. А. Абдуллоевым, Х. Х. Холджураевым; доцентами А. Джураевым и А. Кадиоровым), которая была одобрена Хукуматом Ленинабадской области (ныне Согдийской области, Республики Таджикистан). Сбор архивных документов, фотоматериалов и научного наследия академика Б. Г. Гафурова осуществили Хукумат Худжандского района (ныне Гафуровского района) и профессор Х. Х. Холджураев. Тематический план и сценарий по залам музея были составлены профессорами С. А. Абдуллаевым, Н. Н. Негматовым, Х. Х. Холджураевым.

В музее экспонаты, архивные документы, фотоматериалы, научное наследие академика Б. Г. Гафурова были размещены в трех залах:

Первый зал – «Торжественный – Президентский зал», повествует о рождении фундаментальной книги Б. Г. Гафурова «Таджики».

Второй зал – «Биография Бободжана Гафурова»

Третий зал – «Вклад академика Б. Г. Гафурова в развитие исторической и востоковедческой науки».

Финальная часть зала, посвящена современному Таджикистану. При музее был создан действующий рабочий кабинет академика Бободжана Гафурова. Художественное оформление музея было осуществлено бригадой известных художников Камола Нодирова, Насибы Эшановой и Гафурджона Джураева. [10, С. 40-41]. Автором текста и экспозиционных материалов являлся директор музея, доктор исторических наук, заслуженный работник Таджикистана, лауреат Премии академика Б. Г. Гафурова, профессор Хабибулло Холджураев.

Экспозиция фондов музея была разделена на три тематические секции:

Секция – экспозиция 1:Таджикский народ в начале XX века.

Секция – экспозиция 2:Б. Гафуров – выдающийся политический и государственный деятель Таджикистана:

Секция – экспозиция 3: Б. Г. Гафуров – выдающийся (ученый, историк, востоковед, политолог), организатор науки и общественный деятель.

Музей имеет республиканский статус. Первый музей, основанный Правительством независимой Республики Таджикистан. Изначально находится в специально построенном для него в 1996-1998 гг. двухэтажном здании в центральной части г. Гафуров - родине Б. Г. Гафурова. Коллекции музея насчитывают около десяти тысяч предметов. Её основу составляют печатные издания, документы и фотографии, газетный фонд, сувениры. В соответствии с Постановлением правительства фонды музея формировались различными министерствами и ведомствами Республики, предоставившими печатные издания, архивные материалы и личные вещи академика Б. Г. Гафурова. В настоящее время идет активное пополнение фондов музея за счет поступления в него частных библиотек известных ученых и деятелей культуры Таджикистана. Экспозиции музея расположены на втором этаже здания в двух выставочных залах общей площадью около 250 кв. м и представляют два тематических раздела «Жизнь и деятельность академика Б. Г. Гафурова» и «Вклад Б. Г. Гафурова в развитие исторической науки в Таджикистане».

В лекционном зале музея проходят конференции и городские мероприятия, включая самодеятельные театральные постановки, Дни первокурсников, первокурсников, выпускников школ и вузов Худжанда; мероприятия, посвященные Дням учителя и науки. Музей ежегодно участвует в городских и республиканских мероприятиях, посвященных Дням независимости, примирения и Конституции Таджикистана. В 2007 г. музей организовал и провел выставки «К 60-летию Бободжан Гафуровского района», «К 85-летию академика Р. Баратова» и др.

Музей активно участвует в программах и конкурсах. В 2006 г. получил грант Института «Открытое общество» для участия в Фестивале детских программ в Санкт-Петербурге. [2],[3]

Замечательным энтузиастом своего дела одним из основателей музея является профессор Хабибулло Холджураевич Холджураев, который несмотря на свой преклонный возраст возглавляет деятельность музея и Научного центра «Гафуроведение» функционирующего при республиканском музее.

Хабибулло Холджураев (1933 г.р.) уроженец Исписара, Ходжентского района, Согдийской области, откуда родом был академик Б. Гафуров. Он закончил историко-филологический факультет Таджикского государственного университета (ТГУ), работал учителем в школе. В 1962-1965 гг. обучался в аспирантуре ТГУ и защитил кандидатскую диссертацию, в 1971 году защитил докторскую диссертацию в Институте востоковедения АН СССР. В последующие годы он работал в Таджикском государственном университете, Таджикском аграрном университете (г. Душанбе), Ташкентской высшей партийной школе и Худжандском государственном университете.

С академиком Б. Г. Гафуровым, Х. Холджураева связывает почти полувековая судьба, Ему с первых лет аспирантуры (1963-1966 гг.), докторантуры (1969-1972) и в период обучения в ИПК при МГУ им. М. В. Ломоносова (1974-1976 гг.) неоднократно приходилось сотрудничать и общаться с ним. В годы докторантуры при Институте востоковедения АН СССР Х. Холджураев вёл научную работу непосредственно под руководством Б. Гафурова. В явочные дни для аспирантов, которые были установлены самим Б. Гафуровым, Х. Холджураев, вёл записи услышанного из уст учёного, после порою дополняя и уточняя их по памяти.

С 1996 года Х. Холджураев является директором республиканского музея имени академика Бободжана Гафурова (Гафуровский район, Согдийская область). По инициативе директора музея, профессора Х. Холджураев при музее был создан Научный центр по изучению «Гафуроведения» - который исследует научную деятельность ученого историка и востоковеда академика Б. Гафурова. Деятельность Научного центра является первым уникальным начинанием в музейном деле Республики Таджикистан. Сотрудниками центра опубликованы несколько трудов на русском, таджикском и узбекском языках о научной деятельности академика. Итоги поисковой работы ученых- историков обогатили проблемы «Гафуроведения». Результатом исследований научных сотрудников центра стали изданные труды об академике Б. Гафурове, такие

как: Академик Б. Г. Гафуров. Кн.1–2. – Худжанд: 1998 (кн.1 – 207 с., кн.2 – 173 с.); Хафтод нахли пурсамар. – Хучанд: 2002. – 234 с. (на тадж. языке); Человек-легенда. – Худжанд, 2003. – 460 с.; Университет, носящий имя академика Б. Г. Гафуров (в цифрах и фотодокументах). – Худжанд, 2008. – 132 с.; Академик Б. Г. Гафуров – государственный деятель, историк, политик, востоковед и дипломат. (Книга 1. Спецкурс. Методическое пособие). – Худжанд. 2010. – 152 с.; Академик Б. Г. Гафуров – государственный деятель, историк, политик, востоковед и дипломат. (Книга 2. Спецкурс. Методическое пособие). – Худжанд. 2010. – 160 с.; Из истории создания книги «Таджики». – Худжанд, 2010. – 268 с.; Гафуроведы и гафуроведение. – Душанбе: Ирфон, 2010, – 276 с.; Академик Б. Г. Гафуров – государственный деятель, историк, политик, востоковед и дипломат. – Худжанд, 2010. — 162 с.; Холджураев Х., Зоиров Г. Академик Б. Г. Гафуров в памяти народа. – Худжанд, 2012. – 196 с. и ряд других трудов посвященных видным деятелям науки и культуры, государственным и общественным персоналиям Согдийской области Республики Таджикистан.

Музей тесно сотрудничает с высшими учебными заведениями города Худжанда, профессор Х. Холджураев, не только привлекает к сотрудничеству с Научным центром ученых университетов, но и организовал чтение спецкурса для студентов на тему «Академик Б. Г. Гафуров - уникальная личность, государственный деятель, политолог, востоковед, дипломат и историк», которые проходят в стенах музея академика Б. Гафурова.

В годы деятельности музея сотрудниками были образованы новые экспозиции «Зал памяти и дарения», «Зал автографов», «Музей истории таджикского народа языком архивных материалов, карт, фотодокументов и книг». Из-за недостаточности экспозиционной площади музея, они были размещены в личной квартире директора музея Х. Х. Холджураева, находящегося по соседству с музеем.

В последние годы, вошли в практику работы музеев республики организация и проведение и таких форм культурно-образовательной деятельности, как творческие встречи, открытые уроки, КВН и презентации новых книг, изданные учеными музеев. Так, по инициативе Республиканского музея академика Бободжона Гафурова в 2011 году был организован и проведен КВН, посвященный 20-летию XVI Сессии Верховного Совета Республики Таджикистан со школьниками школы № 57 района Бободжона Гафурова, между двумя командами «Истиклолият» («Независимость») и «Вахдат» («Единство»); презентация лучших исполнителей песни «Я пою для Родины» и новых книг ученых музея. Также, вошло в традицию музея ежегодно организовывать и проводить дни первокурсников, дни выпускников средних школ, недель факультетов, дней памяти академика Б.Г. Гафурова, а также мероприятий, посвященных Дню учителя и науки.[10, с.132]

Новым явлением в культурно-образовательной деятельности республиканского музея явилось применение наиболее привлекательных форм работы с посетителями. В 2015 году во дворе республиканского музея, был образо-

ван «Музей под открытым небом», где были представлены фотографии с комментариями о жизни и деятельности академика Б. Гафурова, Истории Таджикистана, деятелях науки и культуры Согдийской области и Гафуровского района. Данная инициатива сотрудников музея является новой формой культурно-образовательной деятельности по привлечению детей, учащейся молодежи и граждан в музейном деле, которая стала первым опытом в практике музейного дела в Таджикистане.

Анализ культурно-образовательной деятельности музея академика Б. Гафурова показал, что в практике работы музея в основном применялись следующие базовые формы культурно-образовательной работы: экскурсии, лекции, встречи, открытие уроки, КВН, презентации, исторические игры и тематические конкурсы. Свообразным начинанием в музейном деле республики является создание и деятельность Научного центра «Гафуроведения» при музее, которая внесла весомый научный вклад в исследовании жизни и деятельности академика Б. Гафурова. Однако, вместе с тем в практике работы музея ввиду многолетнего недостаточного финансирования со стороны государства и местной исполнительной власти (хукумата), в основном не применяются современные технологии информационно-коммуникативные средства в деле научно-фондовой деятельности, экспозиционно-выставочной, культурно-образовательной и научно-исследовательской работы. Острой проблемой для музея, расположенного в районном центре республики, является комплектование сотрудников музея профессиональными кадрами и научными сотрудниками.

Ключевые слова: музей, Гафуров Б., экспозиция, экспонаты, документы, научное исследование, научный центр, культурно-образовательная деятельность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гафуров, Бободжан Гафурович [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
2. Республиканский музей академика Б.Г. Гафурова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elint.kunstkamera.ru/catalog/respublikanskijmuzejakademikabggafurova>
3. Музей академика Бободжана Гафурова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
4. Человек-легенда. – Худжанд: Нури маърифат, 2003. – 460 с.
5. Академик Б. Г. Гафуров, Кн. 1-я. – Худжанд: 1998. – 207 с.
6. Академик Б. Г. Гафуров, Кн. 2-я. – Худжанд: 1998. – 173 с.
7. Из истории создания книги «Таджики». – Худжанд, 2010. – 268 с.
8. Гафуроведы и гафуроведение. – Душанбе: Ирфон, 2010, – 276 с.
9. Холджураев Х., Зоиров Г. Академик Б. Г. Гафуров в памяти народа. – Худжанд, 2012. – 196 с.

10. Шарифзода Ф. Социально-культурная деятельность музеев Таджикистана в период независимости (1991-2011): Научное издание. – Душанбе: Истеъдод, 2014. - 236 с.

UDK tajik: 9 + 908 + 069 + 069.5 + 069.538

Sh.Sa'diev, F.Sharifzoda

HISTORY AND ACTIVITIES OF THE REPUBLICAN MUSEUM OF ACADEMICIAN BOBOJON GAFUROV

In this article are highlighted the history of creation and activity of the museum of the famous Tajik scientist, politic and public figure academician of the Academy of Sciences of the USSR Bobojon Gafurov. In the example of the museum authors revealed the forms and methods of cultural and educational work of the Research Center of academician B. Gafurov. In conclusion, are summed up the positive outcomes of the museum activities and defined out the main objective shortcomings for the further improvement of museum.

Keywords: museum, Gafuriv B., exhibition, exhibits, documents, scientific research, research center, cultural and educational activities.

ТДУ 78.082.4 + 785.6 + 37 тоҷик + 782/785 + 378 тоҷик

Ч. Обидпур

Н. Обидова

КОНСЕРТҲОИ ҲИСОБОТИИ МУАССИСАҲОИ ТАЪЛИМИИ САНЪАТ

Таърихи таъсисёбии муассисаҳои таълимии мусиқӣ дар Тоҷикистон ба охири солҳои 20-уми асри ХХ рост меояд. Соли 1929 нахустин техникуми мусиқӣ-театрии ба номи Абдулқосим Лоҳутӣ дар шаҳри Хучанд ба кор шурӯъ кард. Соли 1937 дар шаҳри Сталинобод (ҳозира Душанбе) мактаби бачагонаи мусиқии №1 ба номи Чайковский ва соли 1945 омӯзишгоҳи мусиқӣ таъсис дода шуд, ки дар онҳо омӯзиши соҳҳои мусиқӣ бо нота ва таълими назарияи мусиқӣ шурӯъ шуд [4, с.73]. Яъне услуби нотанависӣ дар ҷумҳурӣ аз соли 1929 ҷорӣ шудааст.

Айни ҳол дар тобеияти Вазорати фарҳанг 3 мактаби олий - Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода, Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов, Донишкадаи давлатии тасвирӣ ва дизайн, 6 коллеҷи фарҳанг ва санъат, 2 мактаб-интернати махсусгардонидашудаи соҳаи мусиқӣ ва санъат ва 86 мактаби бачагонаи мусиқӣ (санъат) амал менамоянд [4, с.73].

Мо дар ин мақола оид ба се консерти ҳисоботии муассисаҳои таълимии шаҳри Душанбе ибрази назар мекунам.

1

Мактаб-интернати миёнаи махсуси мусиқии ҷумҳуриявии ба номи Зиёдулло Шаҳидӣ соли 1961 дар заминаи мактаби мусиқии бачагонаи таҳсилоти 7-солаи ба номи П. И. Чайковский таъсис дода шуд. Соли 1963 ба мактаби миёнаи махсуси мусиқии ҷумҳуриявӣ ва соли 1977 ба мактаб-интернати миёнаи махсуси мусиқии ҷумҳуриявии ба номи Зиёдулло Шаҳидӣ таъдир дода шуд. Мактаб аз соли 1985 ба номи композитори шинохтаи тоҷик Зиёдулло Шаҳидӣ номгузорӣ шудааст [2, С. 3-5].

Ин боргоҳи хунардар тӯли фаъолияти зиёда аз нимасраи худ, мутахассисони мусиқии касбиро дар заминаи миёна тарбия менамояд, ки як қисми онҳо ба мактабҳои олии мусиқии ҳам дар ҷумҳурӣ ва ҳам берун аз он дохил шуда, хунари худро сайқал медиҳанд ва имрӯз дар муассисаҳои таълимии ҷумҳуриявӣ ва хориҷи кишвар фаъолият доранд.

Консерти ҳисоботии имсолаи мактаби мазкур, ки рӯзи 21 майи соли 2015 дар толори зебои нав таъмирхӯрда баргузор гашт, ба ҷашни 70-солагии Ғалаба бахшида шуда буд. Дар концерт намоёндагони ҳама шӯъбаҳо (ғайр аз шӯъбаи назарияи мусиқӣ) хунарнамоӣ карданд.

Консертро хори мактаб ҳусни оғоз бахшида, ду асарро иҷро кард, ки ҳарду ҳам асарҳои композиторони рус буданд. Суруди аввал «Песня о матери-планете» мусиқии А. Пахмутова, асари дувум «Хор гулящих» мусиқии П. И. Чайковский. Суруди аввалро талабагони синфҳои 2-юм ва 3-юм иҷро намуданд. Хорро омӯзгор Н. Смирнова дирижёрӣ кард. Суруди дувумро хори умумии мактаб сароид ва онро роҳбари хор омӯзгор Е. Проснякова дирижёрӣ кард. Хорсароён ҳарду сурудро (бо ҷӯршавии роял) тоза, бурро ва бо эҳсос суруданд. Онҳо мазмуни шеърхоро бо оҳанг баён карда, хусусияти хушоҳангии сурудхоро кушода тавонистанд. Ин буд, ки хунари онҳо аз тарафи шунавандагон хуб пазироӣ шуд.

Қобили қайд аст, ки оркестри омехтаи навтаъсиси мактаб (созҳои миллӣ, тори камонҷадор ва нафасӣ) бо 2 номера баромад кард. Ин даста «Тановари нав»-и М. Мирзоев ва «Рақси афғонӣ»-и У. Мадёрвро (роял низ ҳамовоз буд) тоза ва бо ҳиссиёт навохт. Мавриди иҷро ансамблनावозиро дар гурӯҳҳо хуб риоя намуда, тобишҳои динамикӣ ва ибораҳои мусиқӣ дар пиесаҳо мувофиқи меъёр буд. Навозиши оркестр ба шунаванда таъсири фаромӯшнашавандаеро боқӣ гузошт.

Аз шӯъбаи фортепиано дар концерт 6 номера садо дод. Аз инҳо 4 нафар якканавоз: хонандаи синфи 9-ум Пирназарова Ш. (синфи омӯзгор Е. Проснякова) мазуркаи сол минор-и Ф. Шопенро моҳирона иҷро кард. Ҷ пиесаро бо техникаи баланд, садои дилнавоз, иборахоро хуб ҳис карда, хислати асарро кушода тавонист. Хонандаи синфи 11 Маликзода З. (синфи омӯзгор В. Макиевская) Романси фа минори П. И. Чайковскийро, ки аз навозанда хусусияти хушоҳангӣ, таъсирбахшиву навозишкоронаро талаб мекунад, бо маҳорати баланд иҷро

кард; Этюди №9 Ф. Шопен дар иҷрои хонандаи синфи 11 Аҳмадова Г (синфи омӯзгор Е. Просянкoва) бо кайфият, хеле таъсирбахшу эҳсоснок ва техникаи хуби навозандагӣ садо дод; Маҳорати иҷрокунандагии хонандаи синфи 11-дипломанти бозихои байналмиллалии Делфи-и ш. Волгогради ФР соли 2014 Баҳромзода Асрина (синфи омӯзгор В. Макиевская) дар иҷрои Прелюдияи до-диез минори С. Рахманинов қобили таҳсин буд. Ӯ асарро пуртаъсиру хушобуранг, устувору бурро ва бо ҳиссиёти хеле баланд иҷро кард.

Ду номераи дигари ин шуъба дар ду роял навохта шудаанд ва барномаи консертро боз ҳам рангинтар намуданд. Хонандагони синфҳои 6-ум Набиева З. ва 7-ум Қодирова К. (синфи омӯзгор В. Макиевская) асари композитор А. Сфасман (Цфасман) «Неудачное свидание»-ро, ки бо ритм ва аз ҷиҳати техникаи хеле мураккаб аст, бо кайфияти хуб иҷро намуданд. Дар навохтани пиеса обу ранги тасвир хеле бараъло ҳис карда шуд. Онҳо асарро озодона, яқоя бо як нафас иҷро намуданд. Маҳорати иҷрокунандагии ин ду хонанда, ки ояндаи дурахшондоранд, ба шунавандагон бисёр хуш омад.

Дуэти дувумро боз ҳам хонандагони синфҳои 6-ум Мирзоева А. ва 7-ум Алишерова Ш. бо унвони «Рақс бо шамшерҳо»-и композитор А. Хачатурянро аз балети «Спартак», ки барои оркестри симфонӣ эҷод шуда, аз ҷиҳати техникаи бисёр мураккаб аст, дар ду роял дар сатҳи баланди иҷрокунандагӣ, бо суръати шӯх пуртаъсиру ифоданок иҷро карданд. Истеъдоди баланди ин ду навозанда шоистаи таҳсин аст.

Аз шуъбаи созои миллии хонандагон дар созои най, ғижак, рубоб ва дутор ҳунарнамоӣ карданд. Хонандаи синфи 4-ум дар най «Сайри лола»-и композитор О. Назаров ва М. Муравинро бо ҷӯршавии роял (роялнавоз А. Турсунова) бо суръати шӯх, бурро ва бенуқсон хеле мохирона иҷро кард. Асари композитор В. Монти «Чардаш»-ро дар ғижак хонандаи синфи 11 Ёқубов З. (синфи омӯзгор Ҳ. Пиров) навохт. Бояд гуфт, ки асари мазкур аз репертуари консертии скрипканавозон буда, аз навозанда маҳорати баланд, садои дилнавоз, техникаи хубу ҳиссиёти баландро тақозо мекунад. Дар навозиши ин хонанда чунин малакаҳо кам ҳис карда шуд. Алалхусус дар иҷрои қисми сусти аввали пиеса, ки ибораҳо бо ҳам хуб пайваст нашуданд.

Баромади хонандаи синфи 11-дипломанти бозихои байналмиллалии ДЕЛФИ дар шаҳри Волгогради ФР (2014), рубобнавоз Холов Фаёз (синфи омӯзгор Қ. Малаев) хеле мароқангез буд. Ӯ пиесаи композитор Е. Метсакаппо «Тарантелла»-ро бо ҷӯршавии роял (роялнавоз Р. Сангинова) бо суръати шӯху техникаи расо, хушҳолона ба самъи шунавандагон расонида тавонист, вале, суръат каме тезтар шуд.

«Навои уйғурӣ» дар такмили Э. Шукурлаев ва Ф. Василов, ки аз ҷиҳати ритмаш ҷолибу мураккаб аст, дар иҷрои гурӯҳи дуторнавозон ва рубобнавозон бенуқсон иҷро карда шуд. Даста ба яқоянавозӣ ва ҳислати хушоҳангии пиеса хуб аҳамият доданд. Роҳбари даста, профессор Қ. Қурбониён.

Шуъбаи мазкурро ансамбли рубобнавозон таҳти роҳбарии омӯзгор Қ. Малаев ҷамъбаст намуд. Дар иҷрои ин даста пиесаи композитор А. Мусоев «Наво ва суруд» ва суруди «Муҳаббат»-и З. Шаҳидӣ дар такмили Ш.

Ашуров бо маҳорати баланди ичрокунандагӣ, пуртаъсиру бенуқсон садо доданд.

Аз шуъбаи созҳои нафасӣ ду нафар кларнетнавоз ва ду нафар флейтанавоз хунарнамоӣ карданд. Хонандаи синфи 6-ум Олимов Ч. (синфи омӯзгор Д. Раҷабов) аз уҳдаи иҷрои суруди «Хонаи мо»-и композитор З. Шаҳидӣ баромад, вале дар диапазони болои суруд кларнет бо роял каме ночӯр садо дод. Навои «Суруди кӯҳсор»-и композиторон Б. Ҳабибов ва Ш. Сайфиддиновро бо кларнет хонандаи синфи 11 Паллаев М. (синфи омӯзгор Д. Раҷабов), ки аз 3 зарбу усул (3 қисма) иборат аст, бо маҳорати баланд, боэҳсос ва садои форами техникаи хуб иҷро кард. Хонандагони синфи 7-ум Муминов М. ва 8-ум Наврӯзов Ф. (синфи омӯзгор С. Ҷӯраева) бо флейта «Рақс»-и композитор Ф. Куперенкоро бо маҳорати баланд иҷро намуданд. Навохтани ин ду хонанда аз ҷиҳати бадеият, хусусияти хушоҳангии асар, таъсирбахшу ҷӯрнавозӣ, садои форами дилнавози дуэтнавозон аз оғоз то ба охири пиеса ҳис карда шуд. Консертмейстер Р. Сангинова буд.

Аз шуъбаи созҳои тории камончадор 7 номера садо дод. Якканавозон: хонандаи синфи 2-юм (аз ҳама иштирокчиҳои хурдсол) Сангинов Х. (синфи омӯзгор Р. Сангинов) аз уҳдаи иҷрои «Гавот»-и композитор Ф. Госсек ба хуби баромад. Вариатсияҳои «В поле косари»-и композитор А. Комаровскийро хонандаи синфи 3-юм Мирзоева Ю. (синфи омӯзгор Р. Сангинов) оҳангдор, бо ҳиссиёту таъсирбахш иҷро кард. «Оҳанг»-и композитор П. И. Чайковскийро хонандаи синфи 8-ум Мамадгазиева О. (синфи омӯзгор Р. Сангинов) бо маҳорати баланд навохта, хусусияти хушоҳангӣ, обу ранги тасвир ва рӯҳияи лирикии пиесаро ифода карда тавонист. Навозиши ин 3 номераи болоро дар роял Р. Сангинова ҳамовозӣ кард.

Баромади хонандаи синфи 11 Сергиенко Андрей (синфи омӯзгор Е. Пармонкулова) бо скрипкаи алт хеле ҷолибу шоистаи таҳсин буд. Ӯ «Сиганские напевы»-и композитор П. Сарасатеро, ки аз ҷиҳати навозиш бисёр асари мураккаб аст, бо тамоми нозукиҳои иҷро кард. Хислатҳои хушоҳангиро дар ибораву ҷумлаҳо хуб ҳис карда, эҳсосноку таъсирбахш ва обу ранги тасвири асарро ба шунаванда расонида тавонист. Навохташ басо дилнавоз буд. Хунарнамоии ин навозандаи боистеъдод аз тарафи шунавандагон хуб пазироӣ шуд.

Пиесаи «Сувенир» барои 2 скрипкаи композитор И. Флоровро хонандагони синфҳои 8-ум Мамадгазиева О. ва 11-ум Амонова Х. (синфи омӯзгор Р. Сангинов), ки дар ритми «чаз» эҷод шудааст, бо ҷӯршавии роял (роялнавоз Р. Сангинова) бо ҳиссиёти баланд иҷро намуданд. Навозандагон ҳангоми иҷрои пиеса ба ритми оҳанг хуб диққат андохта, хусусияти хушоҳангии асарро бурро бо кайфият ва хушобу ранги хоса кушода тавонистанд.

Қобил ба қайд аст, ки дар концерт пиесаи оҳангсоз-хонандаи мактаб Пирназарова Шарофат (синфи омӯзгор Ш. Ашӯров) бо унвони «Садои дил», ки барои скрипка, виолончел ва фортепиано эҷод шудааст, бори аввал (дар роял ҳуди муаллиф) иҷро шуд. Пиеса, ки дар шакли суруд эҷод шудааст, рӯҳияи лирикӣ дошта, саршори хушоҳангиву дилнавозист. Навозандагон пиесаи мазкурро хеле пуртаъсиру эҳсоснок ва бо ҷӯрнавозии хуб иҷро намуданд.

Концертро ду номераи ансамбли скрипканавозон тахти роҳбарии Арбоби хунари Ҷумҳурии Тоҷикистон Р. Сангинов хусни хотима бахшид. Дар аввал ансамбл пиесаеро бо унвони «Ракси бразилӣ», ки хеле ритми ҷолиб дорад ва онро композитор З. Нишонов барои ин даста моҳирона такмил додааст, бо шухиву таъби болида, эҳсосноку пуртаъсир иҷро намуд.

Дар хотимаи концерт асари бисёр мураккаб - Увертюра ба операи «Кармен»-и композитор Ж. Бизе бо ҷуршавии роял (роялнавоз Р. Сангинова) дар иҷрои ансамбли скрипканавозон ботантанаву хеле пуртаъсир садо дод ва ба ин ҷорабинӣ нуқтаи пуарарзиш гузошт.

Қайд кардан ба маврид аст, ки мактаб-интернати миёнаи махсуси мусиқии ҷумҳуриявии ба номи З. Шаҳидӣ айни ҳол дар ҷумҳуриё ягона муассисаи таълимиест, ки қариб дар ҳама соҳаи мусиқӣ мутахассисони баландихтисосро дар зинаи миёна тарбия намуда ба воя мерасонад. Аксари хатмкардагон ҷӣ дар мактабҳои олии мусиқии ҷумҳуриявӣ ва ҷӣ берун аз он дохил шуда, хунари ҳудро сайқал медиҳанд.

Бояд гуфт, ки сатҳи концерти ҳисоботии имсола аз концертҳои ҳисоботии 5-10 сол пеш ба қулли фарқ мекунад, чунки таълиму тарбия дар ин мактаб (директор Қосим Маллаев) ҷавобгӯи замон аст.

2

Концерти ҳисоботии имсолаи мактаб-интернати миёнаи махсуси санъати ҷумҳуравии ба номи М. Атоев 22 майи соли равон дар толори Донишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода баргузор гашт. Интиҳоби толори Донишкада барои концерт бесабаб набуд: аввалан ин ки толори мазкур хеле калону зебост ва ба мактаб наздик аст, дувум ин ки мебоист бори нахуст якчанд номера бо ҷуршавии сози арғунун, ки танҳо дар ин толор вучуд дорад, иҷро карда мешуданд.

Концерт ба хори «Овози халқ»-и композитор Д. Дустмуҳаммадов (шеърӣ М. Миршакр) оғоз шуд ва онро хори хонандагони мактаб бо ҷуршавии роял иҷро намуданд. Концертмейстер Ф. Комилова буд. Хорро хонандаи синфи 11 Байдуллоева Д. хеле дилпуруна дирижёрӣ кард ва хорсароён онро таъсирбахшу эҳсоснок суруданд.

Оркестри соҳаи миллии мактаб бо ду номера хунарнамоӣ кард. Дар иҷрои ин даста «Валси тоҷикӣ»-и композитор А. Бобоев ва «Бадахшон»-и композитор М. Баротов бо риояи тобишҳои динамикӣ хеле хушоҳангу дилнавоз садо доданд. Ин ду пиесаро роҳбар ва дирижёрӣ оркестр омӯзгор Г. Фуломҳайдаров дирижёрӣ кард.

Шуъбаи анъанавӣ 4 номераро пешкаши шунавандагон гардонид. Хонандаи синфи 10 – и ҳамин шуъба Шукуров Х. (синфи омӯзгор, профессор Қ. Курбониён) суруди халқии «Фалакӣ»-ро бо ҷуршавии дастаи навозандагони соҳаи халқӣ хеле моҳирона бо овози форами дилнавоз пешкаши шунавандагон гардонид.

Ансамбли соҳаи миллӣ (роҳбарон: С. Табаров, Т. Аргатов), ки асосан аз омӯзгорон иборат буд, навои оҳангсоз М. Ҷумъаевро бо унвони «Илҳом» дар шакли унисон навохтанд. Бояд гуфт, ки ҳангоми иҷрои наво тақсимои оҳанг

байни навозандагон на чандон хуб буд, ба тобишҳои динамикӣ кам аҳамият дода шуд ва наво якқадар безҳосу якраг садодод.

Суруди «Бихандад лола»-и композитор Ф. Солиев (шеъри Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ) дар иҷрои хонандаи синфи 11 Ҳочаев А. (синфи омӯзгор М. Муқимова) бо ҷӯршавии ансамбли созоҳои миллӣ бо овози форуму завқи баланд, таъсирбахшу эҳсоснок сароида шуд.

Ансамбли анъанавӣ ва рақс сюиетаеро бо шеърҳои Ҷомӣ ва Мир Сайид Али Ҳамадонӣ пешкаши шунавандагон гардониданд. Дар ин номера сурудхонон ва раққосон ҳарчанд заҳмат ба ҳарч дода бошанд, вале натавонистанд завқи шунавандагонро бедор созанд. Рақсо ба зарбу усули оҳанг ночаспон, ҳаракатҳои дастҳо ва ҷарҳаниҳои нобаробар ба чашм мерасид. Қиёфаҳои раққосон ба мазмуни суруду мусиқӣ мувофиқат намекард. Дар иҷрои суруду рақсо якдилӣ қис қарда намешуд.

Дастаи ғижакнавозон (роҳбар М. Отахонов) оҳанги суруди «Дурдона»-и композитор Т. Азимовро дар шакли унисон тоза ва бенуқсон иҷро намуданд. Вале техникашон руякӣ ва тобишҳои динамикӣ наҷандон хуб буд. Албатта ин икдоми хубест, агар гурӯҳи ғижакнавозон якҷоя асареро навозанд, вале хуб мебуд, агар шогирдон ақалан ба ягон пиесаи дуовоза дар концерт баромад мекарданд. Ингуна пиесаҳо барои ду скрипка дар эҷодиёти композиторони классик ва муосир қам нестанд. Танҳо омӯзгорро лозим аст, ки чунин асарҳоро барои шогирдон интиҳоб намояд ва ва омӯзонад.

Хонандаи синфи 10 Набиев Б. (синфи омӯзгор А. Турсунова) Сонатаи №8 «Патетическая»-и композитор Л. Бетховенро беҳато навохт, вале суръат сустар шуд, кашол ёфт ва ҷумлаҳо бо ҳам пайваст нашуданд. Бино бар ин шогирд хусусияти хушоҳангии асарро баён қарда натавонист.

Дар иҷрои рубобнавозони синфи 10 Ҳақназаров Н. ва Ҳасанов С. (синфи омӯзгор С. Абдураҳимова) пиесаи композитори озар М. Адил-Герай «Бахчақурд», ки аз ҷиҳати иҷро хеле мураккаб аст, бо ҳиссиёту техникаи хуб, буррову таъсирбахш садодод. Концертмейстер О. Насируддинова буд.

Хонандаи синфи 11 Остонаев Ф. (синфи омӯзгор Л. Саидова) Элегияи ба хотираи Т. Сатторов бахшидаи композитор Ш. Ашуровро бо ҷӯршавии роял (роялнавоз Н. Маҳмудова) бо самимияту садоди дилнавоз ва эҳсоснок навохт. Худи пиеса-лирикӣ буда, хусусияти хушоҳангӣ дорад. Навозанда тавонист ҷумлаву ибораҳоро бо ҳам дуруст бипайвандад. Нюансҳо низ хеле хуб риоя шуданд ва тамошобин тавонист аз шунидани ин асар қайфият барад.

Баромади скрипканавозон-хонандагони синфи 7-ум Ҳабибов Ш. ва 9-ум Ҳочаев С. (синфи омӯзгорон П. Баҳромова ва Л. Шаропова) хеле ҷолибу шуниданбод буд. Онҳо «Ларго»-и композитор А. Верочиниро бо ҷӯршавии аргунун (аргунуннавоз Ф. Комилова) эҳсосноку таъсирбахш навохта, хусусияти хушоҳангии пиесаро баён қарда тавонистанд.

Хонандаи синфи 10 Одилов М. (синфи омӯзгор М. Турсунова) дар роял «Токката-прелюдия»-и композитор И. Шаморо бо техникаи хуби навозандагӣ буррову таъсирнок иҷро қард. Ҳангоми навохтани асар обу ранги тасвир хеле хуб қис қарда шуд.

Баромади чангнавоз - хонандаи синфи 10 Абдурасулова Ф. (синфи омӯзгор М. Абдурасулов) таъсирбахшу хотирмон буд. Ӯ «Валс»-и композитор Г. Свиридовро, ки аз иҷрокунанда техникаи баланди навозандагиро тақозо мекунад, хеле хушоҳангу дилнавоз, бо кайфияту эҳсоснок иҷро кард. Шавқу завқ ва маҳорати баланди чангнавозии Абдурасулова Ф. шоистаи таҳсин аст.

Фантазия аз кинофилми «Два бойтса»-и композитор А. Шаловро хонандаи синфи 6 Тошев И. (синфи омӯзгор А. Мансуров) дар рубоби прима бо ҷӯршавии роял (роялнавоз Ф. Комилова) хело мароқангезу хотирмон навохт. Ӯ асарро бо техникаи хуб, буррову бенуксон иҷро намуда, хусусияти хушоҳангӣ ноансҳову тобишҳои динамикии пиеса бараъло риоя шуданд.

Ансамбли рубобнавозон (роҳбар омӯзгор С. Абдурахмонова) асари композитор Б. Аветисов «Жок»-ро бо ҷӯршавии роял (роялнавоз Ф. Комилова) беҳато бо суръати шӯх иҷро намуданд. Вале тобишҳои динамикии пурра риоя нашуда, хусусияти хушобу рангии пиеса бетасвир монд.

Баромади ансамбли рақсии хонандагон (роҳбар омӯзгор Х. Холова), ки «Рақси кӯлобӣ»-ро иҷро намуданд, диққатҷалбукунанда буд. Аввалан, роҳбари ансамбл дар интиҳоби оҳанг хато накардааст. Дигар ин ки раққосон низ зарбу усул ва нозу шеваи кӯлобихоро хело хуб дарк намудаанд. Бинобар ин ҳаракатҳову қиёфаи раққосон бо зарбу усул дар оҳанг бисёр мувофиқ афтодаанд. Тамошобинон ин номераро бо завқи баланд тамошо намуданд.

Навои композитор Равӣ Шанкар «Рақси ҳиндӣ»-ро дар такмили М. Охунов ансамбли дуторнавозон (роҳбарон: М. Охунов, Қ. Қурбониён) бо ҷӯршавии роял (роялнавоз М. Полвонов) навохт. Бояд гуфт, ки ин номера барои дар консерти ҳисоботӣ баровардан, арзиши бадеӣ надошт, ҳарчанд, ки ансамбл онро беҳато иҷро кард.

Асари тозаӣ композитор З. Нишонов бо унвони Навои труба «Рахш» барои якканавоз бо ҳамовозии оркестри чаз таъсирбахш садо дод. Онро хонандаи синфи 10 Хусейнов Б. хеле моҳирона, дар ритми чаз бурро, бо обу ранги тасвир дилпуруна иҷро кард. Дирижёр-муаллифи пиеса, Арбоби ҳунари ҶТ Зокир Нишонов буд.

Баромади ансамбли соҳҳои зарбии «Эделвейс» бо 2 номера консертро ҳусни хотима бахшид. Дар иҷрои ансамбл «Полка-Буфф»-и композитор В. Биберган ва «Рақс бо шамшерҳо»-и композитор А. Хачатурян (роҳбар В. Ҷаводзода) бо ҳамовозии роял (роялнавоз О. Насируддинова) бо суръати шӯх хеле таъсирбахш садо дод. Ансамбл ин 2 номераро бо техникаи навозандагии хуб, ҳаяҷонбахшу таъсирнок бо кайфияти олии иҷро намуд ва ҳунарнамоии онҳо писанди шунавандагон гардид.

3

Консерти ҳисоботии донишҷӯён, омӯзгорон ва хатмкардагони коллеҷи санъати шаҳри Душанбе ба номи Аҳмад Бобоқулов ба чашни 70-умин солгарди таъсиҷебии ин боргоҳи ҳунару маърифат бахшида шуда буд. Ба ин муносибат лозим донистем порчаеро аз табрикоти Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон Шамсиддин Орумбекзода, ки дар рӯзномаи «Баҳори аҷам» (2015, № 18 (345),

26 май) чоп гардидааст, пешкаши хонандагон гардонем. Ӯ гуфта: «Шогирдону донишчӯён, устодону омӯзгорони мухтарам! 70-умин солгарди таъсисёбии ин боргоҳи хунару маърифат, коллечи санъати шаҳри Душанбе ба номи Аҳмад Бобокуловро барои ҳар яки шумо сидқан табрику тахният гуфта, бароятон саодати рӯзгор, тавфиқ дар чодаҳои илму ирфон ва ҳосили дастовардҳои шоён орзумандам» [1, с.1].

Мо низ ин 70 солро натиҷагирӣ мекунем ва гуфта ҳам метавонем, ки як зумра композиторони шинохтаи ҷумҳурӣ: Х. Абдуллоев, А. Одинаев, М. Атоев, Ф. Баҳор, Д. Дустмуҳаммадов, Ё. Сабзанов, Ш. Сайфиддинов, Т. Сатторов, А. Ҳамдамов, С. Ҳамроев, Т. Шаҳидӣ, Қ. Яхёзода ва чанд тани дигар, ки дар рушди санъати касбии ҷумҳуриамон ҳиссагузоранд, дастпарварони ҳамин боргоҳи хунаранд. Хатмкардагони коллеч дар соҳаи созҳои милли - Ҷ. Обидпур (нахустин профессорони соҳа), А. Ниёзмамадов, Д. Қурбонов, Х. Мачидов, М. Муртазоев, Қ. Ёқубов, Қ. Қурбонӣён, Х. Низомов, А. Мусоев, А. Матхолов, Ф. Файзуллоев дар тӯли ин солҳо мутахассисони баландхитисосро ба воя расонида, китобу дастурҳои таълимии соҳаро таълиф намудаанд, назаррас аст. Овозхонони касбии ҷумҳурӣ А. Бобоқулов (Артисти халқии СССР), Б. Маҳмадқулов, О. Сабзалиева, Л. Кабирова, Н. Раҳматова, А. Мирраҷабов, З. Аминова низ дастпарварони коллеч буда, дар ҷумҳурӣ машхуранд. Ҳамчунин аввалин хатмкардагон дар соҳаи созҳои оркестрӣ: С. Шамсов (кларнет, нахустин профессорони соҳа), Р. Сангинов (скрипка), Б. Меробов (тромбон, дирижёр), Ю. Саодатов (скрипка), С. Олимов (гобой), Қ. Ризоев (фагот), М. Сатторов (скрипкаи алт) дар ҷумҳурӣ шинохта шудаанд. Соҳибхунаронони сози фортепиано: Р. Айрапетянс, Л. Халилова, Т. Олимпиева И. Волкова, Е. Максимович ва боз чанд тани дигар аз хатмкардагони солҳои аввали коллеч буда, худи онҳо низ шогирдони зиёдеро тарбия намуда, ба воя расонидаанд.

Консертҳои ҳисоботиҳои коллеч 29 майи соли 2015 дар толори таъмиршуда ва барои гузаронидани чорабиниҳо хеле мувофиқ баргузор гашт. Консертро оркестри созҳои халқии донишчӯён ва омӯзгорон оғоз намуд. Дар иҷрои ин даста ду асар – «Рақс»-и композитор Ш. Сайфиддинов ва суруд «Офтобаки ман» (шеър ва мусиқии Э. Капуа) садо дод. «Рақс»-ро хатмкардаи коллеч А. Юсупов ва сурудро Арбоби хунари Тоҷикистон, хатмкардаи коллеч Д. Қурбонов дирижёрӣ намуданд. Яққохон –Хунарманди мардумии ҷумҳурӣ, хатмкардаи ҳамин коллеч А. Мирраҷабов сурудро хеле таъсирбахш, бо ҳиссиёти баланду овози форам иҷро кард. Ҳарду асар ҳам хуб садо доданд ва писанди шунавандагон гардиданд.

Ансамбли созҳои халқии донишчӯён ва омӯзгорон навои «Гулрез»-и М. Ҷумъаевро навохт. Вале баъзе созҳои ноҷӯру навозиш якранг буд. Илова бар ин дар ҳайати ансамбл-скрипка ба ҷои ғижак, флейта ба ҷои най истифода шуда, ҷои созҳои миллиро танг карданд. Дар ҷашм бисёр бад менамояд, вақтҳои скрипкаро мисли ғижак дар сари зону гузошта менавонанд. Дар муассисаҳои таълимӣ ба ин кор набояд даст дод.

«Квартет-126»-и композитор В. Мотсартро донишчӯён ва омӯзгорони шуъбаи «Созҳои тории оркестрӣ» таҳти роҳбарии хатмкардаи коллеч Р. Асланова иҷро намуданд. Дар навохтани онҳо тобишҳои динамикӣ хуб риоя нашуд. На-

возандагон ба навозиши ҳамдигар дуруст гӯш намедоданд. Аз ин рӯ, навозиши онҳо беҳиссиёту якраңг буд.

Донишҷӯи курси сеюми шуъбаи фортепиано Даниярова Ш. 9 (синфи омӯзгор С. Карякина) асари композитор С. Раҳмонов «Полишинел»-ро беҳато навохт, вале техникаи навозандагиаш рӯякӣ буд. Бинобар ин навозишаш начандон таъсирбахшу хушоҳанг садо дод. «Хор-стаккато»-и композитор Г. Диникуро дар флейта донишҷӯи соли 4-ум Давлатшоев З. (синфи омӯзгор С. Бобиев) бо чӯршавии роял (роялнавоз Н. Белинская) хушҳолона, бурро навохта, хусусияти хушоҳангии пиесаро кушода тавонист, вале флейта бо роял каме ночӯр буду табъи шунавандаро андаке хира кард. Донишҷӯи соли 2-юми шуъбаи сурудхонии академӣ Алиҷони Амин (синфи профессор Б. Мамадулов) суруди композитор Фало-ро бо чӯршавии роял (роялнавоз Р. Абдучабборова) хеле эҳсоснок, бо самимияту овози форам иҷро кард. Маҳорату овози дилнавози ин шогирд шоистаи таҳсин аст. «Лезгинка» аз балети «Гаянэ»-и композитор А. Хачатурянро донишҷӯи соли 3-юм Раҷабов У. (синфи омӯзгор Б. Шаймардонов) дар най бо чӯршавии роял (роялнавоз С. Маҳмудова), ки асари хеле шӯху техникӣ аст, бо ҳиссиёту суръати шӯх иҷро кард. Албатта чойҳои хроматикии пиеса дар най мушкилиҷро мебошад.

Ду номераи баъдӣ хеле ҷолибу шуниданбоб иҷро карда шуданд: яке суруди «Навои дил» (шеърӣ Ҷоруми Роҳун) мусиқии С. Нозимов, ки онро хатмкардаи коллеҷ Х. Шарифов бо ҳамовозии роял (роялнавоз М. Оев) бо овози дилнавоз хеле моҳирона суруд. Дар суруд паҳлуҳои хусусияти хушоҳангӣ, мазмуни шеър бо оҳанг пайваставу тамоми нозуқиҳои суруд кушода шуданд. Номераи баъдӣ навои «Фалак»-и композитор Қ. Қурбониён, ки онро дар думбура (датор) муаллиф, профессор Қурбони Қурбониён бо ҳамовозии роял (роялнавоз-Ҷунарманди шоистаи Тоҷикистон Н. Обидова) иҷро намуданд, хеле таъсирбахшу хушоҳанг, дилнавозу бурро бо ҳам чӯршуда, ки нозуқиҳои касбии навозандагӣ дар пиеса пурра риоя шуданд, басо хотирмон буд.

Ансамбли овозхонони шуъбаи сурудхонии анъанавӣ, суруди «Тараннуми Ватан»-и Д. Холовро (роҳбар А. Абдуалимов) дар шакли унисон якраңг иҷро карданд. Сурудхонии ансамбли мазкур дастаи ҳаваскоронеро пеши назар меовард, ки сурудро ҳамин тарз аз ёд мекунанду месароянд. Боз аз ин шуъба суруди мардумии «Зулфи парешон» (ғазали Бедил)-ро бо ҳамовозии ансамбл донишҷӯи соли 4-ум Раҳимзода А. сароид. Ҷарчанд ки ин шогирд овози форам дорад, вале ӯ хушобурангии сурудро кушода натавонист.

Ду номераи баъдӣ: «Рақси ҷавонӣ» ва «Базми дойранавозон» дар сатҳи миёна иҷро шуда, завқи шунавандагонро бедор карда натавонист. Алалхусус номераи дойранавозон, ки ба ҷои бо техникаи хуб ва нозуқиҳои иҷрокунандагӣ шунавандаро мафтун месохтанд, онҳо якраңгу баланднавохтанро маҳорати иҷрокунандагии касби худ донистанд.

Консертро ду номераи хорсароёни умумии коллеҷ ҳусни хотима бахшид. Асари композитор Х. Абдуллоев «Офтоби иттиҳод» (шеърӣ А. Бобочонов)-ро хори умумии коллеҷ бо чӯршавии роял (роялнавоз Т. Одинаева) тозаву таъсирбахш иҷро кард. Хорро донишҷӯи соли 4-уми шуъбаи дирижёри хори

академи Аҳроров хеле дилпуруна ва бо самимият дирижёрӣ кард. Консерт бо «Таронаи Ватан»-и композитор Т. Сатторов, ки онро хори умумии коллеҷ бо чӯршавии роял (роялнавоз Т. Одинаева) бо роҳбарии омӯзгор-хормейстер Е. Тиллоева иҷро кард, хеле дилнавозу таъсирнок ва бисёр тозаву бо ҳиссиёти баланд сароида шуд хотима ёфт.

Чунон ки гуфтем коллеҷи санъати шаҳри Душанбе ба номи А. Бобоқулов дар тӯли 70 соли мавҷудияташ дар рушди санъати касбӣ ва тарбияи мутахассисони соҳаи санъат басо назаррас аст. Вале вазъи кунунии таълиму тарбия дар ин боргоҳи ҳунар дар кадом сатҳ аст? Оё коллеҷ метавонад дар оянда низ анъанаҳои гузаштаи худро бештару хубтар ба роҳ монад ва ба мисли пештара мутахассисонро тарбия намояд? Мо мехостем дар барномаи концерти ҳисоботии ҷашнии коллеҷ ба ин саволҳо ҷавоб ёбем, вале ҳайҳот... Яъне мо интизор будем, ки дар барномаи концерти шогирдон дар ҳама соҳа баромад мекунанду сатҳи иҷрокунандагиро дар коллеҷ нишон медиҳанд, аммо сафи шогирдони якканавоз ва ҳофиз аз 5-то зиёд набуд. Панҷоҳ дар сади барномаи концертро хатмкардагони коллеҷ, ки дар тӯли ин солҳо дар ҷумҳурӣ санъаткорони шинохтаву соҳибунвонанд, ташкил меод.

Дар коллеҷ дуршавӣ аз санъати касбӣ ба мушоҳида мерасад. Чунон ки мо огоҳем, таълими фанҳои назариявӣ дар сатҳи паст қарор дошта, барои таълими ин фанҳо дар коллеҷ мутахассисони баландихтисос намерасанд. Таълим на дар ҳама соҳа (халқӣ ва оркестрӣ) хуб ба роҳ монда шудааст. Кадрҳои боихтисос намерасанд.

Банда, ки хатмкардаи коллеҷи мазкурам, ёд дорам концерти ҳисоботӣ бахшида ба 15-умин солгарди омӯзишгоҳ (маи соли 1960) дар Театри давлатии академии опера ва балети ба номи С. Айни баргузор гашта буд ва дар он концерт, асосан шогирдон баромад доштанд.

Аз мазмуну мундариҷаи барномаҳои концертҳои ҳисоботии 3 муассисаи таълимӣ бармеояд, ки дар мактаб-интернати миёнаи махсуси мусиқии ҷумҳуриявӣ ба номи З. Шаҳидӣ ва мактаб-интернати миёнаи махсуси санъати ҷумҳуриявӣ ба номи М. Атоев таълиму тарбия дар сатҳу сифати хуб ба роҳ монда шудааст. Чунон ки дар барнома омадааст, дар МИММ ба номи З. Шаҳидӣ дастаҳои ҳунарии шогирдони мактаб кам нестанд: хори синфҳои поинӣ, хори умумии мактаб, оркестри омехтаи мактаб, дуторнавозон, скрипканавозон ва рубобнавозон дар сатҳи баланди иҷрокунандагӣ амал мекунанд. Ба ин восита шумораи зиёди хонандагон ба сахна баромада, малакаҳои дар ансамбл навохтанро аз худ мекунанд. Донишандӯзии шогирдон дар ин самт сол то сол ташаққу меёбад. Дар барномаи концерти мактаб ҳамчунин дуэтнонавозони соҳаи фортепиано, скрипка ва флейта хеле ҷолиб баромад карданд. Якканавозон низ дар соҳаи фортепиано (2 нафар), скрипка (4 нафар), най, кларнет, рубоб ва скрипкаи алт маҳорати баланд нишон доданд.

Чунин дастаҳои ҳунарии шогирдон дар МИМСҶ ба номи М. Атоев низ амал мекунанд, ки шоистаи таҳсин аст.

Имрӯз, ки мо дар Ватани Соҳибистиклол ҳаёт ба сар мебарем, моро мебояд дар кадом соҳае кор кунем аз пештара дида бомасъулият бошем, чунки ободии ин Ватани азиз дар дасти ҳуди мост. Чунон ки Президенти мамлакат, ҷаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудаанд: «...ҳар яки мо вазифадорем, ки тамоми азму ирода ва неруву имкониятҳои худро барои хизмат ба халқу Ва-

тани маҳбубамон ва минбаъд низ сазавор будан ба эътимоди мардуми кишвар сафарбар намоем» [3].

Калидвожаҳо: мактаб, мусиқӣ, санъат, концерт, баромад, ансамбл, дуэт, созҳо, якканавоз, Ватан, созҳои зарбӣ, овозхон.

АДАБИЁТ

1. Табрикоти Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон Ш. Орумбекзода ба муносибати 70-солагии Коллеҷи санъати ш. Душанбе ба номи А. Бобоқулов // Баҳори Аҷам. – 2015. – 26 май.

2. Мактаби ҳунари асил / Мураттибон: Қ. Малаев, Ҷ. Комилов. – Душанбе: Бухоро, 2015. – 63 с.

3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 23 январи с. 2015 // Минбари халқ. – 2015. – 28 январ.

4. Обидпур, Ҷ. Фаъолияти муассисаҳои таълимӣ: вазъи кунунӣ ва рушди он // Паёмномаи фарҳанг. – 2011. – №2 (16). – С. 73-78.

5. Раҳимҷонов, Х. Боргоҳи ҳунар // Баҳори Аҷам. – 2015. – 26 май.

6. Яхшиев, Б. Шерхон, У. Коллеҷи санъати шаҳри Душанбе. – Душанбе: Бухоро, 2015. – 63 с.

УДК 782/785 + 785.6 + 37 таджик + 378(575.3) + 8.082.4

Дж. Обидпур

Н. Обидова

ОТЧЕТНЫЕ КОНЦЕРТЫ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА

Автор статьи рассматривает результаты отчетных концертов 3-х учебных заведений, состоявшихся в 2015 году: республиканской средней специальной музыкальной школы-интерната им. З.Шахиди, республиканской средней специальной школы-интерната искусств им. М.Атоева, колледжа искусств г. Душанбе им. А.Бобокулова.

По мнению автора, отчетный концерт школы им. З.Шахиди прошёл на высоком уровне. В нем были представлены творческие коллективы: ансамбли скрипачей, рубабистов, дутаристов, смешанный оркестр, хор младших и старших классов, а также дуэты и сольные номера.

На хорошем уровне был проведён концерт школы им. М.Атоева. Выступившие хоровые коллективы, дуэты и солисты показали, что профессиональное обучение в школе находится на должном уровне.

В отчетном концерте воспитанников колледжа искусств г. Душанбе им. А.Бобокулова посвященный 70-летию образования колледжа во многих номерах в основном принимали участие выпускники прошлых лет. На концерте исполнительский уровень оркестра народных инструментов и отдельные номера учащихся - инструменталистов колледжа не соответствовали требованиям про-

фессиональной подготовки учащихся. Автор считает что, это во многом связано с острой нехваткой педагогов - профессионалов среди педагогического коллектива колледжа и в связи низким уровнем теоретической подготовки будущих специалистов.

Ключевые слова: школа, колледж, музыка, искусство, концерт, выступление, ансамбль, дуэт, инструменты, солист, хор, оркестр, исполнительское мастерство.

UDK 782/785 + 785.6 + 37 tajik + 378(575.3) + 8.082.4

J. Obidpur,

N. Obidova

REPORT CONCERTS OF THE ART SCHOOLS

Author of this article considers the results of the reporting concerts held by three musical schools in 2015: Z.Shahidi's Republican special musical school, M.Atoev's Republican school of arts, and A. Bobokulov's College of Arts in Dushanbe. According to the author, reported concert Z.Shahidi's Republican special musical school was held in high level. It was presented by creative teams: violin ensemble, rubabist group mixed with orchestra, choir of junior and senior classes, dutar players, and duets and solos as well.

The concert of M.Atoev's Republican school of arts was held also in good level.

The concert of A. Bobokulov's College of Arts was performed by students of previous years. The capacity of the given college was not shown due to lack of staff teachers - professionals in almost all subjects of the college and because of the low level of theoretical training of future specialists.

Keywords: school, music, art, concerts, performances, ensemble, duo, tools, soloist, birthplace, percussion, singer

ТДУ 78 тоҷик + 37 тоҷик + 786/789 + 792 тоҷик + тоҷик 1

А. Зубайдов

САҲМИ ҲУНАРМАНДОНИ ФИЛАРМОНИЯИ ДАВЛАТИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ТАРҒИБИ СУРУДҲОИ КЛАССИКӢ

Фарҳанги қадимаи мусиқии мардуми куҳанбунёди тоҷик таърихи бою рангин дошта, ба боғи сарсабзу пур аз меваҳои расидаву лазиз шабоҳат дорад, ки он ҳама бурду бохт, баҳору хазон ва гармиву сардии аз сари

миллати чафокашидаи мо гузаштаро бо ҳам дидаву роҳи пуршебу фарози таърихи онро паси сар намуда, аз жарфнои қарнҳо то ба имрӯз, аз насл ба насл, аз Борбад то ба мо омада расидааст. Мардуми соҳибфарҳанги тоҷик зебоии олами ботинии хешро тавассути шеърӯ газал, рақсу тарона ва сурудӯ мусиқӣ ифшо намуда, ин ганҷи шоёнро чун мардуми чашм ҳифз карда, то ба имрӯз расонидааст. Ҳар як тоҷики бедордил бояд аз чунин гузаштагони тамаддунофар ва фарҳангсолори хеш ифтихор намояд. Мо аз он шукргузорем, ки соҳиби чунин фарҳанги бою гуногунранг ва пурмазмуни мусиқӣ, ба монанди шоҳасари мусиқии касбӣ–классикии «Шашмақом», мусиқии касбӣ–мардумии «Фалак», сурудӯ навоҳои классикию халқӣ, эҷодиёти ҳунармандони мардумии Тоҷикистон, мусиқии касбӣ–композиторӣ ва сурудҳои эстрадӣ ҳастем [4]. Имрӯзҳо дар Тоҷикистон муассисаҳои зиёди таълимӣ, фароғатӣ, театрҳо, толорҳои консертӣ, радио ва телевизион дар тарғибу ташвиқи фарҳанги мусиқии халқамон саҳмгузор ҳастанд. Мо тасмим гирифтём, ки дар ин мақола ба саҳми дастаҳои ҳунарии Муассисаи давлатии «Филармонияи давлатии Тоҷикистон» дар ташвиқи тарғиби сурудӯ оҳангҳои классикии мардуми тоҷик, билхоса «Шашмақом» назаре андозем ва фикру ақидаи худро баён созем.

«Шашмақом» асари мушаххасу гуногунпаҳлу ва силсилавии мусиқии халқи тоҷик мебошад, ки аз шаш мақом–Бузург, Рост, Наво, Дугоҳ, Сегоҳ, Ироқ иборат аст ва ҳар кадом аз навоҳои гӯшнавоз, сурудӯ таронаҳои дилрас мураттаб гардидаанд, ки матнашон беҳтарин дурдонаҳои назми адабиёти классикии ҳазорсолаи халқамонро дар бар гирифтааст. Ин шоҳасари безаволи мусиқии суннатии устодонаи ниёгонамон дар фарҳанги мусиқии мардуми тоҷик мавқеи муҳимро дорост. Файр аз ин дар ҳазинаи бойи фарҳанги мусиқии тоҷикон сурудӯ оҳангҳои низ мавҷуданд, ки аз ҷиҳати сохт, таркиб, лаҳн, садодиҳӣ, тарзи иҷро ва дигар хусусиятҳои ба навои таронаҳои Шашмақом шабеҳанд, лекин ба таркиби он дохил нашудаанд. Аз ин рӯ онҳоро низ сурудӯ оҳангҳои классикӣ меноманд.

Дар тарғибу ташвиқи сурудӯ навоҳои Шашмақом ва дигар таронаҳои классикии мардуми тоҷик ҳунармандони Муассисаи давлатии «Филармонияи давлатии Тоҷикистон» нақши бориздоранд, зеро ин боргоҳи ҳунар яке аз марказҳои муҳими фаъолияти консертӣ дастаҳои гуногун–оркестру ансамблҳо, раққосон, хофизони касбӣ мардумӣ буда, тарғибгари асосии фарҳанги мусиқии гузаштаву имрӯзаи халқи тоҷик ба ҳисоб меравад.

Филармония дар Тоҷикистон моҳи декабри соли 1938, дар асоси қарори Шӯроӣ Комиссарони Халқ ва Кумитаи Марказии Ҳизмати Комунистии (болшевикии) Тоҷикистон аз 13–августии соли 1937 таъсис дода шуд [8].

Ташкилҳои филармония аз ҷониби мардуми тоҷик, бахусус аҳли фарҳанг бо хушнудӣ қабул гардида, он дар муддати кӯтоҳ ба узви ҷудонашаванда ва хело муҳими фарҳанги мардуми тоҷик табдил ёфт. Сабаб дар он буд, ки барои ба вучуд омадани чунин муассисаи мусиқию фарҳангӣ заминаи мустаҳкамӣ иҷтимоӣ, яъне мероси бойи мусиқии баланди касбии мардумӣ ва фарҳанги хело пешрафтаи иҷроии суннатӣ мавҷуд буд.

Дар асоси қарори ШКХ ва КМ ПК(б) Тоҷикистон «Дар бораи инкишофи санъати театрӣ–муסיқӣ дар Тоҷикистон» аз 13 августи соли 1937 даставвал дар ҳайати филармония ду ғуруҳи эҷодӣ–оркестри соҳҳои миллӣ ва ансамбли тарона ва рақси миллӣ шомил гардиданд [5].

Барои қор дар Филармонияи тоҷик донандагони фолклор, суруду навоҳои қадимаи классикию мардумии тоҷикон Акашариф Ҷӯраев, Муҳиддин Мавлонов, Саид Тӯхтаев, композиторон Аъзам Камолов, Шариф Бобокалонов, Фозил Солиев, Зиёдулло Шаҳидӣ, оҳангсозони мардумӣ Ёр Муҳаммадов, Муҳаммадҷон Мӯминов даъват шуда буданд. Ба онҳо дар ибтидо шоиру нависандагон устодон Садриддин Айни, Абулқосим Лохутӣ, Мирзо Турсунзода, Абдусалом Деҳотӣ, Муҳиддин Аминзода, Лутфулло Бузургзода, Мирсаид Миршакар ва дигарон аз бисёр чихат ёриву маслиҳатҳо медоданд ва дастгирӣ менамуданд [3].

Ҳанӯз аз рӯзҳои аввал сар карда, Филармонияи давлатии Тоҷикистон дар баробари тарбия намудани ҳунармандони ғуруҳҳои ҳунари, инчунин дар тарғибу ташвиқи рақсу оҳангҳои гуногун ва сурудҳои мардумию классикии тоҷик дар байни оммаи меҳнатқаш, қоргарону қолхозчиён саҳми назаррас дошт.

Дар охири соли 1939, баъд аз гузаронидани олимпиадаи қумҳуриявӣ дар назди ФДТ як ғуруҳи ҳофизону муסיқинавозон ва раққосон ташкил ёфт, ки ба ҳайати ансамбли тарона ва рақс дохил гардид. Ҳунармандони шинохта Муҳиддин Мавлонов, Саид Тӯхтаев, Акашариф Ҷӯраев, Ҳамидов, Гуляев ва дигарон суруду таронаҳои беҳтаринро дар ашъори шоирони барҷастаи адабиёти тоҷику–форс Рӯдакӣ, Низомӣ, Саъдӣ, Хусрав, Ҳофиз, Ҷомӣ, Ҳилолӣ, Сойиб, Сайидо, Туғрал ба барномаи ансамбл ворид сохтанд. Зери роҳбарии М. Мӯминов як ғуруҳи ҳофизони мардумӣ–донандагони Шашмақом ва муסיқии мардумӣ, дар ҳайати Муҳиддин Мавлонов, Саид Тӯхтаев, Гавриил Бенаминов, Мирзобобо Аҳмадов, Нерие Аминов ва дигарон ташкил гардид.

Аввалин сурудҳои классикии «Уфари муғулҷаи наво» бар матни Мирзо Саҳбо дар иҷрои Саид Тӯхтаев, «Дили мо» бар матни Қассоб дар иҷрои Нерие Аминов ва ғайра аз қониби мухлисон хело хуш пазируфта шуданд [3].

Ибтидои соли 1941 аз сабаби тайёрии ҳамаҷониба барои гузаронидани даҳаи адабиёт ва санъати тоҷик дар шаҳри Маскав ташкили ғуруҳҳои нави ҳунари дар ҳайати филармония ва пуррасозии ҳайати навозандагони оркестри соҳҳои миллӣ оғоз гардид. Аз ин рӯ дар давоми ду соли охир, яъне солҳои 1939–1941 дар назди филармония боз се ғуруҳи нави ҳунари ансамбли тарона ва рақси тоҷик, ансамбли бонувони рубобӣ ва ансамбли мардумии Помир таъсис дода шуд. Ҳамаи ин ғуруҳҳои ҳунари дар гузаронидани даҳаи адабиёт ва санъати тоҷик дар шаҳри Маскав иштироки фаъол доштанд. Ба зиммаи ҳар як ҳунарманде, ки дар ин даҳа ширкат меварзид, ҷавобгарии хело муҳим меистод, чунки ин аввалин шиносӣ ва воҳӯрии тамошобини умумитифоқ бо санъату фарҳанги халқи тоҷик буд. Дар ин саҳнаи бузург намоишно-

маю опера, романс, рақсу сурудҳои гуногуни мардумию классикии тоҷикон пешкаши тамошобинон гардонида шуд. Як шумораи рӯзномаи «Коммунист Таджикистана» аз 19 апрели соли 1941 пурра ба ин даҳа бахшида шуда, дар он баҳои баланди ба ҳунармандони тоҷик додаи аҳли илму фарҳанги Маскав оварда шудааст. Аз ҷумла В. И. Немирович–Данченко нависта буд: «Бо як ҳаяҷони бузург ба сахна менигарам, тавассути ҳунармандоне, ки дар сахна пеши чашмони ман ҳастанд, меҳоҳам ҳама халқи тоҷикро шиносам. Ин халқи бузург аст, ки ин қадар дастовардҳо дорад» [9].

Барои ҳунарнамоии бомуваффақияти дастаҳои ҳунари дар ин даҳа бо қарори Президиуми Совети Олии СССР аз 23 апрели соли 1941 ФДТ бо ордени «Байрақи Сурхи Меҳнат» мукофотонида шуд [8].

Баъд аз ду моҳи ҷамъбасти муваффақонаи даҳаи адабиёт ва санъати тоҷик дар Маскав, 22 июни соли 1941 Германияи фашистӣ аҳдшиканона ба Иттиҳоди Шӯравӣ ҳуҷум намуд ва Ҷанги Бузурги Ватанӣ оғоз гардид, ки ҳама муваффақияту дастовардҳо ва орзую нақшаҳои дарпешбударо барбод дод. Бисёре аз ҳунармандон, ҳофизону навозандагони филармония, низ ҳамроҳи ҳазорон абармандони диловари тоҷик ба дифои Ватан–ба ҷабҳа рафтанд ва аксари онҳо шаҳид шуданд.

Дар солҳои баъдичангӣ фаъолияти ҳунарию эҷодии Филармонияи Давлатии Тоҷикистон дучанд гардида, дастаҳои ҳунари ва ҳар як ҳунарманд бо нерӯи тоза ва илҳами нав ба фаъолияти эҷодӣ оғоз намуданд. Дар нимаи дуоми солҳои панҷоҳуми асри гузашта ҳар чор дастаи ҳунарии филармония–оркестри созҳои миллӣ, ансамбли бонувони рубобӣ, ансамбли мардумии Помир ва ансамбли тарона ва рақс сафҳои худро бо ҳунармандони нав пурра гардонида, ба даҳаи дуоми адабиёту санъати тоҷик дар Маскав (соли 1957) тайёрии ҳаматарафа медиданд [1].

Роҳбарони ансамбли тарона ва рақс, композитори ҷавон З. Шаҳидӣ ва М. Троянский ҳунармандони беҳтаринро дар ҳайати ансамбл интиҳоб намуда, барои онҳо барномаҳои махсуси рақсу суруд тартиб медоданд. Барои боз ҳам хубтару беҳтар гардидани маҳорати навозандагӣ сарояндагӣ ҳунармандон, иҷроиши табиӣ сурудӯ навоҳои суннатии мардумӣ, ҳайати ансамбл ба се гурӯҳ тақсим гардида буд:

1. Ҳунармандони ноҳияҳои кӯхистони ҷануб бо сарвари ҳофизи мардумӣ Акашариф Ҷӯраев дар ҳайати Пири Садир, Саидумари Бобо, Хосият Шаболова, Барот Шарипов ва Гулистон Ҳасанова.

2. Сурудҳои ноҳияҳои шимолро ҳофизони шинохта М. Ҷамидов, М. Қодиров, М. Аҳмадов, А. Абдуллоев ва дигарон иҷро мекарданд.

3. Гурӯҳи сеюмро донандагони мусиқии классикии «Шашмақом» М. Мавлонов, Б. Бенияминов, О. Гиляев, Н. Аминов ва дигарон ташкил ташкил дода буданд.

Тахти роҳбарии ин ҳунармандон дар ин гурӯҳ боз зергурӯҳ, яъне ансамбли овозии занона амал менамуд, ки аввалин хонумаҳои иҷрокунандаи сурудҳои классикиву «Шашмақом» Ф. Солиева, З. Носирова, Д. Оқилова, У. Наматиева ба ҳайати он шомил буданд.

Ба ҳамаи ин гурӯҳҳо ансамбли мусиқӣ зери сарвариҳои ходими хизматнишондодаи санъати Тоҷикистон Муҳаммадҷон Мӯминов ҳамовозӣ менамуд [3].

Дар бисёр консертҳои гурӯҳҳои иҷрокунандагони сурудҳои классикии Шашмақом хунармандони театрҳои пойтахт ва радио, ҳофизони маъруф Тӯҳфа Фозилова, Маъруфхӯча Баҳодуров, Рена Ғолибова, Рафъал Толмасов, Ҳоҷӣ Аҳмадов ва дигарон иштирок ва баромад менамуданд. Дар иҷрои ин хунармандон сурудҳои Ушшоқи Содирхон, Ушшоқи Самарқанд, Нимҷӯпонӣ, Танавори 1 ва 2, Уфари савти сабо, Муноҷот, Дугоҳ, Чоргоҳ, Қаландарӣ ва ғайра бо маҳорати баланд иҷро мегардиданд, ки шунавандагон ба вачд омада, борҳо онҳоро ба сахна даъват менамуданд.

То соли 1965 сохти таркибии ФДТ дар ҳайати чор гурӯҳи хунарии дар боло номбаршуда бетағир боқӣ монда, сипас ансамбли тарона ва рақси Помир ба театри драмавии Хоруғ дода мешавад. Дар ҳайати филармония оркестри симфонӣ таъсис ёфта, оркестри соҳҳои миллӣ ба кумитаи радио ва телевизиони назди ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида мешавад. Таҳти роҳбарии Ғаффор Валаматзода ансамбли тарона ва рақси «Лола» таъсис дода шуда, баъд аз ду сол аз ҳайати филармония мебарояд ва мустақил мегардад. Ин сохти таркибии ФДТ то соли 1986 боқӣ мемонад.

Соли 1988 дар ФДТ се ансамбл амал мекард: ансамбли фольклории тарона ва рақси «Ганчина», ансамбли бонувони рубобӣ ва оркестри симфонӣ. Инчунин се гурӯҳи фольклорӣ–консертии «Зарафшон» таҳти роҳбарии хунарманди мардумии Иттиҳоди Шӯравӣ Қўрабек Муродов, «Ҷавонӣ» зери роҳбарии Хосияти Зарафшонӣ ва «Насими Кўҳсор» таҳти сарвариҳои Хадича Абдуалимова низ фаъолият доштанд...

Дар ташкилу аз нав эҳёсозӣ ва тарғиби сурудҳои классикии тоҷикӣ ҳофизи мумтоз ва писандидаи мардум Акашариф Қўраев, ки солиёни зиёд дар Филармонияи давлатии Тоҷикистон фаъолият дошт, заҳмати зиёд кашада, хизмати мондагореро ба анҷом расонидааст. Эҷодиёти ин хунарманди бузург аз сарчашмаҳои ноби суруду навоҳои мардуми кўҳистон, сурудҳои мардумии халқи тоҷик, мусиқии касбӣ–мардумии «Фалак» ва мусиқии касбӣ–классикии «Шашмақом» об хўрда, дарахти ҳамешасабзи хунару истеъдодаш ба авҷи фалак қад кашадааст.

Устод А. Қўраев дар иҷрои сурудҳои мардумӣ ва классикии тоҷик истеъдоди худодод ва маҳорати модарзодӣ дошта, онҳоро равону хушоҳанг ва форами дилпазир иҷро намудааст. Ӯ сурудҳои классикии «Қалъабандӣ», «Ироқи Дарвоз», «Чорзарб», «Ушоқи Дарвоз» ва ғайраро такмил дода, ба оҳанги форами садои дилкаш иҷро намудааст, ки муҳлисон бо хушнудӣ онҳоро истикбол намудаву то ба ҳол вирди забони ҳофизону хунармандонанд [6].

Дар рушду нумӯ ва тарғиби сурудҳои классикии тоҷикӣ яке аз ситораҳои тобони санъати тоҷик, Хунарманди мардумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, устод Зафар Нозимов сахми босазо гузоштааст. Ӯ бо таклифу дастгирии Акашариф Қўраев ба филармонияи давлатии Тоҷикистон ба қор омада, аз

сабку услуби овоззонӣ ва мактаби ҳунарии ин ҳунарманди варзида баҳра бардоштааст.

Устод Зафар Нозимов дар интиҳоби матни баланд, эҷоди оҳанги ба он мувофиқ ва дарки маънии ғазалиёти классикони адабиёти тоҷику-форс беҳамто буд.

Ӯ ба ғазалҳои Саъдию Ҳофиз, Ҷомӣ, Соибу Сайидо оҳанг баста, бо маҳорати баланд сурудааст. Хусусан рӯ овардани ӯ ба ғазалиёти шоири файласуф, абӯмаонӣ Абдулқодири Бедил дар эҷодиёташ саҳифаи тоза ва дурахшоне боз намуд.

Зафар Нозимов чандин сурудҳои мардумӣ ва классикии тоҷикро, ки ба гӯшаи фаромӯшӣ рӯ ниҳода буданд, эҳё намуда, бо сабку маҳорати баланди ба худ хос иҷро намуд ва дар байни мухлисон машҳур гардонид. Сурудҳои «Сорбон-1», «Сорбон-2», «Мухайяр», «Ало ё айюҳа-с-соқӣ», «Мушкилоти Бедил», «Муноҷот» ва ғайра дар осмони эҷоди ин мутриби чирадаст ва ҳофизи мумтоз чун ситораҳои тобноканд, ки пайваста аз худ рӯшани фиканда, дили мухлисонро хавдорони сурудҳои классикиро гарму мунаввар месозанд.

Соли 1963 дар пойтахти Тоҷикистони офтобруя шаҳри Душанбе азназаргузарони чумхуриявии худфаъолияти бадеӣ баргузор гардид ва дар он аз тамоми гӯшаву канори чумхурӣ 1800 нафар ҳунармандони ҷавон ширкат варзиданд, ки дар байни онҳо Ҷӯрабек Муродов низ ҳузур дошт.

Ҳайати доварон аз ҳунармандони маъруф Б. Файзуллоев, Ш. Соҳибов, Ф. Шаҳобов, Ш. Ҷӯраев, З. Шаҳидӣ, Ғ. Валаматзода иборат буд. Дар толори консерти котиби якуми КМ ПК Тоҷикистон Ҷ. Расулов низ ҳузур дошт. Ҷ. Муродов суруди классикии «Қӯшчинор»-ро бар матни Туграл иҷро намуд. Дар зери қарсақҳои пурмавҷи мухлисон ӯ боз чанд таронаи дигарро суруда, аз он лаҳзаҳо машҳур гардид. Баъд аз ин ӯ ҳамчун овоззон ба ФДТ роҳхат гирифта, дар ин боргоҳи ҳунар ба фаъолияти эҷодӣ оғоз намуд [2, 7].

Дар яке аз рӯзҳои соли 1971, дар иҷрои Ҷ. Муродов тавассути радиои чумхуриявӣ суруди классикии «Гулзӯраи» оҳанги Ҳоҷӣ Абдулазиз (бар ғазали Ш. Нишопурӣ) танинандоз гардид. Мухлисон сурудҳои классикиро шодию фараҳи беандоза фаро гирифта буд.

–Ҳоҷӣ Абдулазиз зинда шудааст!–хитоб мекарданд аз шодӣ.

Ҳамин тавр дар тӯли солиёни зиёд ин ҳунарманди нотакрор дар радиои сурудҳои эҷоднамудааш, инчунин аз Шашмақом–Насри ушшоқ, Сараҳбори ороми қон, Ироқи Бухоро, Муноҷот, Савти муноҷот, Гиря, Насруллоӣ ва таронаҳои классикии Дугоҳ, Сегоҳ, Чоргоҳ, Баёти чор бо соқиномааш, Бозаргонӣ, Ушшоқи Содирхон, Танавор, Савти мискин, Қӯшчинор, Ушшоқи Самарканд ва ғайраро бо сабку услуби ба худ хос ва овози форами маҳмалинаш хело устодона иҷро намудааст. Ӯ муаллифи суруди классикии Ушшоқи Душанбе (бар матни устод Лоиқ) мебошад.

Устод Ҷ. Муродов дар давоми фаъолияти эҷодиааш дар Филармонияи давлатии Тоҷикистон барои инкишофи фарҳанги мусиқии мардуми тоҷик, тарғиби сурудҳои классикию мардумӣ заҳмати зиёд кашида, нақши ногуштурдани хешро гузоштааст.

Шогирдони ӯ Афзалшо Шодиев, Абдумачид Бердиев, Хосияти Зарафшонӣ, Хурсандмурод ва Қобилҷон Зарифовҳо, Баҳрулло Абдуллоев ва дигарон имрӯзҳо дар филармония фаъолияти пурсамари хунари дошта, сабку равияи мактаби устоди худро давом медиҳанд.

Ансамбли «Чавонӣ» таҳти роҳбарии хунарманди шинохта Х. Зарафшонӣ, ки дар ҳайати он ҳофизони номдор А. Бердиев, Қ. Зарифов ва дигарон фаъолият менамуданд, дар тарғибу ташвиқи сурудҳои классикии Ушшоқи Исфара, Уфари савти калон, Муноҷот, Савти муноҷот, Уфари Ироқи Бухоро ва ғайра саҳмгузор ҳастанд.

Баъд аз соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фаъолият ва сохтори ФДТ дигаргуниҳои кулӣ ба амал омаданд. Филармония ба бинои наву барҳаво кӯчид ва номи хунарманди мардумӣ А. Ҷӯраевро гирифт. Оркестри соҳҳои миллӣ боз ба ҳайати филармония баргардонида шуд.

Имрӯзҳо сарвари ин боргоҳи хунаро ҳофизи мумтоз ва макбули ҳамагон, Хунарманди мардумии Тоҷикистон Афзалшоҳ Шодиев ба зимма дорад. Ӯ пайваста барои баланд гардидани сатҳи касбии хунармандони ин коҳи хунар мекушад ва ният дорад, ки дар оянда онҳо тарғибгари фарҳангу хунари мардуми тоҷик, натавҷо дар доҳили кишвар, балки берун аз он, дар дигар мамолики ҷаҳон низ бошанд.

Айни замон дар ФДТ ба номи А. Ҷӯраев дастаҳои хунарии зерин фаъолият доранд:

1. Ансамбли Тарона ва рақс-роҳбар Алишер Қаноатзода.
2. Ансамбли бонувони рубобӣ «Чаман»-роҳбар Хунарманди мардумии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳаётой Мӯминова.
3. Ансамбли Шашмақом-роҳбар Хунарманди мардумии Ҷумҳурии Тоҷикистон Абдувалӣ Абдурашидов.
4. Оркестри соҳҳои миллӣ-сардирижёр Давлат Курбон.
5. Ансамбли фолклорӣ-этнографии «Ганчина» – роҳбар Файзигул Юсуфова.
6. Хори камеравӣ-роҳбар Елена Тиллоева.
7. Ансамбли Меҳтариён-роҳбар Расул Юсуфов.
8. Ансамбли камеравӣ –роҳбар композитор Шариф Бедаков.

Ансамбли бонувони рубобӣ соли 1940 дар ҳайати 27 нафар занону духтарони рубобнавози тоҷик таъсис ёфта буд. Ин ансамбл дар давоми фаъолияти эҷодии ҳеш бисёр суруд рақсҳои гуногуни тоҷикӣ ва халқҳои дигарро ба тамошбинони зиёд пешкаш намудааст. Баҳусус заҳмати ансамбли мазкур дар тарғиби сурудҳои классикии тоҷик хело назаррас мебошад. Ҳофизаҳои ансамбл хоҳарон Бободӯстоваҳо, Розия Арслонова ва Тоҷихон Султонова борҳо дар шаҳрҳои Маскав, Тошканд, Техрон ва ғайра хунарнамоӣ кардаанд. Ҳофизаи машҳури ансамбл, Хунарманди мардумии Ҷумҳурии Тоҷикистон Муслима Боқиева солиёни зиёд дар ҳайати ин ансамбл фаъолият намуда, дар тарғиби сурудҳои классикии Ушшоқи Самарқанд, Уфари Ироқи Бухоро, Муноҷот, Савти муноҷот, Соқиномаи Ироқи Бухоро ва ғайра саҳми босазо гузоштааст.

Оркестри созҳои миллӣ—яке аз аввалин дастаҳои хунарии Филармонияи давлатии Тоҷикистон аст, ки соли 1938 аз ҳисоби як гурӯҳи мусикинавозон ташкил карда шудааст. Оркестр дар давоми мавҷудияти худ роҳи хело пурпечуб ва пуршебу фарози хунариро тай намуда, дар тарғибу ташвиқи асарҳои композиторони тоҷик, сурудҳои оҳангҳои мардумии классикӣ саҳми назаррас гузоштааст. Дар барномаи оркестр дар радиои асарҳои сози, инчунин асарҳои овозӣ, сурудҳои романсҳои мавқеи муҳимро ишғол менамоянд. Солиёни зиёди оркестри созҳои миллӣ бо хунармандони машҳури ҷумҳурӣ А. Бобоқулов, Ҳ. Мавлонова, Ш. Муллоҷонова, А. Абдурауфов, Б. Исҳоқова, Ш. Муҳиддинов ва дигарон ҳамкориҳои фаъол дошт ва онҳо дар ҳамаҷониби оркестри мазкур сурудҳои зиёди касбӣ—композиторӣ, мардумӣ ва классикиро иҷро намуданд.

Имрӯзҳо хунармандони ансамбли мақомсароёни филармония бо роҳбарии устоди варзидаи мақом А. Абдурашидов кӯшиш доранд, ки ҳарчи бештар сурудҳои классикиро пешкаши сомеъон гардонанд. Дар барномаи ҳофизони ансамбл, сурудҳои классикӣ, аз ҷумла Ушшоқи Содирхон, Ушшоқи Самарқанд, Баёти чор бо соқинамааш, Уфари талқин, сурудҳои аз Шашмақом, ба монанди Сарахбори ороми ҷон, Муғулҷаи дугоҳ, Уфари Савти Калон, Насри Ушшоқ ва ғайра мавқеи муҳим доранд.

ФДТ ба номи А. Ҷӯраев аз рӯзи аввали таъсисёбиаш то ба имрӯз дар рушди нумӯи фарҳанги миллии мусиқии тоҷик хизмати басо бузург карда, тавонист, ки ҳам санъати касбӣ ва ҳам мардумии халқӣ тоҷикро ба шумораи зиёди шунавандагону тамошбинони ҷумҳурии Тоҷикистон ва берун аз он расонад. Ин боргоҳи хунар дар баробари таъмини талаботи фарҳангии мардум, бахусус наврасону ҷавонон, инчунин дар ташаккул ва тарбияи зебопарастии онҳо низ ҳиссагузор аст.

Дар ташвиқи тарғиби таронаҳои Шашмақом ва дигар сурудҳои оҳангҳои классикии тоҷик дар байни мардум нақши Муассисаи давлатии Филармонияи давлатии Тоҷикистон ба номи А. Ҷӯраев ногустурданӣ ва назаррас аст.

Калидвожаҳо: Шашмақом, филармония, мусиқии устодона, мусиқии суннатӣ, ансамбли бонувони рубобӣ, созҳои миллӣ, хунарманди мардумӣ.

АДАБИЁТ

1. История культурного строительства в Таджикистане (1917-1977 гг.). Том 1. – Душанбе, 1979.
2. Ихлос ва сипос. – Душанбе, 2002.
3. Киямова, Л. Таджикская Государственная Орденна трудового Красного знамени филармония. – Сталинабад, 1957.
4. Раджабов, А., Ульмасов, Ф., Хакимов, Н. Музыкальное искусство таджиков // Таджикское искусство. – Душанбе, 2002.
5. Таджикская Государственная филармония. – М., 1941.

6. Цветаев, М. Шариф Джураев. – М., 1962.
7. Шарифова, М. Ҷӯрабек Муродов. – Хучанд, 2002.
8. Шукуров, М. Культурная жизнь Таджикистана в период развитого социализма. – Душанбе, 1980.
9. Ярцев, Н. Госфилармония накануне декады // Коммунист Таджикистана. – 1941. – 8 апреля.

УДК таджик: 78 + 37таджик + 786/789 + 792 + 891.550

А. Зубайдов

ВКЛАД АРТИСТОВ ФИЛАРМОНИИ В ПРОПАГАНДЕ ТАДЖИКСКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ МУЗЫКИ

Шашмаком – это конкретная многоуровневая циклическая музыкальная система таджикского народа, которая состоит из шести макомов: Бузург, Рост, Наво, Дугох, Сегох, Ирок. Шашмаком является профессиональной музыкой устной традиции, которая занимает центральное место в традиционной профессиональной музыке таджикского народа. Таджикская государственная Филармония внесла определённый вклад в пропаганде мелодий Шашмакома и других классических песен. В статье проанализировано творчество знаменитых таджикских певцов таджикской филармонии, которые внесли огромный вклад в развитии и пропаганде таджикской классической музыки.

Ключевые слова: Шесть макомов, филармония, классическая музыка, традиционная музыка, ансамбль рубобисток, национальные инструменты, народный артист.

UDK tajik: 78 + 37 tajik + 786/789 + 792 + 891.550

A. Zubaidov

ROLE OF SINGERS OF THE TAJIK STATE PHILHARMONIC IN THE PROMOTION OF TAJIK CLASSICAL MUSIC

Shashmaqomis a specific multilevel cyclic music system of the Tajiks, which consists of six maqams: Buzurg, Rost, Navo, Dugah, Segah, Irak. Shashmaqom as a professional music of oral and performance tradition has a significant place in the traditional professional music of Tajiks. In the propaganda of Shashmaqom music and other classic songs Tajik State Philharmonic (TSP) has an important role. Author notes the role of many famous Tajik singers who during their works in TSP put great contributions to the development and promotion of the Tajik classical music.

Keywords: Shashmaqom, Philharmonic, Tajik, classical music, traditional music, ensemble rubob players, national instruments, national artist.

ТДУ 8 тоҷик 2 + 001(092) + 8 тоҷик + 002 + 07

М. Муродӣ

НАВИСАНДА ВА МУНАҚИД

Миёни равшанфикрони тоҷик камтарин нафаронеро метавон пайдо кард, ки фаъолияти меҳнатии худро аз кори омӯзгорӣ шурӯъ намуда, минбаъд дар самтҳои гуногуни эҷодӣ қувва озмуда, муваффақ шуда бошанд. Нависанда Ҳасани Муҳаммадӣ аз зумраи чунин эҷодкоронест, ки маҳз фаъолияти рӯзноманигорӣ боиси ташаккули андешаҳои публитсистӣ ва зуҳури маҳорати нависандагии ӯ гардидааст. Зиёда аз панҷоҳ сол мешавад, ки ӯ дар баробари шугӯлҳои гуногун, бори сухан мекашад ва дар ин роҳи бениҳоят заҳматталаб хастагиро наменвисандад.

Ҳасани Муҳаммадӣ (Ҳасан Муҳаммадиев) 30 октябри соли 1940 дар маҳаллаи Баландпояи шаҳристони Дарбанд, водии Чағониён, сарзамини аҷдодии ниёгонамон, дар оилаи деҳқон таваллуд ёфтааст. Шаҳристони Дарбанд, ки давраи туфулияти адиб дар он ҷо гузаштааст, бо табиати зебоманзар, кӯҳҳои сар ба само, мардуми зираку боғурур, фарҳангиву адабпарвар, меҳмоннавозу меҳнатдӯсташ аз аҳолии маҳалҳои дигар фарқ мекунад. Падари Ҳасан – бобои Муҳаммадӣ деҳқон буд ва ҳамеша ба кори саҳро машғул. Дар муҳити хонавода, аслан, модараш ба тарбияи вай мекушид. Азбаски ӯ бонуи илмомӯхта, аз оинҳои зиндагӣ баҳраманд гардида, пастиву баландихои зиндагиро санчида, инсонии хоксору меҳрубон ва чораандеш буд, ҳамеша дар маърақаҳои деҳа гули сари сабад қарор мегирифт. Ӯ дар чунин нишастҳо гоҳ-гоҳ Ҳасани хурдсолро бо худ ҳамроҳ мебард. Ҳасани хушзеҳн ба ҳар як сухан, рафтор ва муомилаи модар ва ҳамнишинон эътибор меод, ҳисси кунҷковинаш меафзуд ва пас аз баргаштан ба хона модарашро саволборон мекард. Ӯ меҳост ба ҳар як сухан ва ба ҳар як амал посухи муносиб пайдо кунад. Модараш ҳамеша мекушид, ки бо ҷавобҳои муносиб писари хушӯи худро қонеъ гардонад. Баъзан, ҳамчун равоншинос, ӯро бовар мекунонд, ки ҳоло ту хурд ҳастӣ, моҳияти ин панд ва ё ҳикматро намефаҳмӣ, фардо, ки ба мактаб рафти ва китобхон шудӣ, аз асрори олам воқиф мегардӣ.

-Кори олам ҳамааш дар китоб ҳаст-мӣ? – кунҷковона ба сухани модараш луқма мепартофт ӯ.

Ҳа, ҳаст, аммо барои ин ту бояд китобхон шавӣ....

Ҳамин тавр, модар ҳанӯз то синни мактабӣ дар қалби ӯ меҳри китобро бедор кард, ки ин меҳр тадричан афзуда, минбаъд ба ҷузъи зиндагиаш бадал гардид.

Хотираҳои давраи туфулияти адиб Ҳасани Муҳаммадӣ басо ҷолиб, гуворо ва ибратомӯзанд. Муҳаббати самимонаи модари меҳрубон, шеваи ноби афсонагӯӣ, панду андарзписандӣ баҳри маърифати зиндагӣ, эҳтироми калонсолон, парвариши рӯҳу тан дар тарбияи ӯ нақши муҳим гузоштаанд.

Табиист, ки зиндагии тифлони дехотро бидуни кори сахро, нигохубинӣ чорво, чамъоварии хошок наметавон тасаввур кард. Қахрамони мо низ аз ин корҳо дар канор набуд, бештар ба барраву бузғолапой машғул мегардид. Модари таҷрибаи рӯзгордидааш, ба борхалтаи ӯ дар баробари ғизо, китоб ва як порча намадеро гузошта, таъкид менамуд, ки дар болои намӣ ва харсанг нанишинад, ҳамеша чойи хушк ва тозаро интихоб намояд, он намадчаро зери по густурад. Ҳасани донояк аксар болои дарахтонро нишемангоҳи мутолиа қарор медод. Чунин лаҳзаҳои гуворои айёми бачагии ӯро шунида, ба андешае меравам, ки ҳамин аст рисолати фарзанддорӣ, ҳамин аст масъулияти падару модар. Имрӯз ин суннатхоро бояд эҳё кунем, барои ояндаи фарзандонамон аз тифлияш ғамхор шавем.

Ӯ соли 1959 мактаби миёнаи дехаро хатм намуда, ҳамон сол ба риштаи филологияи тоҷики Донишгоҳи давлатии Самарқанд дохил мешавад. Муҳити ин шаҳри бостонӣ ва таҳсил дар ин донишгоҳ даричаи дигареро дар зиндагии ӯ во намуд, ҳисси илмомӯзиаш бештар гардид, рақобати эҷодиаш дучанд афзуд, дар мубоҳисаҳои илмӣ фаъолона ширкат меварзид ва пайваста мекӯшид, ки дар мунозираи сухани охири аз ӯ бошад. Ин хислати ӯ байни ҳамсабақон ва устодони донишгоҳ ба дараҷае маъмул гардид, ки дар ҳама баҳсҳои илмӣ омӯзгорон, - қанӣ Ҳасанҷон ҷӣ фикр дорад- гӯён ба ӯ муроҷиат мекарданд. Чунин боварӣ Ҳасанҷонро водор менамуд, ки қовишҳои илмиашро амиқтару фарохтар намуда, ба ин роҳ салоҳияти бештари касбӣ пайдо намояд, илму амали хешро вусъат бахшад. Ӯ соли 1964 ин донишгоҳро бо дипломи аъло хатм намуда, тариқи роҳхат ба Душанбе меояд ва муддате дар кафедраи адабиёти тоҷики Донишгоҳи омӯзгории ба номи Садриддин Айнӣ, кафедраи забонҳои Донишгоҳи аграрии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Шириншоҳ Шотемур ба кори омӯзгорӣ машғул мешавад, ҳамзамон бо матбуоти даврӣ ҳамкорӣ менамуд. Аввалин нигоштаҳоиаш дар рӯзномаи “Комсомоли Тоҷикистон” интишор гардид. Ҳарчанд нигоштаҳоиаш ҷанбаҳои гуногунро фаро мегирифтанд, аммо ба нақди адабӣ майли бештаре дошт. Ин аст, ки ӯ бо тақризҳои худ дар матбуоти даврии нимаи солҳои шастуму ҳафтодуми асри бист ҳамчун мунаққид шинохта маъруфият пайдо кард ва бо ҷопи силсилатақризҳо ба майдони адабиёт дохил гардид. Тақризҳоиаш дар бораи асарҳои илмиву адабиёти Ю. Бобоев, Б. Тилавзода, Х. Мирзозода, Н. Маъсумӣ ва осори бадеии Боқӣ Раҳимзода, Муъмин Қаноат, Лоиқ Шералӣ, Гулрухсор Сафиева, Ҳабибулло Файзулло, Ғоиб Сафарзода ва дигарон, ки бо масъулияти баланди касбӣ иншо шудаанд, аз як тараф, дар ошкор намудани ҳусну қубҳи асарҳои тозанаҷр, аз тарафи дигар, дар баррасии қазияҳои илми адабиётшиносӣ, ҷараёни адабии давр ва рушди адабиётшиносии муосир нақши муҳим доранд.

Дар таҳлил ва арзёбии предмети тақриз, муаллиф асосан муносибати интиқодӣ дорад, ба нақли мазмуну муҳтаво, шарҳу тавзеҳи образҳо, афзалияту бартарии асарҳо камтар эътибор дода, неруи эҷодии худро ба ифшои камбудиву нуқсонҳо, боиси руҳ додани онҳо равона мекунад. Бо ин

вучуд ӯ дар ифшои камбудии китобҳои мавриди тақриз рафтори холисона намуда, ҳангоми таҳлил ба далелҳои муътамад иктифо мекунад, шакли дурусти эродхояшро нишон медиҳад ва ба ин минвол чун донандаи хуби адабиёти илмиву бадеӣ, аз як тараф, барои дарки дурусти асари тақризшуда ба хонанда кумак мерасонад, аз сӯи дигар, ба эҷоди минбаъдаи муаллиф раҳнамоӣ мекунад. Тақризҳои Ҳ. Муҳаммадӣ аз ҷиҳати интихоби асар, тарзи таҳлил, услуби нигориш, музокира ва хулоса хусусияти хос дошта, аз аҳамияти илмиву таълимӣ оӣ нестанд. Аз ин рӯ, агар муаллиф фурсат ва имкон пайдо карда онҳоро дар шакли маҷмӯа китобат мекард, ҳам ба дӯстдорони адабиёт ва ҳам ба адабиётшиносиву публитсистикашиносӣ армуғони хубе мешуд.

Таҷрибаи тақризнависӣ ва назари интиқодона боис гардид, ки соли 1981 ӯро идораи нашрияи Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон - «Адабиёт ва санъат», ба қор қабул кард. Дар ин ҳафтанома ӯ то соли 1991 ба сифати ходими калони адабӣ ва мудирӣ шуъбаи тақризу китобиёт фаъолият намуд. Дар давоми мудирӣ дар ин шуъба на танҳо чопи тақризу китобиётро дар «Адабиёт ва санъат» ба тарзи мусалсал ба роҳ монд, олимону муҳаққиқонро ба ҳамкорӣ даъват намуд, перомунӣ масъалаҳои нақди адабӣ ва хусну кубҳи асарҳои алоҳида баҳсҳо ташкил кард, балки ба жанри портрети адабӣ низ тавачҷӯх зоҳир намуд. Аз ҷумла, дар нигоштаҳои «Гарм аст хонаи дил», «Дарахти андеша», «Фидоӣ надорад зи мақсуд чанг», «Равшандилу равшанқӣс» доир ба дарки маданияту маърифати эҷодии пажӯҳандагони илм, профессорон Шарифҷон Ҳусейнзода, Воҳид Асрорӣ, Раззоқ Ғаффоров ва Камол Айнӣ андешаронӣ намуда, бо тадқиқи осор ва тавсифи ҳислат чеҳраи ин суҳаншиносонро бозгӯ намудааст, ки қобили омӯзишу пажӯҳиш аст. Дар тасвири чеҳраи суҳаншиносон муаллиф бештар аз хусусияти жанрҳои очерк ва эссе истифода намудааст. ӯ бо қаҳрамони асарҳои худ хуб ошно аст, аз суҳбатхояшон баҳраманд гардидааст, аз дарсашон сабақ гирифтааст, осорашонро мутолиа намудааст, ба бузургиашон қоил аст ва барояшон самимият дорад. Ин омил имкон дода, ки чунин нигоштаҳои аз доираи ҳикмати тарҷумаиҳолӣ берун шуда, дар онҳо тасвири ҳислатҳои наҷиби қаҳрамонон, бо нишон додани лаҳзаҳои қолиб, афзалият пайдо кунад. Тасвири лаҳзаҳои қолиб, ки дар заминаи мутолиаву мушоҳида ва аносири хотиравию ёддошти ҳосил шудаанд, ба нигоштаҳо хусну тароват баҳшида, онҳоро муассиру хонданӣ гардониданд. Ин ҷиҳатҳо минҷумла дар эссеи «Гарм аст хонаи дил» («Адабиёт ва санъат», 1987, апрел), ки чеҳраи устои устодон Шарифҷон Ҳусейнзодаро муаррифӣ мекунад, боз ҳам барҷастатар намудор мегардад.

Боре фикри ӯро дар бораи портретҳои адабии нашрияҳои имрӯза фаҳмиданӣ шуда, суолаш кардам, ки чунин матолибро мутолиа мекунад ё на. Посухам дод, ки мехонад, аммо бо завқ не, зеро аксари чунин матолиб беҳунарона ва саросема навишта шудаанд. Иллат як чиз аст, мегӯяд ӯ, нашрияҳо нақшаи пешакӣ надоранд, ба осемасарӣ роҳ медиҳанд, аз ин рӯ, фурсати дуруст ши-

нохтани қахрамонро пайдо намекунад. Як сол қабл нашрияҳо бояд муайян кунанд, ки дар ҳамин сол кадом шахсиятҳо мавлуд, ҷашн ва ё солгард до-ранд, дар бораи онҳо киро маводи хуб навишта метавонанд. Пас, мувофиқи нақшаи пешакӣ чунин нафаронро бояд пайдо кард ва навиштани матлабро аз онҳо, хошиш намуд. Ин усул нав нест, балки қаблан дар “Адабиёт ва санъат” маъмул буд.

Ў дар тӯли даҳ соли фаъолият дар “Адабиёт ва санъат” зиёда аз 100 мақолаву тақриз навишта, дар ин ва дигар нашрияҳои даврӣ ба таъб расонид. Дар ин давра ба фаъолият ва мероси шоир Мирзо Турсунзода махсусан тавачҷух на-муда, дар бораи ин нобигаи замон наздик ба бист мақола ва рисолаи “Достони фалсафӣ ё фалсафаи дoston”, «Салосат, фасоҳат ва балоғати сухан»-ро таълиф намуд, ки дар турсунзодашиносӣ саҳифаи навест. Дар ин рисола маҳорат ва истеъдоди дostonсароии Мирзо Турсунзода дар робита ба масъалаҳои назарӣ ва амалии дoston, анвои он, рушди ин жанр дар адабиёти муосири тоҷик, хусусиятҳои жанрӣ, услубӣ, бадеии асарҳои лирикӣ ва лиро-эпикӣ М. Турсунзода, мақоми онҳо дар адабиёти тоҷикии солҳои 50-уми асари ХХ муфассал бо далелу бурҳон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Аз тадқиқ ва таҳлили ин мавзӯ муаллиф барҳақ ба хулосае меояд, ки ҳарчанд *“дoston дар ҳамаи давраҳои адабиёти советии тоҷик ба сифати жанри асосии назм вуқӯъ карда бошад ҳам, дар солҳои панҷоҳум ба тӯфайли дostonҳои Мирзо Турсунзода хусусиятҳои нави гоҷавшо бадеӣ касб намуд, ки он ба таври ҳаққонӣ гардиши наве дар дostonсароӣ мебошад”* [1, с.185].

Шоҳаи дигари фаъолияти адабиётшиносии Ҳасани Муҳаммадӣ пайвандҳои адабист. Дар ин ҷода ӯ ҳаёт ва эҷодиёти адибони бузурги ҷаҳон, аз он ҷумла К. Чуковский, А. Твардовский, А. Гайдар, П. Неруда ва Мӯсо Ҷалилро мавриди омӯзиш қарор дода, бо иншои мақолаҳои «Бозёфтҳо», «Дostonсароии замон», «Ситораи сурх офтобро монад», «Ҷаҳонгард, сурудсаро ва мубориз», «Суруди зиндонӣ» ва амсоли ин барои хонандаи тоҷик маълумоти наvero ироа медорад. Ин қабил мутун, ки аксар ба ин ё он муносибат навишта шудаанд, арзиши баланди илмиву публицистӣ доранд. Дар онҳо паҳлуҳои гуногуни зиндагии иҷтимоӣ, фаъолияти эҷодӣ, робитаи адабиёту халқҳо дар заминаи далелу арқоми мушаххас тадқиқу таҳлил шудааст. Чунончи дар “Ҷаҳонгард, сурудсаро ва мубориз» (“Адабиёт ва санъат”, 1984, 19 июл), ки ба муносибати 80-солагии зодрӯзи адиби шуҳрати ҷаҳонӣ дошта Пабло Неруда иншо гардидааст, фаъолияти ҷамъиятӣ ва эҷодиёти ин адиби мубориз дар фабулаи тавсифӣ, баррасии лаҳзаҳои зиндагӣ, мероси адабӣ, хусусияти ашӯр ва мавқеи шахсиву эҷодии ӯ дар адабиёти тоҷик таҳқиқу таҳлил гардидааст. Хонанда аз мутолиаи ин мақола на танҳо дар бораи шахсияти иҷтимоӣ ва адабии П. Неруда маълумот мегирад, балки доир ба хусусияти ашӯр, шеваи нигориш ва аҳдофи эҷодии ӯ ҳарфи наvero пайдо мекунад. *“Ман мехостам шоире бошам, ки битавонад ҳар чӣ доираи бештар фарохтареро фаро бигирад... Ман хостам инсонро, табиатро, эҳсосот ва ҳодисотро имтизоҷ диҳам, то ки ин ҳама дар алоқамандии ҳамдигар тараққӣ ёбанд”*.

Дар замони Истиклолияти давлатии Тоҷикистон Ҳасани Муҳаммадӣ фаъолияти эҷодиаширо дар ду самт: нависандагӣ ва пажӯҳишгарӣ идома медиҳад. Насри ӯ, ки бо ҳикояи «Афсонаи дил» оғоз ёфт, имрӯз дар жанри тарона инкишоф меёбад. Дар мачмӯаҳои «Қатраборон», «Гулбонги ошиқона», «Садои пойи борон» намунаҳои ин ду жанри адабиёт фароҳам омадаанд. Зимнан, тарона жанри мураккаб аст, он мантиқи баланд ва нигориши шоиронаро меҷӯяд. Ҳамчунин дар қолаби хурд маънии бузургро ҷой додан қорест мушқил, ки заҳмати саҳти эҷодиро меҷӯяд, аммо бо боварӣ метавон гуфт, ки Ҳасани Муҳаммадӣ дар ин ҷода қомеъ гардидааст.

Ҳамчунин, нависанда барои хурдсолон низ асарҳои бадеӣ офарида, ки қисса мусалсали «Вазифаи хонагӣ» [3] намунаи он аст. Ин қисса тасвири ҳаёти давраи туфулияти нависанда, муҳити деҳоти кӯҳистони солҳои 50-умро фаро гирифта, аз шеваи омӯзгорӣ, дунёи кӯдакии талабагон, маслиҳат ва раҳнамоии волидайн, хоса кӯшишҳои модари меҳрубон, ҷиҳати ҳавасмандгардонии фарзандон ҳангоми иҷрои супоришҳои хонагии мактабӣ, талқини дарси одаму одамгарӣ ва амсоли ин нақл мекунад. Ҳарчанд суҷаи қисса ба солҳои 50-60-уми асри гузашта рост меояд, аммо гоյи он ба замони имрӯз, ки тарбияи фарзанд аз арқони муҳими оила ва ҷомеа табдил ёфтааст, бисёр мувофиқ омадааст. Он аҳамияти баланди тарбиявӣ дошта, меҳру шавқи дарсомӯзӣ ва масъулиятшиносии хонандагонро бедор мекунад, рисолати фарзанддорӣ ва бори тарбияи фарзандро ба волидайн меомӯзонад, хонандаро ба мактаби одамият, меҳру шавқати аҳли оила, ифтихори фарзанддорӣ ва амсоли ин шинос мекунад, масъулияти падару модарро дар самти тарбияи фарзанд ва сахим будан дар сайқали донишандӯзии ӯ нишон медиҳад.

Ҳасани Муҳаммадӣ аз зумраи сенариянависони сермаҳсул маҳсуб меёбад. Силсилаи сенарияҳои намунавии ҷашни Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷашни Наврӯз, Меҳргон, Сеҳазорсолагии Ҳисори Шодмон ба қалами ӯ мансубанд, ки дар китоби «Фурӯғи субҳи доноӣ» гирдоварӣ шудаанд. Таҳияи сенария қонун, талабот ва хусусияти хос дорад, ки риояву иҷрои он маърифати баланд, дониши кофӣ ва хиради замонавиро меҷӯяд. Нафаре дар ин ҷода муваффақ мешавад, ки агар моҳияти мавзӯро (ҷашну маросимҳо) дуруст маърифат кардаву аносири дирӯзаву имрӯзаи ба он марбутро ба ҳам иртибот дода тавонад. Сенарияҳои ӯ ҳам хусусияти умда ва ҳам хоса доранд.

Муаллиф дар баробари қор гирифтани аз анъаноти сенариянависӣ ва пайравӣ намудан ба таҷоруби суннатӣ, дар бораи ба вучуд овардани тарҳи мукаммали намоишномаҳои ҷашнӣ хостгуфторҳои тозаеро роиҷ мекунад, ки ағлаб ҷолибу барҷо баромадаанд.

Хусусияти умдаи ин сенарияҳо он аст, ки фазо, манзара ва мундариҷаи ҷашнҳо бо тамоми ҷузъиёт нишон дода мешавад. Масалан, ҷузъиёти намунаи сенарияи ҷашни Наврӯз - 2012-ро «Шабӣ беҳобӣ», «Субҳи наврӯзӣ», «Борони найсон», «Осмони латофатбор», «Ороиши кӯчаи марказӣ», «Шоҳбайтҳои наврӯзӣ», «Ҳикмату пандномаи наврӯзӣ», «Даргоҳ», «Манзараҳои баҳор», «Рас-

таи суманак», «Растаи анвои нон», «Растаи хӯрокҳои наврӯзӣ», «Растаи растаниҳо ва бехмеваҳо», «Растаи тухми ғалладона», «Растаи намуди паррандаҳо», «Майдончаи пирони хирад», «Майдончаи масхарабозон», «Майдончаи кӯдакон ва наврасон», «Майдончаи мушоира», «Майдончаи дугоникҳо», «Майдончаи наварӯсон», «Тавзеҳ» ва «Хотима» [2, С. 106-125] ташкил медиҳад. Чунин шакли пешниҳоди риштасухани намоишномаҳои ҷашнӣ ба дастандаркорони иду маросимҳо имкон медиҳад, ки аз як тараф, ба динамикаи мавзӯи пурра ошно шаванд, аз сӯи дигар, дар истифодаи он шартҳои интихобро ба қор гиранд. Ба ин минвол метавон гуфт, ки китоби “Фурӯғи субҳи доноӣ” – и ӯ, ки силсилаи сценарияҳои ҷашниро фаро мегирад, барои қормандони шӯъбаҳои фарҳанги ҷумҳурӣ як навъ китоби рӯимизӣ буда метавонад.

Ҳасани Муҳаммадӣ дар айни камолоти эҷодист, умедворем, ки беҳтарин осори илмию адабиашро менависад ва хонандагон аз бозёфтҳои ӯ боз ҳам баҳраманд мешаванд.

Калидвожаҳо: нависанда, ҷаъолият, туғулият, асар, эҷод, ҳамқорӣ, хусусият, Ҳасани Муҳаммадӣ.

АДАБИЁТ

1. Муҳаммадӣ, Ҳ. Салосат, фасоҳат ва балоғати суҳан. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2011. – 192с.
2. Муҳаммадӣ, Ҳ. Фурӯғи субҳи доноӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2014. – 312 с.
3. Муҳаммадӣ, Ҳ. Вазифаи хонагӣ. – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2015. – 24 с.

УДК таҷик: 891.550 (092) + 891.71

М. Муроди

ПИСАТЕЛЬ И КРИТИК

В данном исследовании рассмотрены жизнь и творчество писателя Хасана Муҳаммади. Автор на основе анализа биографических, творческих фактов ??? (художественных произведений, библиографии) и описания жизненных событий, последовательно показывает формирование личности, творческую индивидуальность и мастерство писателя. Изучение его автобиографии показывает, что на всех этапах жизни Хасан Муҳаммади был пионером. Он начал свою творческую деятельность как преподаватель - филолог и регулярно публиковал свои рецензии о прочитанных книгах в периодической печати. Благодаря ряду рецензий он стал популярен как критик в таджикском литературоведении. Позже, работая в газете “Адабиёт ва санъат”, он начал писать художественные произведения и достиг успеха. В годы независимости Таджикистана, он начинает писать и сценарии. В его творчестве особое место занимает жанр “тарона”, (“музыка”) ???, в котором проявляется его творческая индивидуальность.

UDK tajik: 891.550 (092) + 891.71

M. Murodi

WRITER AND LITERARY CRITIC

In this article are described life and literary activities of the Tajik writer HasaniMuhammadi. Author analyses the biography and literary works of him and shows gradually growing of the creative skills and artistic specifications of the given writer. The study of H.Muhammadi's biography shows that in all stages of the life he was as a pioneer. He started his activity at first as a teacher – philologist and regularly published his view on new published literary works in the press. Due to some his significant reviews he became well-known literary critic in the field of Tajik literary studies. Later he worked in the local literary newspaper “AdabiyotvaSan’at” and started writing literary works and achieved success. During the independence of Tajikistan alongside with writing essays he started creating scenarios. However, among his literary works the main place takes Tajik literary genre tarona (prosaic song).

Keywords: writer, HasaniMuhammadi, literature, activity, biography, literary work, creativeness, literary critic.

ТДУ 002 + 07 + 8 тоҷик + 001 + 05 + 001(092)

M. Муродов

ИҚДОМИ НЕК

(чанд андеша дар ҳошияи асари Н. Маъмурзода Журналистикаи Хатлон: вазъият тамоюл ва дурномаи рушд. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 205 с.)

Ҷои шубҳа нест, ки матбуоти даврӣ аз воситаи классикии ахбори омма ба ҳисоб рафта, аз як тараф, дар ташаккули афкори иҷтимоӣ ва ҳаллу фасли мушкилоти давру замон мусоидат кардааст, аз сӯи дигар, дар пайдоиш ва ташаккули воситаҳои ахбори дигар замина гузоштааст. Болотар аз ин матбуоти даврӣ заминагузори шаклгирии фарҳанги рӯзноманигорӣ, ташаккули илми журналистика ва инкишофи публитсистикашиносӣ мебошад. Ба ин васила ба масъалаҳои таърих, хусусият, таинот, тип, шаклу мундариҷа ва анвои жанрии матбуоти тоҷик дар муқоиса бо дигар воситаҳои ахбори омма аз ҷониби олимону муҳаққиқон таваҷҷуҳи бештар зоҳир шуда, пажӯҳишҳои умумиву ҷудогона ба анҷом расидаанд. Аммо бо ин вучуд аксари пажӯҳишҳои баанҷомрасида дар заминаи матбуоти даврии умумичумхуриявӣ сурат гирифта, матбуоти маҳаллӣ аз назарҳо дур мондааст.

Ба матбуоти маҳалли таваҷҷуҳи камтар намудани аҳли таҳқиқ ба чанд омил вобаста аст. Аввалан, дар фаҳмиши илмии замони шӯравӣ матбуоти ҷумхуриҳои иттифоқӣ, аз ҷумла Тоҷикистон ба ҳайси матбуоти маҳаллӣ шинохта мешуд. Баъдан, дар шинохти илмӣ чунин ақидаи қолабие маъмул гардида буд, ки гӯё матбуоти маҳаллӣ мундариҷаи якранг дорад, бештар дастуроти ҳукумати маҳаллиро инъикос мекунад, аз ҷиҳати фарогирии мавзӯот ва аз ҷиҳати ҳудуди паҳш нисбатан маҳдуд аст, барои таҳқиқ мавод намендихад. Ин ва дигар омилҳо боис буданд, ки ба ин типии матбуоти даврӣ эътибори илмӣ камтар шуд.

Истиклолияти давлатии Тоҷикистон, аз як тараф, ин фаҳмишро раҳна сохт, аз тарафи дигар, таиноти матбуоти маҳаллиро то андозае дигаргун ҳам кард. Дар замони имрӯз ин типии матбуот натавонанд тарғибгари сиёсати ҳукумат ва дастуроти он, балки инъикосгари ҳаёти маҳаллӣ, фарҳанги бумӣ ва пешбарандаи афкори солим низ маҳсуб меёбад. Таҷрибаву таҳқиқотҳои анҷомёфта нишон медиҳанд, ки дар пешрафттарин ҷомеа ва мамӯлики ҷаҳони имрӯз матбуоти музофотӣ як навъ таҳаввулу афзалият пайдо намуда истодааст, ки ин ҳолат барои Тоҷикистон низ истисно буда наметавонад.

Матбуоти музофотии Тоҷикистон дар умри наздик ба садсолаи худ ҳамчун сарчашмаҳои кашфношуда паҳлуҳои зиёди мавриди таҳқиқро ба вучуд овардааст, ки нигарони пажӯҳишанд. Хуб аст, ки дар замони Истиклол ба пажӯҳиши матбуоти маҳаллӣ таваҷҷуҳи илмӣ ба вучуд омадааст. Аз ҷумла, муҳаққиқони ҷавон Дилбар Самадова, Парвина Рустамова, Замира Сатторова матбуоти минтақаи Суғдро ба риштаи пажӯҳиш кашиданд. Ҷамчунин унвонҷӯён (шогирдони камина) Саъдӣ Ғоибов ва Қадриддин Исоев ба омӯзиш ва пажӯҳиши нашрияҳои даврии водии Зарафшон ва водии Рашт машғуланд. Мубрамият ва зарурати пажӯҳиши матбуоти маҳаллии кишварамон дар мақолаи илмӣ камина “Баъзе мушкилоти матбуоти маҳаллӣ ва зарурати пажӯҳиши онҳо” (Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон (бахши филологӣ). - Душанбе, 2015. - №4/7 (180). - С. 252-257) низ тавзеҳ ва баррасӣ гардидааст.

Китоби муҳаққиқи ҷавон Носирҷон Маъмурзода “Журналистикаи Хатлон: вазъият тамоюл ва дурнамои рушд” дар ҷодаи омӯзиш ва пажӯҳиши матбуоти маҳаллии кишварамон як навъ иқдоми хуб, зарур ва пайгиронаест, зер тавре ишора шуд, ин типии матбуот воқеан ба пажӯҳиш ниёз дорад. Муаллиф дар ин асар, ки шакли маҷмӯаи мақолоти илмиро касб кардааст, нигоштаҳои дар нашрияҳои гуногуни илмиву оммавӣ бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ интишорнамудаашро ҷой додааст. Мақолоти асар бо вучуди ҷанбаҳои гуногуни мавзӯи мавриди баҳсро фаро гирифта, ағлаб ба матбуоти минтақаи Хатлон тааллуқ доранд ва дар алоқамандии мундариҷавию мантиқӣ ба низом дароварда шудаанд. Дар онҳо замина ва омилҳои зуҳури матбуоти маҳаллӣ дар ҷануби Тоҷикистон, ҳоса минтақаи Хатлон, пайдоиши аввалин нашрияҳои даврӣ дар ин вилоят, бозтоби масъалаҳои иҷтимоӣ дар нашрияҳои алоҳида, нақши шахсиятҳои алоҳида, ҳоса занони эҷодкор дар шаклگیری ва инкишофи

ин типи матубот, услуб ва шеваи баён, вазъи имрӯзаи расонаҳо ва амсоли ин баррасӣ гардидаанд.

Аз нигоҳи мундариҷа мақолоти асарро ба се гурӯҳ: мақолоти хусусияти таърихӣ дошта, нигоштаҳо доир ба озодии суҳан, масъулияти журналистӣ ва матолиби бозгӯкунандаи вазъият ва ҳолати имрӯзаи матбуоти минтақаи Хатлон метавон чудо намуд. Ба ин мазмун, аз агар дар мақолоти “Заминаҳои пайдоиш ва таҳаввули матбуоти даврии ҷануби Тоҷикистон дар оғози солҳои 30-юми асри XX”, “Зарбдори сохтмони Вахш” ва “Ударник Вахшстроля” нахустин рӯзномаҳои вилояти Хатлон”, “Нигоҳе ба таърихи як рӯзномаи музофотӣ” омилҳои иҷтимоӣ ва касбии пайдоиши нахустин нашрияҳо дар ин минтақа, мақсад ва вазифаҳои нашрияҳои нахустин, нақши онҳо дар саводнокгардонии мардум, сафарбаркунӣ ба корҳои бунёдкорӣ, тарғибу ташвиқи тарзи нави зиндагӣ, мубориза барои меҳнати ҳалол, бедор намудани ҳисси масъулиятхоҳиву масъулиятшиносӣ, таҳкими сохти нави давлатдорӣ, ташвиқи дӯстиву бародарӣ миёни халқиятҳои гуногунмиллати шӯравӣ ва амсоли ин таҳлилу баррасӣ гардида бошанд, дар нигоштаҳои “Бозтоби вазъи иҷтимоии қанони музофот аз нигоҳи бонувони журналисти Хатлон” ва “Мирсаид Миршакар – основатель журналистики в Вахшской долине” нақш ва саҳми шахсиятҳои алоҳида дар ташаккул ва инкишофи матбуоти маҳаллии минтақаи мавриди назар ва шинохти онҳо дар публитсистикашиносии тоҷик нишон дода шудааст. Дар ин радиф муҳаққиқ аз аввалин публитсистону журналистони вилоят Насрулло Абдуллоев, Мирсаид Миршакар, Г. В. Конючкин, В. П. Астафиева, У. Абдуллоева ёдовар шуда, нақши эшонро дар ташкили аввалин рӯзномаҳо дар Хатлон, интишори пайваستاи нашрияҳо, пурмухтаво гардидани мундариҷаи онҳо бо зикри далоил ва нақли лаҳзаҳои ҷолиби фаъолият бозгӯ мекунад. Аз баррасиҳои муаллиф бармеояд, ки дар ташкили аввалин нашрияҳо дар минтақаи Хатлон дар баробари мардон нақши бонувон низ кам набудааст. Аз ҷумла, агар солҳои 1930 - 1931 сардори бригадаи қачмехкорони роҳи оҳани камбари Панҷи поён - В. Петровна дар ташкили аввалин нашрияи деворӣ дар сохтмони Вахш иқдом гузошта, бо инъикоси ҷараёни сохтмон ва мушкилоти он бинокоронро ба меҳнати содиқона ташвиқ мекард ва ҳамчун муҳбири маҳаллӣ аз комёбиҳо ва таҷрибаи пешқадамони истеҳсолот хабарҳо менавишт, У. Убайдуллоева солҳои 1941-1948 вазифаи сармуҳаррири рӯзномаи “Мубориза барои пахта” (ҳоло “Баҳористон” – и н. Абдурахмони Ҷомӣ) –ро ба душ дошт ва тавассути рӯзнома мардумро ба меҳнати содиқона, ёрӣ ба фронт, таъмини ғалаба бар фашизми истилогар, мубориза барои мустақкам намудани иқтисодиёт ва самаранокии маҳсулоти кишоварзӣ, хоса пахтакорӣ ҷалб менамуд, дар ҳалли мушкилоти мавҷуда далолатона талош меварзид.

Аз миёни мақолоти китоб “Печатные СМИ Хатлонского региона: проблемы и перспективы” фарқ мекунад. Ин мақола хусусияти нигоҳиш (обзорӣ) дошта, дар он матбуоти минтақаи Хатлон бо назардошти ҷанбаҳои омӯрӣ, хусусиятҳои мундариҷавӣ, шакли жанрӣ ва таносуби интишории нашрияҳои

даврии алоҳида, ҳмзамон вазъияти моддӣ ва зехнии онҳо ба тарзи умумӣ, аммо дар така ба далелҳои боэътимод бо усули муқоисаву қиёс таҳқиқу таҳлил қарда шудааст. Хусусияти ҷолиби ин мақола он аст, ки муаллиф дар заминаи омӯзиш ва таҳлили нашрияҳои шахрӣ ва ноҳиявӣ минтақаи мавриди назар мушкилоти мавҷударо ошкор месозад, омилҳои сар задани онҳоро маънидод мекунад ва тариқи проблемагузориҳо барои рафъи камбудихо ва беҳтар гардонидани кори минбаъдаи нашрияҳои даврӣ пешниҳодоти судмандро ироа мебарад. Аз баррасиҳои муаллиф бармеояд, ки матбуоти минтақаи Хатлон бо вучуди баъзе пешравиҳо ба мушкилоти зиёде мубтало аст, ки барои рушди минбаъдаи он монеа мешаванд.

Воқеан, дар шароити имрӯз рушди матбуот, аз ҷумла матбуоти маҳаллиро бе дастгирии ҳукумат, дарёфти роҳҳои алтернативӣ, пурзур намудани фаъолияти менечментӣ, таъмини базаи моддӣ, истифодаи самараноки технологияи инноватсионӣ, ҷалби рӯзноманигорони ҷавон, баланд бардоштани мақоми сармуҳаррирон наметавон тасаввур кард. Дуруст аст, ки дар солҳои охир нашрияҳои даврӣ ва муассисаҳои таъбу нашри баъзе минтақаҳо аз ин омилҳо тадриҷан бархӯрдор мешаванд, аммо ин раванд ба кундӣ ва дакахӯрӣ сурат мегирад. Баъзе ноҳияҳо бо дарки дурусти моҳияти технология ва навгониҳои инноватсионӣ аз ин раванд самаранок истифода мебаранд, бархе аз навоҳии дигар то ҳол нашрияҳояшонро дар муассисаҳои таъбу нашри пойтахт-Душанбе ба ҷоп мерасонанд.

Имрӯз ҳолати матбуоти маҳаллӣ андешаи будан ва ё набуданро ба миён гузоштааст, ки нигарониҳои расмӣ ва касбиро меҳақад. Мо бояд дарк кунем, ки дар замони пайвастан ба низоми иттилоотии умумичумхуриявӣ, дигаргун шудани муносибатҳои иҷтимоӣ, тағйир хурдани маърифти воқеиёти ҳаётӣ, ҳамчунин раванди ҷаҳонишавӣ ва тараққиёти технологияи иттилоотӣ матбуоти маҳаллӣ аҳамияти боз ҳам бештар пайдо мекунад. Дар асари мавриди таҳлил рисолати матбуоти маҳаллӣ дар замони муосир дуруст дарк ва маънидод шудааст.

Асари Н. Маъмурзода “Журналистикаи Хатлон: вазъият тамоюл ва дурнамои рушд” пажӯҳиши илмӣ аст. Муаллиф барои нишон додани моҳияти мавзӯ, анъанаҳои инкишофи он, ҳолати дирӯзу имрӯзи нашрияҳои алоҳида, омилҳои рушд ва монесозии матбуоти маҳаллӣ ва амсоли ин аз факту далоили зиёд қор мегирад, ба пешинаи таҳқиқ рӯ меорад, ба асноди илмӣ ва манобеи матбуотӣ иктифо мекунад ва ба ин минвол ба пажӯҳиши масъалаҳо самт мебахшад. Ӯ дар баррасии масъалаҳо фаъол аст, аммо ҷо-ҷо бо шеваи публицистӣ мубтало мешавад, андешаҳои баҳснокро ба миён мегузорад, ба такрор роҳ медиҳад, истилоҳотро ноҷо истифода мекунад.

Бо ин вучуд маҷмӯаи “Журналистикаи Хатлон: вазъият тамоюл ва дурнамои рушд”-ро як навъ саҳифаи тозаи замонавӣ дар самти таҳқиқи матбуоти маҳаллии Тоҷикистон, ба вежа минтақаи Хатлон метавон номид, ки барои пажӯҳишгарон ва ҳамчунин рӯзноманигорон аз аҳамияти илмӣ ва манфиати касбӣ ӯрӣ нест. Умед мебардем, ки муҳаққиқи ҷавон Н. Маъмурзода пажӯҳиши ин мавзӯро идома дода, дар ошқор намудани хусусиятҳои нашрияҳои алоҳида

ва нишон додани марҳилаҳои ташаккул, инкишоф ва таҳаввули онҳо бевосита ба маводи нашрияҳо муроҷиат менамояд. Ин қор, албатта душвор ва мушкил аст, аммо имкон медиҳад, ки ҷанбаҳои аз назари илм дур мондаи нашрияҳои алоҳидаи кишвар иктишоф шаванд.

Калидвожаҳо: матбуоти маҳаллӣ, пайдоиш, ташаккул, таҳқиқот, таҳлил, проблема, баррасӣ, аҳамият, хусусият.

УДК 002 + 05/07 + 001 + 891.550 (092)

М. Муродов

ХОРОШАЯ ИНИЦИАТИВА

(несколько слов о книге Н. Мамурзода -Хатлонская журналистика: обстановка, тенденция и перспективы. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 205 с.)

В этом исследовании рассматриваются факторы зарождения и формирования местной печати в Хатлонской регионе. Автор на основе анализа книги молодого ученого Н. Мамурзаде, анализирует его инициативу и вклад в исследовании факторов появления местной печати на юге Таджикистана, первой газеты этого региона - "Ударник Вахшстроя" и анализа современной обстановки СМИ Хатлонского региона. Изучение содержания рассматриваемой книги показывает, что она имеет ценное научное и практическое значение для журналистики, которое могут использовать студенты и преподаватели вузов.

Ключевые слова: местная печать, зарождение, формирование, анализ, проблема, рассмотрение, значение, особенность.

UDK 002 + 05/07 + 001 + 891.550 (092)

M. Murodov

RESPECTABLE INITIATIVE

(Some words about the book of N. Mamurzoda – "The Journalism of Khatlon: Situation, trends and perspective.- Dushanbe Irfon, 2015, 205 pp.)

This study related to the factors of origin and formation of the local press in the Khatlon region. Author basing on the book of young scholar N. Mamurzadarevealed his initiative to study the factors of formation of the local press in southern Tajikistan, the first newspaper in the region - "Vakhshizarbdor" and also was indicated a detailed analysis of the current situation of mass media of Khatlon region. The study of the content of the book shows that this valuable research has scientific and practical significance for journalism that can be used by students and lecturers.

Keywords: local press, the emergence, the formation, analysis, problem-pending, value feature.

ТДУ 8 тоҷик ф + 9 тоҷик + 902 + 37 тоҷик
Д. Раҳимов

ПАЖЌҲИШЕ ОИД БА НАСРИ ШИФОҲИИ ТОҶИКОНИ БУХОРО

Раҳмонӣ, Р. Насри гуфтории тоҷикони Бухоро. – Душанбе: Адиб, 2014. – 356 с.

Насри шифоҳӣ яке аз бахшҳои адабии фарҳанги мардуми тоҷик ба шумор меравад, ки аз жанру намудҳои гуногун иборат буда, ҳар кадом дорои хусусияти фарқкунандаи худ мебошанд. Омӯзишу пажӯҳиши анвои насри шифоҳии фолклори тоҷик дар солҳои 1970-1980 оғоз шуда, дар ин самт якҷанд таҳқиқоти пурсамар таълифу мунташир шудаанд. Аз ҷумла, метавон ба таҳқиқоти академик Р. Амонов, И. Левин, Ҷ. Рабиев, Д. Обидов, Р. Раҳмонӣ ва дигарон ишора кард. Аммо масъалаи муқоисаи жанрҳои насри шифоҳӣ ва махсусан, таснифи онҳо, дар фолклоршиносии тоҷик камтар мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ин вазъи ба вучудомадаро фолклоршиносии нуктасанҷу пурқор Равшан Раҳмонӣ ба назар гирифта, рисолаи «Насри гуфтории тоҷикони Бухоро»-ро таълифу таҳия кардааст.

Китоб бо пешгуфтори донишманди фарҳефта, академик М. Шакурӣ оғоз шуда, бо мазмуни фишурдаи китоб ба забони англисӣ хотима ёфтааст. Мундариҷаи ин рисола аз ду бахши асосӣ иборат буда, бахши якум аз фаслҳои таҳқиқотӣ таркиб ёфтааст. Дар ин бахш муаллиф роҷеъ ба вижагиҳои лаҳҷаи тоҷикони Бухоро, афсона ва афсонагӯӣҳои бухороӣ, муаррифии жанри қисса, қиссахонӣ ва масъалаҳои дигари марбут ба насри шифоҳӣ мулоҳизаҳои илмӣ баён кардааст. Аз маълумоти муфассали муаллиф ҷунин хулоса бардоштан мумкин аст, ки ҳанӯз ҳам мардуми шарифи Бухоро гӯиши хоси забони тоҷикии худро ҳифз кардаанд. Матнҳои шӯғ ё афсонаҳои мардуми он саршори ибораҳои нобу калимаҳои асили тоҷикӣ мебошанд, ки лаҳҷашиносону луғатшиносон метавонанд барои пажӯҳишҳои минбаъда аз қиссаву афсонаҳои мардуми Бухоро баҳра бардоранд.

Р. Раҳмонӣ дар бахши аввал кӯшидааст, ки жанри қиссаро шарҳу тафсир намуда, тафовути онро аз афсонаву ривоят мушаххас намояд. Дар ин замина ӯ сохтору мавзӯ, қорбурд ва муносибати мардумро ба матнҳои қисса мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, ба натиҷаҳои назаррасии илмӣ комёб шудааст.

Бахши дигари китобро матнҳои фолклорӣ ташкил медиҳанд, ки муаллиф ҳамаи онҳоро дар сафарҳои хидматияш аз тоҷикони Бухоро навишта гирифтааст. Заҳмати дигари фолклоршиносии номбурда дар ин аст, ки ӯ ҳамаи матнҳоро дар шакли лаҳҷавӣ гирдоварӣ ва нашр кардааст ва ин усули қор арзиши китобро дучанд мегардонад.

Матнҳои фолклорӣ ба се фасл ё гурӯҳ тақсим шудаанд. Дар фасли аввал 29 адад матни афсонаҳои сеҳромез, тамсилӣ ва маишӣ дарҷ ёфтаанд. Фасли дувум «Қиссаҳо» унвон дошта 8 қиссаро фаро мегирад. Қиссаҳо, тавре ки

худи муҳаққиқ дар баҳши аввал ибраз кардааст, бештар мазмуни динӣ дошта, ба таблиғи ақидаву ахлоқи нек ихтисос доранд. Дар фасли сеум 25 матн ривоятҳои мардуми Бухорои шариф зикр шудаанд. Ривоятҳо низ ба фаъолияти аҳоли персонажҳои адабиёти динӣ баҳшида шуда, характери иттилоотӣ тарбиявӣ доранд. Муаллиф барои возеҳ гаштани мазмуни матнҳо дар поёни китоб луғатномаеро тартиб додааст, ки он аҳамияти хуби лаҳҷашиносӣ низ дорад. Тибқи услуби илмӣ дар охири китоб зери унвони «Тавзеҳот» маълумоти муҳтасар оид ба гӯяндаҳои афсонаву қисса ва ривоятҳои фолклорӣ оварда шудааст.

Дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки китоби фолклоршинос Р. Раҳмонӣ «Насри гуфтории тоҷикони Бухоро» бо андешаву баррасии илмӣ ва маводи фолклорӣ тозааш як саҳифаи холии фолклоршиносии тоҷикро пур мекунад. Китоб натавон ба ҳамаи муҳаққиқони фолклору адабиётшиносон аҳамият дорад, инчунин барои забоншиносон, баҳусул лаҳҷашиносон ва мардумшиносон низ арзиши баланди илмиро дорад.

Калидвожаҳо: маҷмӯаи илмӣ, Раҳмонӣ Р., фолклор, тоҷикон, Бухоро, насри шифоӣ, матн.

УДК таҷик: 891.550.0 + 9 таҷик + 902 + 37(575.3)

Д. Раҳимов

ИССЛЕДОВАНИЕ УСТНОЙ ПРОЗЫ ТАДЖИКОВ БУХАРЫ

(Раҳмони Р. Устная проза таджиков Бухары. – Душанбе: Адиб, 2014. – 356 с.)

В рецензии представлены сведения о содержании, структуре, методологии и источниках материалов фольклорного научного сборника таджикского ученого Раҳмони Р. Данная книга состоит из двух частей: первая часть охватывает научные исследования автора об устных прозаических жанрах таджикского фольклора. Во второй части приводятся фольклорные тексты, в том числе сказки, предания и легенды, которые опубликованы впервые.

Ключевые слова: научный сборник, Раҳмони Р., фольклор, таджики, Бухара, устная проза, текст.

UDK tajik: 891.550.0 + 9 tajik + 902 + 37(575.3)

D. Rahimov

A STUDY ON ORAL PROSE OF THE TAJIKS OF BUKHARA

(Rahmani R. Oral Prose of the Tajiks of Bukhara. – Dushanbe: Adib, 2014. 356 pp.)

The review provides information on the content, structure, methodology and sources of materials of the scientific collection written by Tajik scholar Rahmani R. The book

consists of two parts. In the first part author place his research results on prose Tajik folklore genres. The second part consists of folklore texts, including folktales, narratives and legends which were collected by author from Tajiks of Bukhara.

Keywords: scientific collection, Rahmani R., folklore, Tajiks, Bukhara, oral prose, texts.

ТДУ 9 тоҷик + 02 + 002.2 + 024 + 021

Б. Шафев

КИТОБ АЗ ДИРӮЗ ВА ИМРӮЗИ КИТОБХОНАИ МИЛЛӢ

Комилзода, Ш. Китобхонаи миллии Тоҷикистон: дирӯз ва имрӯз: Дастури таълимӣ барои мактабҳои олии / Мухаррир Қ. Бӯриев. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 196 с.

Боз китобе ҷузъиёти зиёдеро аз таърихи Китобхонаи миллии рушан мекунад. Яке аз куҳнатарин интишороти кишвар - «Ирфон» дастури илмиро чоп кард, ки мутолиа ва истифодаи он барои на танҳо донишҷӯёну устодон, балки ба ҳамаи касоне, ки рушди фарҳангу тамаддуни миллат барояшон бегона нест, муфид аст.

Шариф Комилзода, муҳаққиқи шинохтаи китобдориву китобшиносӣ дар кишвар бо интишори китоби наво бо номи «Китобхонаи миллии Тоҷикистон: дирӯз ва имрӯз» рӯчуи тоза ба таърихи китобшиносии муосир кардааст. Муаллиф талош намудааст бо ироаи маълумоти муъҷазу мушаххас таърих, давраҳои ташаккул ва фаъолияти илмиву методӣ, илмӣ-таҳқиқотӣ, библиографӣ ва байналмилалӣ Китобхонаи миллии Тоҷикистонро мурур кунад ва ҳамзамон бо ин масоили ҷамъоварӣ, ҳифзу нигоҳдории нусхаҳои муътабарӣ фонди тиллоии китобхона ва ҳаёти имрӯзаи онро мавриди баррасӣ қарор диҳад. Ҷамҷуноне ишора рафт, дастур барои донишҷӯёну омӯзгорони мактабҳои олии ва муҳаққиқону мутахассисони соҳаи китобдорӣ навишта шудааст ва бидуни шак мутолиаи он барои касоне, ки талоши омӯзиши китобу китобдорӣ доранд, ҷои аҳамият хоҳад буд.

Муаллиф дар муқаддима менависад, ки «Китобхонаи миллии аз ибтидои фаъолиятиаш ба ҷамъоварӣ, қоркард, нигоҳдорӣ ва дастраснамоии китоб, наирияхҳои даврӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои гаронқиммати моҳияти илмӣ, таърихӣ ва бадеидоштаи адибону муҳаққиқони дохилу хориҷи кишвар кӯшиш ба ҳарч медиҳад. Ва барҳақ, алҳол ин боргоҳи илму маърифати мамлакат ҳам аз лиҳози ҳифзи маҷмӯи беназири маҳсули тафаккури наслҳои зиёди ниёкони ҳамасрони миллат, офаридаҳои гуногунсоҳаю мухталифҷабҳаи дигар қавму ақвом ва халқияту миллатҳои муқими Сайёра ва ҳам аз нигоҳи ба хидмати ниёзмандон қарор додани ин ганҷинаи бебаҳо, воқеан ҳам, ба хазинаи беназири боигарии

маънави миллат табдил ёфтааст. Аз ин захираи камназир алҳол шумораи зиёди олимону адибон, зиёиёну намояндагони қишрҳои гуногуни ҷомеа истифода бурда, талаботи маънавию иттилоотии хешро қонеъ мегардонанд».

Шариф Комилзода аз пажӯҳише бо номи «Китобхонаи миллӣ аз нигоҳи донишчӯ» ёд мекунад, ки соли қабл (2014) роҳандозӣ шудааст ва дар як пурсиш аз хонандагон муносибати онҳо ба манбаъҳои пажӯҳишӣ муайян гардидааст. Дар ин таҳқиқоти сотсиологӣ 158 нафар донишчӯён иштирок кардаанд ва дар бораи низоми қонеъгардонии талабот ба китобҳои дархост-шуда, сарфаи вақт, сатҳу сифати хизматрасонӣ ибрози назар намудаанд. Ба саволи «**Барои дарёфти адабиёти зарурӣ аз кадом сарчашмаҳои маълумотдиҳӣ-библиографӣ бештар истифода мекунед?**» донишчӯён чунин посух доданд: аз феҳрист ва картотекаҳои анъанавӣ – 34,2%; аз феҳристи электронӣ – 30,4%; аз фонди нашрҳои маълумотдиҳанда ва библиографӣ (донишномаҳо, луғатҳо, маълумотномаҳо, тақвимҳо, дастурҳои библиографӣ) – 29,7%; аз дигар сарчашмаҳо – 3,8%. Ва муаллиф хулоса мекунад, ки «*то кунун на ҳамаи донишчӯён аз феҳристи электронӣ мустақилона истифода карда менамоянд. Масалан, аз ҳисоби умумии посухдиҳандагон 45,5%-и донишчӯён аз феҳристи электронӣ мустақилона истифода карда наметавонад ва 41,8%-и онҳо ба ёрии библиограф – навбатдор ниёз доранд. Яъне, бо иборати дигар гӯем имрӯз сатҳи маърифату фарҳанги китобиношии хонандагон дар сатҳи паст қарор дорад*».

Китоб аз 8 бобу 1 замима иборат буда, қулли фаъолиятҳои Китобхонаи миллиро аз оғоз то ба имрӯз дар бар гирифтааст.

Дар боби «**Сарчашмаҳо оид ба таърихи Китобхонаи миллии Тоҷикистон**» муаллиф мегӯяд, аввалин хабару мақолаҳо дар бораи фаъолияти Китобхона дар рӯзномаи русии «Коммунист Таджикистана» чоп шудааст. Нахустин очерке, ки оид ба таърихи давраҳои рушди Китобхонаи ба номи Фирдавсӣ, фонду феҳристҳои он, ташкили кор бо хонандагон дар толорҳои хониш, абонементи байни китобхонаҳо маълумоти мухтасар медиҳад, аз ҷониби Рина Осиповна Талман, яке аз китобдорони шоистаи Тоҷикистон, ки таи солҳои 1944-1946 роҳбарии китобхонаро ба уҳда дошта, солҳои минбаъда ба ҳайси муовини директор, мудири бахшу шуъбаҳои китобхона қору фаъолият кардааст, таълиф шудааст. Китобхона барои китобхонаҳои мамлакат аввалин дастури худро таҳти унвони «Мачмӯаи материалҳои дастуруламалӣ ва методӣ дар бораи кори китобхона» ба забони тоҷикӣ бо теъдоди 2000 нусха нашр кард ва ба китобхонаҳои ҷумҳурӣ паҳн намуд.

Як бахши муҳиме, ки хонандаро ба сайри таърихӣ мебарад, «*Нусхаҳои муътабари фонди тиллоии Китобхонаи миллии Тоҷикистон*» мебошад. Тавре аз номаш пайдост, дар ин боб муаллиф кӯшидааст аз таърихи хазинаи дастхатҳо қисса кунад ва тадриҷан хонандаро бо муҳимтарин нусхаҳои қаламӣ ва таърихӣ ошно созад. Таърихи бунёди шуъбаи дастхатҳо ба аввали солҳои 30-уми асри гузашта рабт мегирад. Бино ба навиштаи муаллиф,

“моҳи майи соли 1933 Пажӯҳишигоҳи илмӣ-таҳқиқотии назди Комиссарияти маорифи халқии Тоҷикистон ба Китобхонаи Фирдавсӣ аввалин маҷмӯи дастхатҳои нодирро интиқол медиҳад ва баъд аз як сол дар сохтори Китобхонаи Шуъбаи дастхатҳои Шарқ ва китобҳои нодир, ки имрӯз маҳзани асосии нусхаҳои муътабарӣ хаттӣ маҳсуб меёбад, ба фаъолият шурӯъ мекунад. Ҳадафи асосии Шуъба, қалб аз ҳама, ҷамъоварӣ, коркард, таҳқиқ, ҳифз ва нигоҳдории нусхаҳои нодирӣ хаттӣ ва китобҳои чопи сангӣ буд. Дар радифи ин иқдоми нек, кормандони шуъба дар созмондиҳӣ ва таҳияи аввалин феҳристҳои нусхаҳои хаттӣ қўшиш ба харҷ доданд”. Имрӯз дар фонди тиллоии шуъбаи дастхатҳои Шарқ ва китобҳои нодирӣ КМТ 26576 нусха китобҳои нодир, ки мутааллиқ ба асрҳои XII–XIX мебошанд, ҳифзу нигоҳдорӣ карда мешаванд. Аз ин ҳисоб 2476 нусхари дастхатҳо, 21430 нусхари китобҳои чопи сангиву муосир ва 2670 ададро нусхаҳои хаттии электронӣ ташкил медиҳад.

Дар баҳши “Фаъолияти библиографии Китобхонаи миллии Тоҷикистон” хонанда дар бораи дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографӣ, фонди нашрҳои анъанавӣ ва электронии маълумотдиҳӣ-библиографӣ, системи феҳристу картотекаҳо, феҳристи алифбой, феҳристи мураттабӣ, системи картотекаҳои библиографӣ, картотекаи мураттабии мақолоти нашрияҳои даврӣ, картотекаи мавзӯӣ, картотекаи фардӣ, захираи маълумотномаҳои иҷрошуда, дастурҳои библиографияи илмӣ-ёрирасон, иттилооти ҷорӣ библиографии адабиёт, библиографияи шарҳиҳолӣ ва ғайра маълумоти муфид пайдо мекунад.

Дар мавриди иртиботҳои байналмилалӣ китобхона муаллиф гуфтааст, ки Китобхонаи миллии бо 27 китобхонаи 23 кишвари олам додугирифт доирад. Иддае аз кормандон солҳои мухталиф дар кишварҳои хориҷ таҷриба андӯхтаанд, дар семинарҳои омӯзишӣ илмӣ ширкат кардаанд.

Дар идомаи китоб муаллиф хонандаро ба сайри маҷозии бинои имрӯзаи Китобхонаи миллии Тоҷикистон, ки 20 март соли 2012 ифтитоҳ шудааст, мебарад. Ин китобхона дорои 25 толори хониш барои 1500 ҷойи нишаст, 28 маҳфузгоҳ барои нигоҳдории 10 млн. китоб ва дигар навиҳои асноди иттилоотӣ, 9 маҷлисгоҳ ва толори баргузории конференсу симпозиумҳо барои 1200 ҷойи нишаст, 2 толори намоишгоҳи китобҳо, 1 толори театрии барои 100 ҷойи нишаст, 40 бахшу шуъба ва марказҳо мебошад. Ҳамчунин дар бораи низомии нави худкори раванди китобдорӣ-иттилоотӣ, толори хониши электронӣ, шуъбаи автоматикунонии раванди китобдорӣ-иттилоотӣ, шуъбаи адабиёт доир ба фарҳанг ва ҳунар ва дигар бахшу шуъбаҳо маълумоти муфассал додааст.

Ба китоб доктори илмҳои педагогӣ, профессор Қурбон Ҳочаев, доктори илмҳои филологӣ, профессор Мурод Муродов ва номзади илмҳои педагогӣ, дотсент Сафар Шосаидов тақризи навиштаанд.

УДК таджик 9 + 02 + 002.2 + 024 + 021 (09)

Б. Шафё

КНИГА ОБ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ

Комилзода, Ш. Национальная библиотека Таджикистана: история и современность: Учебное пособие для вузов / Ред. К. Буриев. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 196 с. – Текст на тадж.яз.

В рецензии представлены сведения о содержании, структуре, особенностях и значении учебного пособия Ш. Комилзода «Национальная библиотека Таджикистана: история и современность», которая посвящена исследованию истории, основных этапов развития, научно-методической, научно-исследовательской, библиографической и международной деятельности Национальной библиотеки Таджикистана. Также подчеркивается роль учебного пособия в формировании библиотечно-библиографической культуры студентов и преподавателей высших учебных заведений.

Ключевые слова: учебное пособие, Национальная библиотека Таджикистана, научно-методическая деятельность, научно-исследовательская деятельность, библиографическая деятельность, международная деятельность, формирование библиотечно-библиографической культуры, студент, преподаватель.

UDK tajik 9 + 02 + 002.2 + 024 + 021 (09)

B.Shafe

THE BOOK ON HISTORY AND PRESENT OF THE NATIONAL LIBRARY

Komilzoda, Sh. National Library of Tajikistan: History and Present: Textbook for Universities / Ed. K. Buriev. - Dushanbe Irfon, 2015. - 196 p. - Text in Tajik language.

The review provides information on the content, structure, significance and values of the textbook by Sh. Komilzoda "National Library of Tajikistan: History and Present", which is dedicated to the study of history, the basic stages of development, scientific, methodical, bibliographic and international activities of the National Library of Tajikistan. Here also was emphasized the role of this textbook in the formation of library and bibliographic knowledges of students and teachers.

Keywords: textbook, the National Library of Tajikistan, research, methodology, bibliography, international activities, library, teaching, student, teacher.

ТДУ 001 + 008 + 37 тоҷик + 9 тоҷик + 32 + 327 + 02 + 78 тоҷик
Ш. Комилзода,
Х. Низомов

ИДОРАКУНИИ ОБЪЕКТҲОИ МЕРОСИ УМУМИЧАҲОНӢ ДАР ҲОШИЯИ ШАҲРҲОИ МУОСИР

Имрӯз ба Феҳристи Мероси умумичаҳонӣ 1031 объект аз 191 кишвари чаҳон ворид шудааст. Аз ин шумора 802 – объекти фарҳангӣ, 197 – табиӣ, 32 – объекти ба истилоҳ омехта (фарҳангиву табиӣ) ва 48 объекти таҳти хатари нестшавӣ қарордошта, шомиланд. Ҳамаи онҳо намунаи барҷастаи мероси умумичаҳонӣ ва дастоварди арзишманди кулли башар маҳсуб меёбанд.

Рӯзҳои 28-30 ноябри соли 2015 дар шаҳри Оши Ҷумҳурии Қирғизистон вохӯрии навбатии коршиносон оид ба идоракунии объектҳои мероси умумичаҳонӣ дар ҳошияи шаҳрҳои муосир, баргузор гардид.

Дар вохӯрии мазкур намояндагони Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон, Дафтари минтақавии ЮНЕСКО дар шаҳрҳои Алмаато ва Тошкент, намояндагони комиссияҳои миллӣ оид ба корҳои ЮНЕСКО, коршиносони кишварҳои Тоҷикистон, Ўзбекистон, Қирғизистон, Қазоқистон, Пажӯҳишгоҳи бостоншиносии шаҳри Лондон, Донишгоҳи Лойвени Британияи Кабир, инчунин сардорони идораҳои хифзи ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ, роҳбарони мамнуъгоҳ-осорхонаҳои бостонии Ўзбекистон ва Қирғизистон ширкат намураданд.

Дар рафти вохӯрии мазкур коршиносон бо фаъолияти Мамнуъгоҳ - осорхонаи фарҳангӣ-бостонии «Сулаймон-тоо» шинос гардида, ҳамзамон ҳар як кишвар маърузаи илмӣ ва рӯйнамоии мероси фарҳангии худро пешниҳод намуд.

Ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рафти муаррифии мероси фарҳангии кишвар 3 силсилафилми «Фарҳанги суннати тоҷик»-ро бахшида ба шаҳрҳои бостонии Тоҷикистон (Кӯлоб, Хучанд ва Ҳисор) пешкаши иштирокдорони вохӯрӣ намуда, оид ба тарзи идоракунии объектҳои таърихӣ-фарҳангии шаҳраки Саразм ва Боғи миллии Тоҷикистон, ки ба феҳристи Мероси умумичаҳонӣ ворид гардидаанд, инчунин вобаста ба пешбурди ҳуччатнигорӣ (инвентаризатсия), корҳои тадқиқотӣ ва омӯзиши илмӣ 17 ёдгориҳои арзишманд аз ҷумла, 9 воҳиди Роҳи Абрешим, ки ба Феҳристи Мероси умумичаҳонӣ бояд пешниҳод гарданд, маълумоти муфассал дод. Вобаста ба ин, ба таваҷҷуҳи коршиносон доир ба омодагиҳои Тоҷикистон ҷиҳати ба хатсайри туристии «Гузаргоҳи хавзаи Сирдарё» (шоҳаи шимолии «Роҳи бузурги Абрешим») ворид намудани вежагии ёдгориҳои меъмории Тоҷикистон аз қабилҳои Қалъаи Хучанд, маҷмааи

бостонии «Шайх Муслиҳиддин», катибаҳои сангии (петроглиф) шаҳри Хучанд ва ноҳияи Ашти вилояти Суғд, «Мадрасаи Оийм» ва «Мадрасаи Мирраҷаб Доддох» (шаҳри Конибодом), инчунин меъморӣ дайри несториани Айвоч, дайри буддоии Ачинатеппа ва мадрасаи Хоча Машҳад (шоҳаи чанубии «Роҳи бузурги Абрешим») маълумот ироа гардид.

Дар рафти музокираҳо ҳаёти Тоҷикистон муфассал бобати корҳои анҷомдодаи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба раванди корҳои мушаххасгардонӣ, ҳуҷҷатнигорӣ, таҳқиқот, нигоҳдорӣ, тарғибот, мониторинг, ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ, корҳои тармиму таҷдиди ёдгориҳо, таҳияи Феҳристи ягона ва Махзани ягонаи иттилоотӣ, шиносномаи объектҳои таърихӣ фарҳангӣ ва Феҳристи мероси фарҳангии ғайримоддӣ халқи тоҷик, маълумот оид ба ҳар як намунаи фарҳанги ғайримоддӣ ва моддӣ халқи тоҷик, рақамгузориҳои онҳо мувофиқи бахшҳои, номи унсур (бо муродифҳои) ва тавсифи муҳтасари унсур, вазъи имрӯзаи ин унсур фарҳангӣ, ки дар қадом ҳолат қарор дорад ва чиҳати таҷдиди таҷдиди минбаъдаи ин унсурҳо, инчунин иқдомҳои муассири Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри ҳифзи мероси фарҳангӣ, аз ҷумла таҷдиди ниҳоди сармоягузориҳои барои рушди соҳаи фарҳанг ва соҳаи туризм суҳанронӣ намуд.

Таъкид гардид, ки вобаста ба иҷрои талаботи Ковенсияи ЮНЕСКО дар самти ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ аз ҷониби мутахассисони Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот унсурҳои ғаёбӣ, нимғаёбӣ ва дар ҳолати азбайравӣ қарордошта ба Феҳристи ягонаи объектҳои таърихӣ фарҳангӣ ва Феҳристи мероси фарҳангии ғайримоддӣ халқи тоҷик ворид карда шудааст.

Пешниҳодҳои ҳаёти Тоҷикистон чиҳати бо истифода аз таҷрибаи Тоҷикистон баҳри ба роҳ мондани ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо кишварҳои Осиеи Марказӣ дар доираи нишондодҳои Конвенсияи ЮНЕСКО оид ба ҳифзи мероси фарҳангӣ ва табиӣ, Хартияи Венетсия ва Хартияи байналмилалӣ Флорентия оид ба ҳифзи боғҳои миллӣ, таърихӣ ва истифодаи мероси фарҳангӣ, инчунин ҳамкориҳо бо Шӯрои байналмилалӣ оид ба ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ – ИКОМОС, Маркази байналмилалӣ тадқиқотӣ дар самти таҷдиду таъмири ёдгориҳои қадим ва муваққатан қатъ намудани корҳо дар онҳо (консервация) – ИККРОМ, ҳамзамон вобаста ба ҳамроҳ намудани фаъолият ва ба роҳ мондани ҳамкориҳои ниҳодҳои фарҳангии кишварҳои Осиеи Марказӣ, аз ҷумла муносибатҳои илмӣ дар самти омӯзиши мероси фарҳангӣ, осорхонашиносӣ, туризм, таъмири тармими ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ, табодули таҷриба оид ба табдили осорхона-мамнуъгоҳҳо ба марказҳои рушди фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ, марказҳои рушди туризм, баргузориҳои ҳамроҳии илмӣ, истифодаи воситаҳои менҷменти муосир, таҳияи стратегияи рушди фарҳанги фароғату истироҳат ва дилхушӣ дар самти ҳуҷҷатнигорӣ, корҳои тадқиқотӣ, омода намудани мутахассисони соҳа, аз ҷониби намоёндогони Дафтари минтақавӣ ЮНЕСКО дар шаҳри

Алмаато, Пажӯҳишгоҳи бостоншиносии шаҳри Лондон, Донишгоҳи Лойвени Британияи Кабир ва дигар коршиносон ҷонибдорӣ гардид.

Дар ин радиф, аз ҷониби коршиносон дар истинод ба пешниҳодҳои ҳайати Тоҷикистон бо мақсади муайян намудани проблемаҳои ҷойдошта ва ба роҳ мондани робитаҳои тарафайн дар самти ҳифзи мероси фарҳангии кишварҳои Осӣи Марказӣ, ҳамзамон баҳогузори ба дарки айният ва гуногуншаклии мероси фарҳангӣ, инчунин таҳияи лоиҳаҳои муштарак аз Дафтари минтақавии ЮНЕСКО дар шаҳри Алмаато хоҳиш карда шуд, ки дар мувофиқа бо роҳбарияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Комиссияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба корҳои ЮНЕСКО воҳӯрии навбатии коршиносон оид ба идоракунии объектҳои мероси умумичаҳонӣ соли 2016 дар шаҳри Душанбе баргузор карда шавад.

ТДУ 37 тоҷик + 78 тоҷик + 792 + 9 тоҷик

Қличева Н.,

Аминов А.

НАТИҶАҲОИ САФАРИ ИЛМӢ

Бо мақсади гирдоварии мавод оид ба мероси фарҳанги ғайримоддӣ гурӯҳе аз олимони Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва аз 16 то 25-уми ноябри соли 2015 ба ноҳияи Ашти вилояти Суғд сафари хизматӣ намуданд. Фаъолияти гурӯҳ мутобиқи барнома ба ду самт – омӯзиши суннатҳои рақси тоҷикӣ ва ҳунароҳои бадеии халқ равона шуд.

Гурӯҳи корӣ бо дастгирии мақомоти иҷроияи Ҳокимияти давлатии ноҳияи Ашт ба деҳаҳои Понғоз, Қаҳрамон, Ашти Боло, Ашти Поён, Ошоба, Шодоба, Даҳана, Пискокот, шаҳраки Гулшан ва Шайдон сафар намуда, бо ҳунармандони мардумӣ, устоҳо, санъаткорон воҳӯрда, дар самтҳои гуногун – рақсу сурудҳои халқӣ, донишҳои мардумӣ, бозиҳои бачагона, хурокҳои миллий, тибби суннатӣ, ҳунароҳои анъанавии дӯзандагӣ, бофандагӣ, қолинбофӣ, оҳангарӣ, чубтарошӣ ва монанди инҳо маълумот ва мавод ҷамъ оварданд.

Дар рафти сафари хизматӣ ҳамчунин бо як қатор ҳунармандони маҳаллӣ: оҳангарон – Сабуров Абдуҷалил ва Абдуҳалилов Абдусобит; ҳунармандон - Султанова Тиллоҳон, Тошматова Хуморҷон, Маматкулова Мукаррама, Саодат, Мадҳалилов Неъматҷон, Хайруллоев Рӯзимат, Мирзоалиева Зулфия, Каримова Зӯхроҳон, Қобилов Саҳобиддин, Мусоева Рисқиноӣ, Юсипова Рӯзичон ва дигарон аз хусуси корҳояшон суҳбат гузаронида шуд, ки тавассути аксу наворҳои видеоӣ ва аудиоӣ сабт гардиданд.

Ҳунароҳои оҳангарӣ, гилембофӣ, куракдӯзӣ, чомадӯзӣ, курпадӯзӣ, рӯймолдӯзӣ, ресандагӣ, бофандагӣ, пухтупази хӯрокҳои миллий, ҳалвопазӣ бинобар сабаби ниёз доштани мардуми маҳаллӣ то ба имрӯз идома доранд ва ҳунармандон низ

дар идомаи ин навъи хунарҳо ҷаҳоланд. Онҳо аз рӯи анъана, аксаран, меросӣ - ба таври аз падар ба писар ё аз модар ба духтар ва қисман ба таври устоду шогирд хунари худро идома дода, вобаста ба талаботи имрӯза сайқал медиҳанд. Хуб аст, ки аз ҳисоби ҷавонон низ дар хунарҳои номбурда хунармандон омода мегарданд.

Мутаасифона, хунароҳе низ ҳастанд, ки имрӯз талаботу ниёзи мардуми маҳаллӣ ба онҳо намондааст. Масалан, туппидӯзӣ, рӯймолчадӯзӣ, шерозбофӣ. Агар барои кам гардидани туппидӯзӣ ворид шудани туппиҳои арзон аз хориҷи кишвар ба бозорҳои ватанӣ боис шуда бошад, барои коста шудани хунароҳи рӯймолчадӯзиву шерозбофӣ аз байн рафтани анъанаҳои халқӣ сабаб гардидааст.

Инчунин, хангоми ба рӯйхатгирии рақсҳои халқии ноҳия муайян гардид, ки як қисми онҳо, аз ҷумла, рақс бо табақча дар ҳолати аз байн рафтан қарор дорад. Мушоҳидаҳо нишон дод, ки ба истиснои як нафар - Мирзоалиева Зулфия дигарон аз уҳдаи иҷрои ин навъи рақс намебароянд. Яке аз сабабҳои асосии аз байн рафтани рақсҳои миллӣ шомил шудани оҳангу асбобҳои эстрадиву бегона ба фарҳанги мо мебошад. Ин гуна рақсҳо тавассути асбобҳои миллӣ иҷро мегарданд ва маҳз оҳангҳои классикии “Дилхироч”, “Танновор”, “Муноҷот”, “Синахуруш” ва ғайраҳо ба рақс нозукиву мавзунӣ мебахшанд.

Дар маҷмӯъ хунару хунармандӣ дар ноҳияи Ашт вобаста ба талаботи имрӯзаи ҷомеа ҷараён гирад ҳам, дар ҳолати начандан ҷаҳол қарор дорад. Агар як қисми хунароҳо рӯ ба рушд бошанд, қисми дигар дар ҳолати аз байн рафтан қарор доранд.

ТДУ 37 тоҷик + 9 тоҷик + 792 + 78 тоҷик
Холмуродов З.,
Носирова Л.

ВАЗЪИ ҲУНАРҲОИ МИЛЛӢ ДАР НОҲИЯИ ШАҲРИТӢС

Тибқи нақшаи тарҳрезишуда гурӯҳе аз кормандони ПИТФИ ҷиҳати омӯхтани вазъи рақси тоҷикон ва хунароҳи бадеии халқ, инчунин ҷамъовариҳои мавод доир ба ҳамин мавзӯ ба ноҳияи Шаҳритӯс низ сафари хидмати дошт. Гурӯҳи корӣ самти тадқиқоти алоҳидаи худро дошт.

Ҳайати гурӯҳ бо роҳнамоии мудири бахши фарҳанг Норбутаева К. ба ҷамоату деҳоти ба номи Х. Холматов, Сайёд, Ҷ. Назаров, Обшорон ва шаҳраки Шаҳритӯс рафта бо хунармандону санъаткорон: Курбонов Файзулло, Абдурахимов Содикҷон, Усмонов У., Собирова Гулбахор Ҷумаев Саид, Раҷабова Ойсара, Норкулов Сӯҳроб, Шукронаи Ҷамшед ва дар маҷмӯъ тақрибан бо 40 нафар хунармандони соҳаҳои гуногун вохӯрда, дар бораи хунари онҳо ва баъзе расму оинҳои суҳбатҳо намуд. Дар натиҷаи мусоҳибаҳо

43 адад варакаи инвентаризатсионӣ, 346 акс, 295 дақиқа сабтҳои овозӣ ва видеоӣ ҷамъоварӣ шуд.

Омӯзишҳо нишон дод, ки дар ноҳияи мазкур бештар хунароҳои ресмонресӣ, бофтани гилемҳои дастӣ (қоқма), бугчома, дӯхтани чомаю рӯймол, қуроқдӯзӣ, кандакорӣ, сандуқсозӣ, сабадбофӣ, гахворасозӣ, хӯроқҳо ва рақси миллий ба назар мерасанд. Дар духтани рӯймол, қурума, рӯймолча, гирдидеворӣ, болишт, бугчома, сару либоси домоду арӯсӣ, гӯлдӯзӣ ва ғайраҳо хунароманд Раҷабова Ойсара бартарӣ дорад. Нақшу нигорҳои ин хунароманд бештар қадимӣ буда, бо тарзу усули замонавӣ тарҳрезӣ шудааст, ки на танҳо доираи маҳалла, балки берун аз он низ талаборони зиёд дорад. Ӯ тӯли даҳ сол аст, ки дар намоишу чорабиниҳои ноҳиявӣ вилоятӣ ва ҷумҳуриявӣ бо маҳсули дасти хеш иштирок мекунад.

Аз хунаромандони дуредгар Ҷумаев Саид нисбат ба дигар устоҳои маҳаллӣ дар ороиши нақшу нигор ва кандакорӣ маҳорати бештар дошта, муайян маҳсули дасти ӯ на танҳо дар ноҳия, балки дар вилоят диққати мизочонро ҷалб намудаасту харидорони зиёде дорад. Аз маҳсулотҳои ин хунаро талабот ба сандуқҳои замонавӣ бисёртар буда, онро бештар оилаҳои камбизоат харидорӣ менамоянд.

Яке аз самтҳои асосии фаъолияти гурӯҳи корӣ аз рӯи барнома омӯзиши рақсҳои миллий буд. Дар рафти сафар се рӯз дар Қасри фарҳанги ноҳия бо раққосаҳо ва навозандаву сарояндаҳо суҳбат доир намуда, рақсу суруд ва навозишҳои гуногуни онҳоро пурра наворбардорӣ карда шуд. Аз ҷумла Гулбаҳор Баронова, Миҷгона Сафарова, Фараҳноз Каримова, Муҳаббат Ҳақимова, Шахло Шарипова ва дигарон бо вучуди надоштани маълумоти касбӣ, рақсҳои чолибро иҷро намуданд. Гурӯҳи корӣ бо хунаромандони ансамблҳои мусиқии анъанавӣ, раққосон ва раққосаҳо низ мусоҳибаҳо ороста, саволномаҳои инвентаризатсионӣ пур карданд. Аз намунаи рақсҳои загона: “Рақси қулобӣ”, “Рақси помирӣ”, “Рақси мастҷохӣ”, “Рақси остин”, “Рақс бо зарби дойра” ва ғайраҳо сабт карда шуд.

Хулоса, мушоҳидаҳо нишон дод, ки дар Шаҳритӯс нисбат ба ноҳияҳои дигари кишвар хунароҳои бадеии халқӣ кам ба назар мерасанд. Агар рақсҳои анъанавии халқӣ, сурудҳо ва мусиқии мардумӣ дар иҷрои калонсолон мушоҳида карда шавад ҳам, аммо ҷавонон ба мусиқӣ ва рақси эстрадӣ бештар майлдоранд. Бинобар ин хатари интиқол наёфтани ин навъи санъат ба наслҳои оянда таҳдид мекунад. Омили дигари рушд накардани ин ҷанба дар ноҳия ҳаёт ба сар бурдани қавмиятҳои гуногуни этникӣ аст, ки боиси омехта шудани фарҳанги халқияту гурӯҳҳои мухталиф гардида, мавқеи фарҳанги аслии тоҷикони ин минтақаро суст гардонидааст. Омӯзиш нишон дод, ки бештари хунароҳо, расму оин ва анъанаҳои миллии маҳалҳои тоҷикнишини ин минтақа дар ҳолати маҳв қарор доранд.

МУНДАРИҶА

Дастовардҳои илмӣ

Комилзода Ш. Бархе аз дастовардҳои Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқоти фарҳанг ва иттилоот дар соли 2015.....	3
--	---

Фарҳанги мардумӣ

Ниёзова М.Т. Назари устод Садриддин Айни ба нақлу ривоятҳои оид ба Абӯалӣ ибни Сино.....	7
Петров Г. Н. Хунароҳои бадеии мардумӣ ҳамчун воситаи рушди қобилияти эҷоди бадеии мактаббачагон (дар мисоли кандакории чуб дар Чувашистон).....	12
Шкалина Г. Ҷаҳонбинии анъанавии халқҳои Марӣ ва замони муосир.....	18
Козлов Ф.Н. Омилҳои исломӣ дар таърихи мардумии чувашҳо.....	24

Сайёҳӣ

Таушканова Ю. А. Фестивал ҳамчун василаи баҳаракатдории фарҳанги сайёҳӣ.....	33
--	----

Матбуот ва табуъ нашр

Қутбиддинов А. Жанри симосоз.....	37
Комилов М., Мансуров Н. Интишори осори худшиносии миллии дар наشريёти «Ирфон».....	46

Китобшиносӣ ва библиографияшиносӣ

Раҳимов Д. Санъати қоғазгарии анъанавӣ.....	49
Ҷумъаев М. О. Марҳилаҳои асосии ташаккули китоб қабл аз ихтирои дастгоҳи чоп.....	53
Ҳадодӣ А. Роҳҳои ҷалби наврасон ба мутолиаи китоб.....	58
Буриев К. Б. Сарчашмаҳои доир ба таърихи библиографияи шуравии тоҷик дар солҳои 1960-1965.....	61

Осорхонашиносӣ

Шарифзода Ф. Назаре ба баррасии масоили осорхонашиносии тоҷик.....	68
Саъдиев Ш., Шарифзода Ф. Таърихи ташкилӣ ва фаъолияти Осорхонаи ҷумҳуриявии академик Бобоҷон Ғафуров.....	76

Санъатшиносӣ

Обидпур Ҷ., Обидова Н. Консертҳои ҳисоботии муассисаҳои таълимии санъат.....	83
Зубайдов А. Саҳми хунардони филармонияи давлатии Тоҷикистон дар тарғиби сурӯдҳои классикӣ.....	94

Чехра

Муродӣ М. Нависанда ва мунаққид.....	103
--------------------------------------	-----

Тақриз

Муродов М. Иқдоми нек.....	109
Раҳимов Д. Пажӯҳише оид ба насри шифоии тоҷикони Бухоро.....	114
Шафев Б. Китоб аз дирӯз ва имрӯзи китобхонаи миллии.....	116

Навгонҳои илм ва фарҳанг

Комилзода Ш., Низомов Х. Идоракунии объектҳои мероси умумиҷаҳонӣ дар хошияи шаҳрҳои муосир.....	120
Қличева Н., Аминов А. Натиҷаи сафари илмӣ.....	122
Ҳолмуродов З., Носирова Л. Вазъи хунароҳои миллии дар ноҳияи Шаҳритӯс.....	123

СОДЕРЖАНИЕ

Достижение науки

Комилзода Ш. Некоторые успехи научно-исследовательского института культуры и информации в 2015 г.....	3
---	---

Народная культура

Ниязова М.Т. Взгляд Садриддина Айни на фольклорные рассказы и предания об Абуали ибн Сино.....	7
Петров Г. Н. Народные художественные промыслы как средство развития художественно-творческих способностей школьников (на примере чувашской резьбы по дереву).....	12
Шкалина Г. Традиционное мировоззрение народа Мари и современность.....	18
Козлов Ф.Н. Исламский фактор в этнической истории чувашей.....	24

Туризм

Таушканова Ю. А. Фестиваль как способ продвижения культурного туризма.	33
---	----

Печать и издательское дело

Кудбудинов А. Формообразующий жанр.....	37
Комилов М., Мансуров Н. Издание книг по национальному самопознания в издательстве «Ирфон».....	46

Книговедение и библиографоведение

Рахимов Д. Традиционное ремесло производства бумаги.....	49
Джумаев М. О. Основные этапы формирования книги до изобретения книгопечатной машины.....	53
Хадоди А. Пути привлечения подрастающего поколения к чтению книг.....	58
Буриев К. Б. Источники по истории таджикской советской библиографии в 1960-1965 гг.....	61

Музееведение

Шарифзода Ф. Изученность проблемы таджикского музееведения.....	68
Саъдиев Ш., Шарифзода Ф. История создания и деятельности республиканского музея академика Бободжана Гафурова.....	76

Искусствоведение

Обидпур Дж., Обидова Н. Отчетные концерты учебных заведений искусства..	83
Зубайдов А. Роль артистов филармонии в пропаганде таджикской классической музыки.....	94

Портрет

Муроди М. Писатель и критик.....	103
----------------------------------	-----

Рецензия

Муродов М. Хорошая инициатива.....	109
Рахимов Д. Исследование устной прозы таджиков Бухары.....	114
Шафев Б. Книга об истории и современности Национальной библиотеки.....	116

Новости науки и культуры

Комилзода Ш., Низомов Х. Управления объектов Всемирного наследия в современном городском контексте.....	120
Кличева Н., Аминов А. Результаты научной экспедиции.....	122
Холмуродов З., Носирова Л. О состоянии национальных промыслов в Шаартузском районе.....	123

CONTENT

Advances in science

Komilzoda Sh. Some success of the research institute of culture and information in 2015.....	3
---	---

Folk Culture

Niyazova M .T. SadriddinAyni's point of view to the stories and legends on Abuali Ibn Sina.....	7
Petrov G.N. Folk crafts as a mean of developing artistic and creative abilities of schoolchildren (on the example of the Chuvash woodcarving).....	12
Shkalina G. Traditional worldview of the Mari people and modernity.....	18
Kozlow F.N. Islamic factor in ethnic history of Chuvash.....	24

Tourism

Taushkanova Y.A. Festival as a way of promoting cultural tourism.....	33
--	----

Printing and Publishing

Kudbiddinov A. Image creative form.....	37
Komilov M., Mansurov N. Publishing books according national identity in the publisher house "Irfon".....	46

Library Studies and Bibliography

Rahimov D.K. The traditional craft of paper production.....	49
Jumaev M. O. Main stages of the development of book publication before the invention of typographic machines.....	53
Hadodi A. The ways of attracting teenagers to the book reading.....	58
Buriev K.B . Sources on the history of the Tajik Soviet bibliography in 1960-1965.....	61

Museum Studies

Sharifzoda F. The study of problems of the Tajik museology.....	68
Sadiev Sh., Sharifzoda F. History and activities of the republican museum of academician Gafurov Bobojon.....	76

Art Studies

Obidpur J., Obidova N. Report concerts of the art schools.....	83
Zubaidov A. Role of singers of the Tajik State Philharmonic in the promotion of Tajik classical music.....	94

Portrait

Murodi M. Writer and literary critic.....	103
--	-----

Review

Murodov M. Respectable initiative.....	109
Rahimov D.K. A study on oral prose of the Tajiks of Bukhara.....	114
Shafe B. The book on history and present of the national library.....	116

Scientific and Cultural News

Komilzoda Sh., Nizomov Kh. Management of the World cultural heritage in the contemporary cities.....	120
Klicheva N., Aminov A. Results from a fieldwork.....	122
Kholmurodov Z., Nosirova L. The situation of the folk crafts in Shahritus.....	123

ПАЁМНОМАИ ФАРҶАНГ

Нашрияи илмию таҳлилӣ
2015, № 4 (32)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно-аналитическое издание
2015, № 4 (32)

HERALD OF CULTURE

scientific and analytical edition
2015, № 4 (32)

Технический

редактор

Верстка

Фаридун Муродализод

Хайтулло Холов

Сдано в печать 15.02.2016 г. Разрешено в печать 3.03.2016 г.
Формат 70x100¹/₁₆. Объём 8,0 п.л. Гарнитура Литературная.
Бумага офсетная. Печать офсетная. Тираж 500 экз.
Заказ № 7/16.

Издательство «*Usturobod*»
734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 36.
Тел.: 221-95-43. E-mail: istedod2010@mail.ru.